

Sianga
in Siangpaig in ang hali in
 ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ԶԲՕՍԱԼԻ

Տ Ե Տ Ր Ը Կ Ն Ե Ր

ԺԳ.

Բ Ը Ր Ո Յ Ը Կ Ա Ն Վ Է Պ Ե Ր

Կ Ա Ր

ՏՂՈՑ ՍԻՐՏԸ ԿՐԹԵԼՈՒ

ՅԱՐԹԱՐ

ՊԸՏԱՌԻԹԻՒՆՆԵՐ

БИБЛИОТЕКА
 ИСТОРИКО-
 ПАТРИСТИЧЕСКАЯ
 Академии Наук
 СССР

Վ Է Ի Ն Ն Ը

ՊԸՇՏՊԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆՔԸ

1851. ՌՅ

85

P-32

37500 - W. 7.

94000

21007 - 609

Carm.
200.

ԲԱՐՈՅԵԿԵՆ ՎԷՊԵՐ

85

F-38

Ե. ՊԻԵՆԳԵ

ԿԱՄ

ՈՐԲԵՐՈՒՆ ՊԱՇՏՊԱՆՆ ԱՍՏՈՒԱԾ Է

ՏԱՍՈՒԻՐԵՔԵՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒՆ սկիզբները խաչակրաց արշաւանքին մէջ գտնուող ապականներուն երեւելիներէն մէկն ալ էր Կուալդերոյ Ռանուչչին: — Ասիկայ իր իմաստուն խորհուրդներովն ու պատերազմական քաջութիւններովը հայրենեաց մեծ ծառայութիւն ըրած եւ Իտալիայի մէջ մեծ անուն ձգած էր: Բայց երկու տարիէ վեր Ապենինեան լեռանց մէջ իր դղեակներէն մէկը քաշուած, ինք զինքը տնական գործքերու տուած էր, ու մշակութեան զբաղելով՝ իր ընտանեացը մէջ երջանիկ օրեր կ'անցընէր. երեք տարւան միակ աղջիկ մ'ունէր, որն որ ծնողացն ուրախութիւնն էր: Ապետը շատ կը բաղձար մինչեւ մահ առ հանդարտութեան մէջ մնալ. բայց իր բարեկամներուն ու ծանօթներուն ստիպմանցը դէմ չկրնալով դնել՝ յանձն առաւ որ անոնց հետ մէկտեղ Արեւելք երթայ, յուսալով որ պատուով ու արդիւնքով լեցուած՝ քիչ ատենի մէջ հորէն հայրենիքը կրնայ դառնալ: Վերջին հրաժարումը տալ իր կնոջը, գիրկն առաւ իր սիրելի դուստր Պիտեղան ու օրհնեց: Անկէ ետքը ճամբայ ելաւ, ճեւղալայէն նաւով իր ընկերներովն Արեւելք ժամեցաւ, հոն այլեւայլ ազգերէ ժողոված խաչակրաց դաշին հետ միացաւ:

Բայց յաջողութեամբ ու շուտով իր հայրենիքը դառնալու յոյսը պարապ ելաւ: — Խաչակիրները Ս. Երկիրը հասնելով՝ կարծածներնուն պէս չգտան ԲԱՐ. ՎԷՊ.

իրենց թշնամիները, որոնք շատ քաջութեամբ կը պատերազմէին: Աս պատերազմներու ատենները Ռանուշէի ասպետը որչափ որ առիթ կը գտնէր՝ իր կնոջը նամակ կը գրէր եւ իր ինչպէս ըլլալը կը ծանուցանէր: Բայց աս կերպով երկու տարի անցնելէն ետքը՝ Վուալդերոյէն ալ թուղթ չէր գար, եւ ոչ մէկ լուր մը կըրցաւ անոր վրայ ունենալ կինը: Աս կերպով անցուց հինգ տարի. պարապ տեղ կը սպասէր, կու լար կ'ողբար, այնչափ որ ցաւէն հիւանդանալով՝ մահուան դուռը հասաւ:

Այնպէս խորհուրդները մեծ եռանդեամբ ու Աստուծոյ կամայը համաձայնելով ընդունելէն ետեւ՝ անկողնոյն քովը կանչեց իր սիրելի զաւակը եւ հեծեծանքով հառաչանքով՝ Ո'վ իմ սիրելի աղջիկս, ըսաւ, ես կը մեռնիմ, եւ դուն քու մատաղ հասակիդ մէջ որք կը մնաս: Աշխարհքէս բաժնուելու ատենս՝ միակ ցաւս աս է որ զքեզ առանձին կը թողում. ինչու որ աստուդիւ հայրդ իրեն քաջասրտութեան զոհ եղած է: Քեզի նայող պիտ' որ ըլլայ Պր. Օրլանտոյ եղբայրս. սրտանց զինքը սիրէ ու յարգէ. ինք ամէն կողմանէ զքեզ կը հոգայ: Գիտես որ հիւանդոտ է, ամէն ձեռքէդ եկած ծառայութիւնն ըրէ անոր, եւ Աստուած զքեզ կը վարձատրէ: Սիրելի զաւակս, ա՛ռ աս խաչը, որն որ հայրդ սուրբ Երկրէն ինծի խաւրեց. միշտ վիզդ կախէ եւ քու հայրդ ու մայրդ յիշէ. անոնց քու վրադ ունեցած սէրն ու մահը միշտ աչքիդ առջեւն ըլլայ. ասիկա բաւական կ'ըլլայ միտքդ բերելու անոնց քեզի տուած խրատները: Աստուած զքեզ օրհնէ, սիրելի աղջիկս. . . . զիս մի մոռնար . . . ու քու խեղճ . . . հայրդ:

Պիանդան անկողնոյն քովը ծունկ չոքած հեղեղի պէս արցունք թափելով՝ մօրը ձեռքը կը պագնէր: Բոլոր տան մարդիկը, աղախիններն ու ծառաներն աղօթք կ'ընէին: Ասանկով խեղճ տիկինը հոգին

աւանդեց : Գանի մը օր լալով ողբով անցընելէն ետքը՝ Պիանգան իր դժբախտութիւնն սկսաւ իմանալ, անանկ որ տասը տարւան աղջկէ մը չէր յուսացուեր անանկ սրտի զգածմունքը ու ցաւ, որչափ որ աս խեղճին վրայ կը տեսնուէր :

Պր. Օրլանտոյ իր մօրեղբայրն ու հոգաբարձուն, երբ որ իրեն քրոջը մահուան տրտմալի լուրն առաւ, ելաւ եկաւ, որ իր քրոջն աղջիկը հոգայ, եւ անոր ապագայ վիճակին վրայ բան մ'որոշէ : Պր. Օրլանտոյ շատ ազնիւ բնութիւն ունէր ու շատ աղէկ մարդ էր . բայց հիւանդոտ ու տկար ըլլալով՝ ամէն բան իր կնիկանը ձեռքը տուած էր, որն որ փառասէր ու հպարտ կնիկ մըն էր :

Ասոնք Պր. Ռանուշէիին զղեակը հասնելով՝ առջի մէկ քանի օրը շատ սէր ցուցուցին Պիանգային, որն որ ուրիշ կողմանէ իրեն ձեռք բռնող մը չունենալով՝ ինք զինքը բոլորովին իրենց յանձնեց եւ իրենց մեծ սէր ու յարգութիւն կը ցուցնէր : Ամուսնանալով մէջ Պր. Օրլանտոյ ամէն բան կարգաւորեց . եւ թէպէտ մտքերնին անանկ դրած էին որ քաղաք դառնան ու Պիանգան կուսանաց վանք մը դնեն որ կրթութիւն, բայց իր մօրեղբայրը տեսնելով որ դեղի օգը շատ աղէկ կ'ընէ իրեն, որոշեց որ բոլոր ամառն ու աշուն հոն մնան : Պիանգան անոր շատ ուրախացաւ . ինչու որ չէր ուզեր բաժնուիլ այնպիսի տեղէ մը՝ ուր որ իր պզտիկութեան տարիներէն անցուցած էր . կը վախնար որ մէջքով չ'ընկնար տեսնել ան լեռները, որ իր մօրն ու իրեն ան կողմերը թափած արցունքները միտքը կը բերէին :

Ամառն անցաւ, ու քանի որ կերթար Պր. Օրլանտոյին առողջութիւնն աւելի կը հաստատուէր . անոր համար բժիշկները խրատ տուին որ քաղաքը դառնալու խորհուրդը թող տայ, եւ միշտ հոն մնայ : Պարոնն ալ անոնց խորհրդին անսալով՝ ուղեց հոն

Հաստատուիլ: Հազիւ թէ որոշուեցաւ որ ալ քաղաք չդառնան, Օրլանտոյին կնիկը սկսաւ իր ինչպիսի բնութիւն ունենալը յայտնի ցուցնել: Այնչափ տարիէ ի վեր դղեկին մէջ տիրած խաղաղութեան ու հանդարտութեան տեղ՝ կռիւ ու խռովութիւն, պոռալու պոռչըտալու ձայներ անպակաս էին: Տան մէջ եղած ամէն հին ծառաներն ու աղախիններն ելան, ու Պիանդան սրտանց հոգացող մէկը չմնաց: Օրլանտոյին երկու որդիքն ալ, որոնցմէ մէկը տասնութ մէկ ու մէկալը տասը տարւան էին, բոլորովին իրենց մօրն ելած էին. հպարտ, ամենեւին բանի մը չհաւնող, բարկացոտ բնութիւն մը ունէին, եւ գրեթէ թէ թմէն օր նախատական խօսքերով զՊիանդան կը տրամեցընէին: Ասանկով խեղճ աղջիկը տրտում տխուր կեանք մը կ'անցընէր. թէ որ մինակ մխիթարութիւն մ'ունէր նէ, մօրը վերջին խօսքերուն յիշատակն էր: Անոր խրատները միշտ աչքին առջեւն էին եւ զգուշութեամբ կը կատարէր, իր մօրեղբայրը հօր պէս կը պատուէր ու կը սիրէր. երբ որ անոր հիւանդութիւնը կը սաստկանար ու տան մէջ մնալու կը ստիպուէր, շատ սիրով ու հաճութեամբ ձեռքէն եկած ծառայութիւնները կ'ընէր: Բայց ինչ օգուտ, Օրլանտոյին կնիկն աս ամէն բանը չար մտքով կը մեկնէր, կեղծաւորութիւն է, կ'ըսէր, եւ թէպէտ ինք իր էրկանը վրայ բնաւ հոգ չէր տաներ, բայց ուրիշներուն ըրածին ալ չէր կրնար տանիլ, ու կ'ուզէր որ ամէնքն անոր աչքէն հանէ: Պր. Օրլանտոն ալ՝ թէպէտ իր երախտագիտութիւնն ու շնորհակալութիւնը կը ցուցընէր, բայց անանկ ալ իր կնկանէն կը վախնար, որ Պիանդային շատ անգամ իր սրտին զգածմունքը յայտնելու չէր համարձակեր:

Աս կերպով երկու տարիի չափ անցուց Պիանդայ, միշտ լալով ու սրտի նեղութեան մէջ: Ախրակի օր մը առտուանց մօրեղբօրը երկու որդւոցն

ու աղախնոյ մը հետ մէկտեղ՝ մօտ անտառի մէջ եղած մատուռը գնաց. հոն իր ջերմեռանդութիւնը կատարելէն ետքը՝ դուրսը քարի մը վրայ նստեցաւ: Երբ որ աղաքը խոտի վրայ կը խաղային, հեռուէն ծեր մարդ մը անոր կը մօտենար, որուն հագուստը զինուորական ու պանդուխտ մարդու զգեստէ խառն բան մը կ'երեւար: Պիանդան իրեն միտ չգնելով՝ մօրը տըւած խաչը կը պահէր, ու անոր վերջին բողբոջները կը յիշէր: Աս միջոցիս մէջ ծեր պանդուխտը իր գաւազանին կըթննելով կամաց կամաց անոր մօտեցաւ եւ երբ որ քովն եկաւ, հարցուց որ Պր. Ռանուչչին դղեակն ասկից շատ հեռու է:

Ահա, ըսաւ Պիանդան, ձեռքն երկընցընելով, ահա աշտարակին ծայրը, կէս ժամու մէջ կրնաս հոն հասնիլ. բայց թէ որ աղքատ ես ու ողորմութիւն խնդրելու համար կ'երթաս նէ՛ խորհուրդ կու տամ որ հոն չերթաս:

Ի՞նչ կ'ըսես, պատասխանեց ծերը, ես չեմ կրնար հաւատալ որ Պր. Ռանուչչին տիկինն ինծի պէս ուղորմելի պանդխտի մը քանի մը ժամու համար տեղ մը տալ չուզէ:

Աս խօսքին Պիանդան ձեռուրներն ու աչուրները երկինք վերցընելով՝ Զրուցած տիկինդ հիմա աշխարհքէս աւելի աղէկ տեղ է, ըսաւ:

— Ի՞նչ, կը զրուցէք, օրիորդ, ի՞նչ կը զրուցէք . . . : Իսկ իր աղջիկը:

— Ո՛հ, մ'ըսեր, իր աղջիկը մօրեղբօրն անգութ կնկանը քով տրամաթեան ու վշտերու մէջ օրերը կ'անցընէ:

Պանդուխտը մտադիր աչքով մը Պիանդային կը նայէր, ու կ'երեւար թէ Ռանուչչին ընտանեացը վրայ ուրիշ հարցմունք ալ ընել կ'ուզէր: Մէյ մ'ալ մէկէն արտաքոյ կարգի ուրախութեամբ Հրամանքնիդ Պիանդան էք, ըսաւ. առ խաչէն զձեզ կը

ճանչնամ. իմ տէրս իրեն հայրենիքէն ելելուն երկրորդ տարին ասիկա իր տիկնոջը խաւրեց: Թող տուէք որ ես ալ. . . : Այլայլութենէն խօսքն յառաջ չկրցաւ տանիլ, աղջկան ձեռքը բռնեց պազաւ, ու սկսաւ լալ:

Պիանգան հայրը տեսնելու յուսէն կը խենթենար. բայց մէկալ կողմանէ ալ կը վախնար որ չըլլայ թէ ան յոյսը բոլորովին կորսնցընէ: Աերջապէս ալ չկրնալով համբերել, հարցուց ծերուն թէ Ստուգիւ հայրս քու տէրդ է, ստուգիւ կենդանի՞ է. եւ առանց պատասխանին սպասելու՝ գետինն իյնալով՝ Աստուած իմ, ըսաւ, իմ վրաս գթա եւ հայրս տեսնելու արժանի ըրէ:

() Ետարական ծերն այլայլած՝ Հրամեր էք, դեռ կենդանի է, կ'ըսէր, զինքը կը տեսնէք. բայց հանդարտեցէք, հօրերնուդ սիրոյն համար սիրտերնիդ հանդարտ բռնեցէք. ըսելէքս մտիկ ըրէք:

Բայց Պիանգան չէր կրնար ինք զինքը բռնել, բան մը մտիկ չէր ըներ, ականջ չէր դներ. ուրախութենէն սիրտն անանկ ելած էր, որ յորդ արցունք կը թափէր:

Նոյն միջոցին մօրեղբօրը տղաքն ու աղախինն եկան, եւ անոր ծեր պանդխտին հետ լալով խօսելուն վրայ շատ զարմացան: Աղախինը հետաքրքրութեամբ լալուն պատճառն իմանալ կ'ուզէր. բայց պանդուխտն աչք ըրաւ որ լուէ, բան չզրուցէ: Աղախնոյն սիրտն ասոր նեղացաւ, բայց Պիանգան խոստանալով որ վերջէն կ'ըսէ, ոտք ելաւ տուն դառնալու: Ան ատեն օտարականը Պիանգային՝ Գացէք դացէք, ըսաւ, ես քիչ մը աս տեղս հանգչելէն ետքը՝ ձեզի կը հասնիմ. գործքի մը համար եկած եմ, եւ կը յուսամ որ Պր. Ռանուչիին դռներն ինծի գոց չեն մնար:

Պիանգան տուն դարձած ատեն՝ մօրեղբայրը շատ գէշ վիճակի մէջ գտաւ. ժամ մը առաջ կաթուած

խՅնալով՝ անկողին մտած էր. լեզուն բռնուած՝ ամենեւին չէր կրնար խօսիլ: Խեղճ աղջիկն ասոր վրայ սաստիկ ցաւեցաւ. բոպէ մը հիւանդին քովէն չէր բաժնուեր: Թէպէտ ինք չհամարձակեցաւ պանդուխտին զրուցածները մօրեղբօրը կնիան յայտնել. բայց աղախինը դնաց տեսածը պատմեց: Խաթունը շուտ մը Պիանդան կանչել տուաւ եւ հրամայեց որ ամէն բան շիտակ զրուցէ: Երբ որ պատմութիւնը լսեց, տարաւ հոսանայ ու վախի ծովի մը մէջ ինկաւ, ինչ ընելէքը չէր գիտեր. բայց դրսանց չցուցնելով՝ ըսաւ որ մօրեղբօրը քովն երթայ ու անոր նայի:

Խեղճ Պիանդան՝ որ մօրեղբօրը վիճակին վրայ ցաւի մէջ, իսկ հօրը նկատմամբ՝ կէս մը ուրախութեան ու կէս մ'ալ վախի մէջ էր, միտ կը դնէր որ պանդխտին դաշն իմանայ: Մէյ մ'ալ շներու հաջելը լսելով՝ պատուհանը վազեց ու տեսաւ որ ան ծերը ծառայի մը հետ դռնէն ներս կը մտնէր: Արհարձէր որ տանտիկնոջ հետ քիչ մը խօսելէն ետքը՝ անշուշտ զինքը կը կանչեն, ու հօրը վրայ ստոյգ տեղեկութիւն մը կ'ունենայ: Ա'անցնի ժամ մը, կ'անցնի երկու ժամ ալ, եւ եկող դացող չ'ըլլար: Իրիկուն կ'ըլլայ, եւ հիւանդին քովն խօցն իրեն կերակուր կը բերեն. բայց օտարականին վրայ մէկը բան մը չիխօսիր. ինքն ալ չիհամարձակիր հարցընելու:

Ասանկով անցուց Պիանդան իրիկունն ու զիշերուն մէկ մասը: Այն զիշերէն երկու ժամ յառաջ՝ տեսնելով որ մօրեղբայրը կը քնանայ, Պիանդան մատուրներուն վրան քալելով, խցէն դուրս ելաւ, ու կամացուկ մը վար իջաւ: Տանտիկնոջ խցին մօտեցած ատեն՝ տեսաւ որ դուռը կէս մը բաց էր, ու ինք ներսը խորունկ մտածելով՝ կը ճեմէր: Մէյ մ'ալ երկայն ճամբուն ծայրէն լոյս մ'երեւնալով՝ աղջիկը սանդղին տակը դնաց պահուրտեցաւ: Լոյսը կամաց կամաց մօտիկցաւ. եկողը տիկնոջ սենեկապանն էր,

Տանտիկինն աճապարելով դիմացը գնաց եւ ցած ձայնով ու այլայլութեամբ մը՝ Յովհաննէս, ի՞նչ ըրիր, բաւ։ ի՞նչպէս յաջողեցաւ։

Հատ աղէկ, շատ աղէկ, ամէն բան յարմարցուցի, Տիկին, պատասխանեց սենեկապանը։ Անիկայ հիմա անտառն հանող աշտարակին մէջն է։ Հոն տարի ղինքը, ըսելով որ ուրիշ տեղ չունինք, եւ դժուարութիւն չցուցուց։ Բայց վաղը թէ որ Պիանդան հարցընելու ըլլայ, հրամանքնիդ ի՞նչ պիտ'որ ըսէք։

— Ի՞նչ բան կայ, կը զրուցեմ որ ան մարդը խաբերային մէկն էր, եւ Պր. Առաքելերոյին վրայ տեղեկութիւն տալ ձեւացընելով՝ տուն մտաւ ու գիշերը քանի մը բան գողցեր փախեր է։

— Վերջէն ի՞նչ պիտ'որ ընենք ան ծերը։

— Ի՞նչ պիտ'որ ընենք, աշտարակին մէջ բանտարկեալ կը պահենք. արդէն ծեր ու շատ աշխատանք քաշած մարդ մըն է. կը յուսամ որ վեց ամիս չ'երթար կը մեռնի։

— Եւ է, ես հիմա երթամ ծառաներուն ըսեմ որ օտարականը կերակուր չ'ուզեր։ Ետքէն ես բան մը կը տանիմ։ Ուրեմն դիշեր բարի։

— Երթա՞ս բարով, Յովհաննէս. նայէ որ ամէն բան ուղածիս պէս կատարես։

Ես ըսելով տանտիկինը դուռը գոցեց, պառկեցաւ։ Պիանդան, որ բոլոր խօսակցութիւնը լսած էր, աս բանիս վրայ շատ վշտացաւ ու ցաւեցաւ։ Չէր կրնար հասկընալ թէ տանտիկինն անանկ ծեր մարդը բանտ դնելու ի՞նչ պատճառ ունի, կամ անկից ի՞նչ շահ կը յուսայ։ Ասանկ մտածմունքով զգուշութեամբ կամաց կամաց սանդղներէն վեր ելաւ ու իր խցիլը դարձաւ։ Հազարումէկ խորհուրդներ ղինքն անհանգիստ կ'ընէին. հօրը կենդանի ըլլալն իմացած ըլլալով՝ կը յուսար որ քիչ մը վերջը ղինքը կը փեսնէ. բայց ծեր մարդուն խօսքն յիշելով որն որ ու-

ըիշ բաներ ալ ունէր իրեն ըսելու, միտքը դրաւ որ ինչ ըլլայ ըլլայ՝ հետը խօսի:

Այս դիշերն անցած էր, բոլոր տան մէջ խոր լռութիւն կը տիրէր, ամէնքը պառկած էին ու ոտքի վրայ մարդ չկար: Դիտած ու տեսած էր որ Յովհաննէս գաղտուկ աշտարակը գացած ու ետ դարձած էր: Ուստի եւ ինք իրեն սիրտ տալով ու Աստուծոյ յանձնուելով՝ մօրեղբօրը խուցը մտաւ ու ձեռքը պազաւ. կարծես թէ մէկը կ'ազդէր որ վերջին անգամ տեսնուին ու հրաժարական ողջոյն տալն է: Անկէ ետքը իր խցէն ելաւ, ու միտքը դնելով որ աշտարակին մէջ բանտարկեալ ծերուն հետ անշուշտ խօսի, առանց ձայն հանելու, ճրագ մ'առած՝ սանդուղիներէն վար ինջաւ, եւ սրահէն ու բակէն անցնելէն ետքը՝ առանց մէկու մը իմանալուն՝ աշտարակը հասաւ: Ցած ձայնով մը ծառան կը կանչէ. բայց պատասխան տուող չկայ. կրկին կը կանչէ աւելի բարձր ձայնով, եւ միտ կը դնէ. սակայն ուրիշ ձայն չիլսեր՝ բայց եթէ իր խօսքերուն արձագանդը՝ որն որ աշտարակին նեղ ճամբուն մէջ կը հնչէր: Ան ատեն զինքը սարսուռ մը կը բռնէ, ահ ու դող մը բոլոր ոտկները կը պատէ. կ'ուզէ ետ դառնալ փափշիկ, բայց ծնկուրները բռնուած՝ քայլ մը չիկրնար ընել: Մէյ մ'ալ հեռուանց ձայն մը կը լսէ թէ Պիանդա, կեցէք, ձայն մի հանէք. ես ձեր հօրը հաւատարիմ ծառան եմ, մի վախնաք:

Նորէն հոգի առնելով կեցաւ: Շատ չանցաւ, եկաւ մարդը քովը. Օրիորդ, ըսաւ, մի վախնաք վստահ եղէք վրաս, թէ որ օր մը հայրերնիդ տեսնել կ'ուզէք նէ, հիմա հետս մէկտեղ գալու էք. հոս մնա՛նք նէ՝ թէ դուք ու թէ ես ձեր մօրեղբօր կնկանը չարութեան զոհ կ'ըլլանք: Քաջալերեցէք, ճամբայ ելենք:

Աս ըսաւ եւ առանց պատասխանի մը սպասելու՝

լոյսն աղջկան ձեռքէն առաւ, ու զինքն հետը մէկ-տեղ աշտարակին ներսի կողմերը տարաւ: Քանի մը ոտք իջնալէն ու քանի մը ոտք ելլելէն եւ շատ մը նեղ ճամբաներէն անցնելէն ետքը՝ պզտիկ դուռ մ'եկան, որն որ ծերուն մէկ ձեռք դնելուն՝ բացուեցաւ: Ան դուռն անցնելուն պէս՝ իրենք զիրենք անտառին մէջ գտան:

() Ըրիւրդ, ըսաւ ծերը, կենալու ատեն չէ, քաջալերեցէք, ձեռքերնիդ ինծի տուէք. թէպէտ ես ծերացեր եմ, բայց դեռ զօրութիւն ունիմ իմ տիւրոջ աղջկան նեցուկ ըլլալու: Ահա ժամէն կ'ազատինք: Եղբայրս մօտերս տուն մ'ունէր. թէ որ կենդանի մնացեր է նէ, հոն հասնելով՝ կ'ազատինք: Աճապարենք, ժամանակ չկորսընցընենք. կրնայ ըլլալ որ տան մարդիկն իմացած ըլլան եւ զմեզ անտառին մէջ փնտռեն:

Շատ աղէկ, բարի ծեր, պատասխան տուաւ Պիանդան, ես քու վրադ վստահ եմ: Բայց կ'աղաչեմ մի պահեր, ըսէ ինծի, հայրս ո՛ւր է:

— Քիչ մը ետքը կ'իմանաք. հիմա աճապարենք յառաջ երթանք, որ չըլլայ թէ ձեր մօրեղբօրը կնկան ձեռքն իյնանք: Ապա թէ ոչ՝ երկուքներնուս ալ բանը բուսած է:

Ասանկով փախստականները ժամու մը չափ անտառներու մէջ քալելէն ետքը՝ ուղած տեղերնին հասան: Խեղճ Պիանդան ան աստիճանի այլայլած ու յոգնած էր, որ ալ չէր կրնար քալել: Ծերը տան դուռը զարկաւ: Ո՛վ է, ի՞նչ կ'ուզես, հարցուցին ներսէն: Ծերը ճանչցաւ որ եղբօրը ձայնն է եւ ուրախութեամբ մը պատասխանեց. «Շուտով բաց, Անտոն, քու Բարթողիմէոս եղբայրդ եմ, շուտով բաց: Անտոն առանց ճրագ վառելու, անկողնէն ցատքեց, եկաւ դուռը բացաւ. երկու եղբարք իրար տեսնելէն յառաջ՝ մէկը մէկալին պլուեցան եւ ուրախութենէն լացին:

Նոյն միջոցին Անտոնին կնիկը ճրագ վառեց, ու ամէնքը խուցը մտան: Ծերը զՊիանդան ցուցընելով՝ Սիրելի եղբայրս, ըսաւ, ասիկայ մեր տիրոջն Պարոն Առաքելերոյին աղջիկն է, որն որ պատճառ եղաւ անասնկ գիշեր ատեն քեզի այցելութիւն ընելուս. կ'աղաչեմ՝ կրակ վառել տուր, ինչու որ օդը պաղ է, եւ աս Օրիորդն եղանակներու խստութեան չէ վարժած: Անտոնին կնիկը կրակ վառեց. եւ քիչ մը ուտելու բան բերաւ. իսկ Բարթողիմէոս սկսաւ իր պատմութիւնը պատմել:

Չեմ ուզեր, ըսաւ, խօսքս երկընցընել, սուրբ Երկրին մէջ առջի երկու տարիները պատահած բաները պատմելով. անոնց վրայ մանրամասն խօսելու ուրիշ անգամ աւելի յարմար ժամանակ կ'ունենանք: Մեր պանդխտութեան երրորդ տարին Պր. Ռանուշ չին Տաճկաց ձեռք գերի ինկաւ. ես ալ առանձին թող տալ չուզելով իմ տէրս, որմէ այնչափ պատերազմներու ժամանակները չէի բաժնուած, նոյն գերութեան վիճակը յանձն առի. ուստի եւ երկուքնիս ալ գերիի պէս ծախուեցանք:

Բախտէս զիս գնող Տաճիկը՝ շատ աղէկ մարդ էր եւ ինծի մեծ սէր կը ցուցընէր. բայց աս սէրն աւելի մեծցաւ հետեւեալ պատճառին համար: Օր մը վագր որսալու գացած ըլլալով՝ սաստիկ վերաւորեցաւ. ես զանազան սպեղանիքներ շինելով զինքը դարմանեցի, եւ Աստուծոյ օգնելով մահու չուրնէ ազատեցի: Աս մարդս շնորհակալութեան համար՝ զիս թէպէտ գերութենէն ազատեց, բայց կ'ուզէր որ տանը մէջ մնամ: Իսկ իմ խելքս միտքս տիրոջս վրայ ըլլալով՝ չուզեցի հոն մնալ. միտքս դրի որ ասդին անդին պտըտիմ, զինքը փնտռեմ: Բարի Տաճիկը, որն որ միշտ կ'ըսէր թէ իր կեանքն ազատելուս համար՝ որչափ բան տայ նէ ալ, չիկրնար ըստ բաւականին հատուցում ընել, շատ ազնիւ ըն-

ծաներ տուաւ, որոնք կ'ուզէի իմ տէրս ազատելու գործածել. միայն թէ ուր ըլլալը չէի գիտեր:

Արկայն ատեն պարապ տեղ փնտռելէն ետքը՝ վերջապէս գտնուած տեղն իմացայ, եւ առանց յապաղելու՝ ճամբայ ելայ դէպ ի ան կողմերը: Ճամբան Ափրիկէի անապատներուն մէջ, երբ որ Գահիրէի մօտեցած էի եւ քիչ մը ետքը տէրս տեսնելու եւ ազատելու յուսով կ'ուրախանայի, մէյ մ'ալ վրանիս աւազակներ գալով՝ բոլոր ունեցածնիս առին կողոպտեցին: Հասայ Գահիրէ, Պր. Աուալդերոն գտայ, բայց ինչ օգուտ, միջոց չունէի, որ զինքն ազատեմ: Տէրս զիս տեսնելուն վրայ շատ ուրախացաւ. իր ազատութեան յոյսը բոլոր իմ վրաս դրած էր: Աւերջապէս որոշեցինք որ ես Իտալիա դառնամ ու ստակ ժողովելով՝ նորէն Գահիրէ երթամ, զինքն ազատեմ: Ճամբայ ելլելու օրս նամակ մ'ալ տուաւ ինծի, որ իր տիկնոջը բերեմ, որն որ դեռ կենդանի կը կարծէր:

Հատ վտանգներու եւ դժուարութիւններու յաղթելով ու օրուան հացս մուրալով՝ նաւահանգիստ մը հասայ, ուր բախտէս՝ Ճենովա գացող նաւ մը կար: Նաւապետն աղաչանքս ընդունելով՝ յանձն առաւ որ զիս ձրի մէկտեղ առնէ: Ճենովա՝ բարեկամ մը քիչ մը ստակ տուաւ, եւ երէկ աս տեղերս հասայ:

Պր. Ռանուչչիին ընտանեացը վրայ ունեցած առջի լուրս շատ արտմալի եղաւ ինծի: Անտառին մատրանը քով Օրիորդին պատահեցայ, եւ մօրը մեռնիլն իմացայ: Քիչ մը ետքը դղեակը գացի ու Պր. Օրլանտոյին հետ ուղեցի խօսիլ: Ըսին որ ծանր հիւանդ է, եւ զիս առին անոր կնկանը տարին: Մինչուկ հիմա պատմածներս ամէնն ալ մէկիկ մէկիկ իրեն պատմեցի, ու խօսքս հաւատալի ընելու համար՝ որ Պր. Աուալդերոն զիս խաւրած է, հանեցի

անոր՝ իր տիկնոջը գրած նամակը տուի։ Արդարեւ ու
քանի մը ըստէ մտածելէն ետքը, Ինծի պատմածիդ
պէս սուտ պատմութիւն մը յարմարցնելն, ասանկ
նամակ մը ձեւացընելը գիտարին՝ բան չէ, ըսաւ։
Սուրբ երկրին լուրերը մեզի շատ ուշ կը հասնին,
եւ անտողդ բաներ են։ Տիկին, պատասխանեցի, ը-
սածնիդ կրնայ ըլլալ, բայց ես խաբեբայ չեմ։ Ըսածիս
ստուգութիւնն իմանալը դիւրին է։ Թէպէտեւ տասը
տարի կայ որ ես ասկից բաժնուած եմ, բայց դեռ
պէտք է որ շատ մարդիկ գտնուին որ զիս ճանչնան։

Ի աւ է, լաւ է, ըսաւ, կը հաւտամ. բայց այսօր
ատեն չկայ, վաղը կը խօսինք։ Հիմա զքեզ սա աշ-
տարակներէն մէկը խաւրեմ, որ գիշերը հոն անցընես։

Ապշած մնացի, երբ որ տեսայ որ զիս անանկ
տեղ մը կը դնէ, որն որ բանտի տեղ կը ծառայէր.
գուցէ, ըսի, վրաս ապահով չըլլալուն համար կ'ընէ։
Ինչ եւ իցէ՝ ծառայ մը կանչեց, ականջն ի վար բան
մ'ըսաւ, ու ինծի պատուիրեց որ անոր հետ երթամ։
Առանց բան մը զրուցելու հնազանդեցայ. ինչու որ
թէպէտ զիս աշտարակին մէջ ալ դնէր, ես կրնայի
ազատիլ. երկու գաղտնի ճամբայ գիտէի, որոնք ա-
պահով էի որ ան նոր բնակիչները չէին ճանչնար։
Ծառան առաւ զիս աշտարակը տարաւ եւ կրկին
կրկին վրայէս գոցեց դնաց։ Մէյ մ'ալ կէս գիշե-
րուան մօտ եկաւ, կերակուր բերաւ։ Իր գալէն յառաջ՝
փորձած էի դռներէն մէկը՝ որն որ անտառ կը հասնէր,
եւ ձեռքս վրան դնելուս պէս՝ բացուեցաւ։ Ծառային
եկած ատենը քնանալ ձեւացուցի, ու բան մը չի-
մացաւ։ Այս գիշերն անցնելէն ետքը մէկալ դուռն ալ՝
որ նեղ ճամբան կը հասնէ, փորձեցի. իսկզբան քիչ մը
դէմ կեցաւ, բայց ան ալ բացուեցաւ։

Միտքս գրած էի որ ան գիշեր Պիանգան առ-
նեմ փախչիմ. բայց չէի կրնար ուղածիս հասնիլ,
ինչու որ եւ ոչ անոր խուցը գիտէի։ Երբ որ ասոր

վրայ ինք իրենս կը մտածէի, տեսայ որ նեղ ճամբուն ծայրն աշտարակ մտնելու դրան քով լոյս մը կայ: Անմիջապէս ետ դարձայ՝ պահուրտեցայ, կասկածելով որ գուցէ տանտիկինը զիս մեռցընելու համար մարդ մը խաւրած ըլլայ: Մէյ մ'ալ լսեցի որ կնոջ ձայն մը զիս կը կանչէր ըսելով թէ պատուհանէն նայիմ: Ասով սիրտ առի, նեղ ճամբուն դուռը գացի բացի...: Ի՛նչ ուրախութիւն. եկողը Պիանգան էր: Անմիջապէս զինքն առի դուրս հանեցի:

Բարթուղիմէոս խօսքը լմնցընելէն ետքը, Պիանգան պատմեց տանտիկնոջ նոյն գիշերը Յովհաննիսին հետ ըրած խօսակցութիւնը: Աս պատմութիւնը հաւատարիմ ծառան իր մտքին վրայ աւելի եւս հաստատեց, որ շուտով Ֆիորենցա փախչի, եւ հոն տէրութենէն օգնութիւն խնդրէ: Միայն թէ Պիանգան ստատիկ յոգնած ըլլալով՝ անկարելի էր որ ան գիշեր կարենային ճամբանին յառաջ տանիլ. թէպէտ մեծ վտանգ կար, բայց հարկ եղաւ որ քանի մը ժամ հոն կենան, որպէս զի հանգչի:

Առտուանց կանուխ երբ որ երկու եղբարք ջորին կը պատրաստէին, որ ճամբան խեղճ աղջիկը վրան նըստեցընեն, յանկարծ մէյ մ'ալ Անտոնին կնիկը վազելով եկաւ զըուցեց որ անտառին մէջ ձիաւորներ կան, որոնք դէպ ի իրենց տունը կու գան:

Բարթուղիմէոս արդէն գիշերը պանդխտի զգեստն հանած ու մօրուքն ալ սափրած ըլլալով՝ կը յուսար որ զինքը չեն ճանչնար. բայց Պիանգան ինչ բնելու էր. տան ամէն ծառաներն ու շրջակայ տեղերուն գեղացիներն անգամ կը ճանչնային: Անոր համար ուրիշ ճար չկար, բայց եթէ անանկ տեղ մը պահէլ, որ չկրնան գտնել: Անտոնին միտքն եկաւ որ ջորւոյն ընդարձակ մասերին մէջ պառկեցընեն ու վրան խոտով ծածկեն: Շուտով մը խեղճն անկողնէն հանեցին, մասերին մէջ դրին: Հազիւ թէ խոտը վրան

դոցած էին, խնդրակներն հասան եւ հարցուցին թէ Դղեկին օրիորդը ծեր պանդխտի մը հետ տեսա՞ք:

Հրամեր էք, պատասխանեց Անտոն, քիչ մը յառաջ սա շագանակենիին քովերը տեսայ, որ ծերուն մը հետ գետին քովի դաշտը կ'երթար. երկուքն ալ շատ շուտ կը քալէին: — Անտարակոյս շուտով քալած պիտ'որ ըլլան, ըսաւ Յովհաննէս, անտարակոյս. բայց մենք իրենց կը հասնինք: Ա՛ն թշուառական ծերն, ա՛ն խաբեբայ պանդուխտն. ըրածն իրեն շատ սուղ պիտ'որ նստի: Աս ըսելով սկսաւ ձին վազընել եւ մէկ րոպէի մէջ աներեւոյթ եղան:

Իրենք երթալուն պէս՝ հաւատարիմ ծառան Պիանդային հետ ճամբայ ելաւ: Ամենեւին տեղ մը չկեցան մինչեւ որ Փիորենցա հասան: Հոն Բարթողիմէոս շուտ մը տէրութեան պաշտօնեաներուն գնաց, ու ամենայն ինչ առջեւնին դրաւ. բանը ծերակոյտին առջեւն ալ ելաւ, ու վճիռ տրուեցաւ որ Պիանդան պատուաւոր խորհրդականի մը հոգաբարձութեան յանձնուի, որ անոր դաստիարակութեան հոգ տանի: Պր. Օրլանտոյին ալ թուղթ մը խաւրուեցաւ, որ ըրած մատակարարութեան հաշիւը տայ. եւ ինք արդէն մեռած ըլլալով՝ կինը պարտաւորեցաւ գղեկէն ելլել:

Պր. Կուսպլեբոյին ազատութեան համար ալ հարկաւոր եղած ստակը տրուեցաւ հաւատարիմ ծառային, որն որ Գահիրէ գնաց, ու տիրոջը հետ մէկտեղ հինգ ամիս ետքը Փիորենցա դարձաւ: Չիկրնար պատմուիլ Պր. Կուսպլեբոյին տրամուրթիւնն եւ ուրախութիւնը երբոր իր հայրենիքն հասաւ եւ իր սիրելի ամուսինը մեռած գտաւ: Բայց Պիանդան իր ազնիւ բնութեամբը քիչ ժամանակի մէջ հօրը տըրտմութիւնն ու կրածները մոռցնել տուաւ:

Օ. ԳՈՒԼԻԵԼՄՈՍ ՌՈՏՆԷ

Կ Ա Մ

ԱՐԴԱՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՁԱՏՐԵԱԼ

ԳՈՒԼԻԵԼՄՈՍ Ռոտնէ, աղքատ բայց առաքինի ծնողաց զաւակ էր, որոնք Անգղիայի գաւառական քաղքի մը մէջ կը բնակէին: Պզտիկ հասակէն ինք ղինքը վաճառականութեան տուած ըլլալով՝ քսան տարւան եղած առէն՝ Եարմութ քաղաքն երեւելի վաճառականի մը քով առաջին գրագիր էր:

Առաքինի երիտասարդն ամէն ամիս իր վաստակածին կէսը հօրը կը խրկէր, եւ ամէն անգամ որ ծնողքն իրեն նամակ գրելով շնորհակալ կ'ըլլային եւ ղինքն իրենց ծերութեան օգնականն ու մխիթարութիւնը կը կանչէին, սիրտը մեծ ուրախութեամբ կը լեցուէր:

Քանի մը տարի ետքը Գուլիէլմօսին գլխաւորը մեռաւ. եւ թէպէտ բոլոր քաղքին մէջ՝ իր առաքինի, յաջողակ ու գործունեայ ըլլալը ճանչցուած էր, բայց այսու ամենայնիւ յարմար գործք մը չկրցաւ գտնել: Ամենէն աւելի սիրտն անոր կը ցաւէր որ իր ծնողացը կարող պիտի չըլլայ օգնել: Գործք մը գտնելու յուսով՝ ելաւ Լոնտոն գնաց. բայց հոն ալ բախտը չբանեցաւ: Արդէն աղէկ զգեստները ծախած, ժամացոյցն ու ճերմկեղէններուն մէկ մասը ձեռքէն հանած էր. եւ վերջապէս ան աստիճանի հասաւ որ ուտելիքը պակսելով՝ առանց հացի մնաց:

()ր մը իրիկուն գէմ Ս. Յակոբի փակարանին մէջ մինակ պտրտելու ելաւ, գրեթէ բոլորովին յուսահատած. եւ իր վշտերէն ազատելու համար՝ միտքը դրաւ որ իբրեւ նաւագ նաւու մը մէջ մտնէ:

Աս խորհուրդներուն մէջ ընկղմած՝ գնաց առանձին տեղ մը նստեցաւ: Քիչ մը վերջը դիմացն ուրիշ մաքուր հագուած մէկն եկաւ նստեցաւ, եւ սկսաւ

իր թերթակալին (ճշգրտակի) մէջ բաներ մը գրել։ Ինք գեռ հոն նստած ատեն՝ մարդն ելաւ գնաց։ Գուլիէլմոս քիչ մը ետքը տեսնելով որ ան մարդը նստարանին վրայ իր թերթակալը թող էր տուեր, առաւ եւ արտորոնք ետեւէն վազեց որ շուտով մը իրեն հասցընէ։ Բայց արտորալն անօգուտ եղաւ. մարդն աներեւոյթ եղած էր։ Ռոտնէ թերթակալը բացաւ, քննեց, որ գուցէ որսն ըլլալը կ'իմացուի. բայց մէջը ոչ անուն կար եւ ոչ ուրիշ ծանօթութիւն մը. անոր տեղ տասը հազար փաւնդ սղերլինի արժողութեամբ զանազան դրամաթղթեր կային։

Ահաւասիկ մէկէն ի մէկ ան ողորմելի վիճակէդ հարուստ մարդ մ'եղար, ըսաւ ինք իրեն Ռոտնէ։ Բայց չէ, կրկնեց շուտ մը, աս ստակն ուրիշինն է, մէջէն եւ ոչ փոքր բան մը կրնաս առնել։ Աս մտածմամբ ելաւ շուտ մը քաղքին զանազան ժողովրդապետութիւններուն գնաց բանն իմացուց, որպէս զի առջեւի կիրակին օրը ծանուցումը ընեն թէ Ս. Յակոբի փակարանին մէջ սեղանի մը վրայ, մէջը ստակով թերթակալ մը գտնուած է, տէրը թող զինքն յայտնէ։ Նոյնպէս լրագրաց մէջն ալ դնել տուաւ։ Բայց բոլոր ջանքը պարապ ելաւ. ամենեւին թերթակալը պահանջող չեղաւ։ Ի վերայ այս ամենայնի ինք նոյն ողորմելի վիճակին մէջ կ'ապրէր, ան գտած գանձին մէջէն եւ ոչ գանդ մը առնելու համարձակելով։ Ութ օր ասանկ անցնելէն ետքը՝ միտքը դրաւ որ ամբողջ գումարը քաղքին ոստիկանութեան յանձնէ եւ ինք Ամերիկա երթալու խորհուրդն ի գործ դնէ։

Նոյն միջոցին իր Եարմութ քաղքին ընկերներէն մէկուն պատահելով՝ աս որոշմունքն անոր յայտնեց, միանգամայն թերթակալին դէպքն ալ պատմեց։

Եւ ատ խղճահար ես, ըսաւ իրեն բարեկամը, այնչափ գումարով թերթակալ մը կորսնցընողն անտարակոյս գտնողին ու ետ դարձընել ուզողին քանի մը

Հարիւր սղերլին ամենայն սիրով կը հատուցանէ : Իմ կարծիքս ան է որ մէջէն իրաւամբ հարիւր սղերլին կրնաս առնել, ու մնացածն ապահով տեղ մը շահու դնելով՝ ուսկից որ ուղուած ատեն կրնայ ետ առնուիլ, տէրը դանուածին պէս՝ անոր դարձընել :

Գուլիէլմոս բարեկամին խորհրդին անսաց, հարիւր սղերլին առաւ, երեսունը հօրը խրկեց եւ ինը հազար ինը հարիւր սղերլինը քովը պահեց, որ ապահով տեղ մը դնէ : Մէկալ կողմանէ շարունակ գործելու տեղ մը կը փնտռէր. վերջապէս Ճէֆերսըն անուանով մէկու մը քով մտաւ, որն որ Գուլիէլմոսին ձիրքերը կամաց կամաց իմանալով՝ վրան մեծ սէր ձգեց, մանաւանդ թերթակալին պատմութիւնն ալ որ լսեց, սէրն ու համարումն աւելի մեծցաւ : Գուլիէլմոս թէպէտ վերջին կարօտութեան մէջ ըլլալով՝ օտարին ստակը գործածել յանձն առած էր, յուսալով եւ գրեթէ հաստատութեամբ գիտնալով որ նոյն ստրկին տէրն հաւանութիւն կու տայ, բայց միշտ խիղճ կ'ընէր : Ուստի եւ երբ որ քիչ ատենուան մէջ իր նոր գլխաւորին վստահութիւնը վաստակեցաւ, աղաչեց որ վերջէն իրեն տալու ստրկին մէկ մասն ալ վրան աւելցընելով՝ թերթակալին մէջի ստակն ամբողջացընէ, եւ իր քովը շահով բանեցընէ : Տէրն ալ յանձն առաւ :

Ճէֆերսընին՝ Ռոտնէին վրայ ունեցած սէրն ու համարումն երթալով անանկ աւելցաւ, որ զինքն իրեն վաճառակից ըրաւ : Ասով իր վաճառականութեան տունը շատ ծաղկեցաւ : Քիչ մը ետքը Ռոտնէ յարմար ժամանակ մը դանելով՝ ծնողացը տունն այցելութեան դնաց, հոն բարի ու առաքինի աղջկան մը հետ կարգուեցաւ, եւ այսպէսով ընտանեաց տէր ու երջանիկ հայր եղաւ :

Ասանկով շատ տարիներ անցան : Ռոտնէ միշտ լրագրաց մէջ ծանուցանել կու տար նոյն դանուած

Թերթակալը, բայց միշտ տէրն անձանթ կը մնար։
Ինչը բաւական ստակ վաստակելով եւ աղէկ անուն
ստանալով՝ Ճէֆերսոնին հաւանութեամբն ու ձեռք
բռնելովն՝ առանձին վաճառականութեան տուն բա-
ցաւ, եւ բախտը բանելով՝ սաստիկ հարստացաւ,
բայց միշտ գտած ստրկին գլուխը Լոնտոնի դրամասե-
ղանք կը պահէր եւ իբրեւ օտարի ստակ կը սեպէր։

Ռոտնէին անդրանիկ որդին Գէորգն ալ վաճա-
ռականութեան զբաղած էր եւ քսան տարւան եղած
ատեն՝ հօրն ապրանքներովը լեցուն նաւու մը վրայ
հսկելու համար՝ Ամերիկա գնաց։

Ես գործքն աղէկ կատարելէն ետեւ՝ Պոսդընէն
ետ դառնալու ժամանակը՝ Պրուկզըն անունով ծեր
մը իր աղջկովը մէկտեղ նաւ մտաւ Լոնտոն դառնա-
լու համար։ Պր. Պրուկզըն եւ իր Արապելլա աղ-
ջիկը ճամբորդութեան ատեն իրենց ազնուական վար-
մունքովը թէ նաւապետին ու թէ Գէորգայ առջեւը
մեծ հայնարում ունեցան եւ անոնց սէրն ու վստա-
հութիւնը վաստակեցան։ Պր. Պրուկզընին գիտու-
թեան ու ընդարձակ տեղեկութիւններուն վրայ եր-
կուքն ալ կը զարմանային։ Ասիկա Պոսդըն վաճա-
ռականութեան տուն հաստատած ու գծախ-
տութեամբ սնանկացեր էր, եւ հիմա Անդրիա կը
դառնար, իր աղգականներէն մէկուն թող տուած
ժառանգութիւնն առնելու համար։

Գէորգ Ռոտնէ Պր. Պրուկզընին առաջարկեց որ
մինչեւ որ իր գործքերը կարգի գնէ նէ՝ դայ իրենց
տունը բնակի, եւ ժառանգութիւնը ձեռք ձգելէն
ետքը՝ ուրիշ տուն մը բռնէ։ Պր. Պրուկզըն շնոր-
հակալութեամբ աս առաջարկութիւնն ընդունեցաւ։

Նաւը Լոնտոն հասաւ եւ Գուլիէլմոս՝ իր որդւոյն
բերած հիւրերը չէ թէ միայն ուրախութեամբ ընդ-
ունեցաւ, հապա հետերնին անանկ սիրով կա-
պուեցաւ, որ ալ տնէն ելլելու թող չտուաւ եւ թե-

21007-20

Թեւ զնով մը անոնց քանի մը սենեակ վարձու տուաւ, որ մէկտեղ խաղաղութեամբ բնակին:

Վիչ ատենուան մէջ Ռոտնէ ու Պրուկդըն իրարու սրտակից բարեկամ եղան: Օր մը երկուքը մէկտեղ Ս. Յակոբայ փակարանը զբօսանքի գացած ըլլալով՝ Գժբախտութիւնս հոսկից սկսաւ, ըսաւ Պրուկդըն, երբոր քսանուութը տարի յառաջ հոս եկայ:

Ինչպէս, հարցուց Գուլիէլմոս, կ'աղաչեմ պատմէ:

— Ես ան ատեն հոս թերթակալ մը կորսընցուցի, որուն մէջ տասը հազար փաւնդ սղերլին կար:

— Ըն ստակը ալ ձեռքդ չանցաւ:

— Չէ: Նոյն օրը Պոսդընէն լուր առի թէ կինս ծանր հիւանդ է. եւ Ամերիկա երթալու նաւ մը գտնուելով՝ մէջը մտայ, ճամբայ ելայ: Ճամբան երբոր կորուստս իմացայ, ալ ետ դառնալը պարապ էր, գիտէի թէ ստակս գտնողը՝ ետ չիդարձըներ:

— Ի վերայ այսր ամենայնի պէտք էիր ետ դառնալ, վասն զի աշխարհքիս վրայ դեռ առաքինի մարդիկ կը գտնուին. ես մէկը կը ճանչնամ՝ որ շատ տարի յառաջ խիստ շատ ստակ գտնելով՝ լրագրաց մէջ ծանուցանել տուաւ, եւ տէրը չգտնելով՝ մինչեւ հիմա հաւատարմութեամբ կը պահէ:

— Ընիկա ընտիր անձ մ'եղած պիտ'որ ըլլայ. մէյ մը զինքը տեսնել կ'ուզէի:

Վիչ մը ետքը կը տեսնես, ըսաւ Ռոտնէ, որն որ համոզուած էր թէ գտած թերթակալն իրեն բարեկամինն է, որովհետեւ թէ մէջի ստրկին գուրը եւ թէ ժամանակն համաձայն կու գար:

Երկու օր ետքը Գուլիէլմոս փառաւոր հացկերոյթ մը պատրաստել տուաւ, որուն շատ բարեկամներ եւ ամենէն յառաջ Պրուկդընն ու անոր աղջիկն հրաւիրեց: Ժամանակէն դուրս աս աստիճանի փառաւոր հացկերոյթին պատճառը մէկը չկրնալով իմանալ՝ ամէն մարդ կը զարմանար: Երբոր սեղանը լմրնալու

Է. ԵՒԵՕ.ԵԿԵՅ ԵՅՐԸ

Կ Ա Մ

ԱՆՕՐԷՆՆ ԻՐ ՓՈՐԱԾ ԽՈՐԽՈՐԱՏԻՆ ՄԷՋ ԿՒՅՆԱՅ

Ա. Անթիվար Տայր :

ԱՐԻՒՆԵԱՆ տիկինն իր գեղի գեղեցիկ տան մէջ տխուր ու առանձնական կեանք մը կ'անցընէր : Երկու տարի յառաջ ինք զինքն աշխարհքիս վրայ ամենէն երջանիկ մայրը կը համարէր . իր ամուսնոյն ու երեք զաւկրներուն սէրը վայելելով եւ ինք զինքն անոնց սիրոյն նուիրելով՝ երջանկութեամբ կ'ապրէր : Բայց ետեւէ ետեւ մահն իր սիրելիներն յափշտակելով՝ զինքն անմխիթար սգոյ մէջ ընկղմեց : Նախ իր ամուսինը մահուան անդուծ մանգաղին տակն ինկաւ . հազիւ թէ վրան տարի մ'անցած էր , երկու որդիքը ծաղիկ հիւանդութեան զոհ եղան : Նոյն ժամանակէն իր միակ մխիթարութիւնն էր Մեղանիա իր ինը տարւան աղջիկը , որուն հետ ամէն օր իր սիրելեաց գերեզմաններուն այցելութիւն ընելով՝ զանոնք պատող ծաղիկներն իր արցունքովը կ'ոռոգէր : Աս իր առանձնական եւ անօգնական կենաց մէջ իր ակնկալութիւնը դրած էր մէկհասիկ եղբօրը վրայ , որն որ քաջ հազարապետ մըն էր , եւ կը յուսար որ անիկա գալով թէ իրեն օգնական ու մխիթարիչ , եւ թէ իր աղջկան պաշտպան ու խնամակալ կ'ըլլայ : Մէյ մ'ալ գոյժ մ'առաւ որ ան իր սիրելի եղբայրն ալ պատերազմի մէջ քաջութեամբ կռուելով՝ իր հայրենասիրութեան ու արիութեան զոհ եղած , թշնամոյն զինուոց տակ ինկած էր : Ասով խեղճ պրլոյն ցաւերը վերջին աստիճանի հասան , եւ ստուգիւ ալ բոլորովին անմխիթար մնաց :

Բայց դեռ ամէն բան լմնեցած չէ եղեր : Աս վերջին հարուածին վրայ մէկ երկու ամիս անցնելէն եւ

տեւ՝ որ մը աղջկանը հետ խուցը տրտում տխուր նստած ատեննին, մէկէն վրան գլուխն աղտոտ մարդ մը դաժան ու վայրենի կերպարանքով մը ներս մտաւ, եւ առանց խօսք մ'ըսելու՝ ծոցէն թուղթ մը հանելով՝ տիկնոջ ներկայացուց։ Աս թուղթը չորս հազար ֆիորինի պարտականութեան տոմսակ մըն էր, որն որ՝ բերողին խօսքին նայելով՝ հանգուցեալ Պր. Արիւն նեան իրմէ փոխ առած էր։ Թէպէտ թղթին տակի Պր. Արիւնեանին ստորագրութիւնն իր ձեռնագրին շատ նման էր, բայց տիկինն ամենեւին չէր կրնար հաւատալ՝ որ իր ամուսինն իրօք այնպիսի մարդէ աւանակ պարտք մ'առած ըլլայ։ Նախ՝ վասն զի երբեք ասոր վրայ խօսք մ'ըրած չէր, երկրորդ՝ որովհետեւ աս մարդն՝ որ ինք զինքը փոխատու կը ձեւացընէր, աւելի աղքատ բախտախնդրի մը կը նմանէր եւ չէր երեւար որ այնչափ ստակ փոխ տալ կրցող մէկն ըլլայ։

Սակայն խեղճը շատ նեղ մտած էր. դժբախտութեամբ տան մէջ ամենեւին ծառայ կամ աղախին մը չկար. սենեկապանուհւոյն մայրը հիւանդցած ըլլալով՝ հրաման առած էր որ երթայ մէյ մը զինքը տեսնէ, եւ կառապանը զինքը տարած էր. իսկ ուրիշ սպասաւորները դուրսը հնձոց զբաղած էին։ Վամացուկ մը աղջկանն ըսաւ որ երթայ ծեր կալուածապաշտ կանչէ։ Ծերունին շուտ մը եկաւ, եւ պարտականութեան թուղթը տեսածին պէս՝ ըսաւ որ խաբէական բան եւ ստորագրութիւնը շինծու է։ Ասով իր եւ օտարականին մէջ կռիւ մըն է փրթաւ. խաբէբան ձայնը բարձրացուց եւ սկսաւ Պր. Արիւնեանին դէմ սասառիկ նախատական խօսքեր ըսել մէջը զարհուրելի հայհոյութիւններ ու պղծախօսութիւններ խառնելով։

Տիկինը չուզելով որ Մելանիան աս զազրելի խօսակցութիւնը լսէ, իրեն ըսաւ որ պարտէզ երթայ։ Ան ատեն օտարականն սկսաւ երկայն բարակ եւ խառնաշփոթ առասպել մը պատմել, որուն իմաստն աս

էր թէ Պր. Արիւնեան երիտասարդութեան ատեն՝ երբ որ ուսում սորվելու համար Ա. Ա. քաղաքը կը գտնուէր, ինք զինքը խաղու եւ անառակութեան տուած ըլլալով եւ ստակ չկրնալով բաւեցընել՝ իրմէ փոխ ստակ առած էր:

Ապրուածապահին համբերութիւնն ալ հատնելով՝ սպառնալից ձայնով մը կանչեց. Աորսուէ, դուրս ելիր, խաբեբայ: Թէ որ իմ հանգուցեալ տէրս քեզի մինակ չորս ֆիորին պարտական եղած ըլլար, շատոնց արդէն ան ստակն իրմէ խնդրած առած կ'ըլլայիր, եւ այսպէս չէիր սպասեր որ իր մահուընէ վերջը մէկ ու կէս տարի անցնի: Օտարականը միշտ կը պնդէր ու կը պահանջէր որ անմիջապէս ստակը վճարուի, որով կռիւր խիտ սաստկացաւ ու երկընցաւ: Աերջապէս արտաքոյ կարգի կատաղութեամբ մ'ելաւ գնաց, սպառնալով որ դատաստանի պիտի դիմէ:

Արիւնեան տիկինը՝ որ աս դէպքէն սաստիկ այլապլած էր, քիչ մը բացուելու համար պարտեղ իջաւ եւ ուզեց աղջկանը քովն երթալ: Երկայն ատեն ամէն կողմ փնտռեց, բայց պարապ տեղ. Մեղանիան աներեւոյթ եղած էր: Պարտիզին մէկ կողմէն պզտիկ գետ մը կ'անցնէր, որն որ բաւական սրնթաց էր. տիկինը գետափին մօտերն ան պզտիկ ցնցուղը տեսաւ, որով աղջիկն իր ծաղիկները կ'ոռոգէր: Աս տեսնելով՝ խեղճ մայրն անանկ այլայլեցաւ, որ քիչ մնաց կը մարէր կ'իյնար: Մէյ մ'ալ անդիէն հովիւ տղայ մը՝ որն որ քիչ մը հեռու իր ոչխարները կ'արածէր, վազելով եկաւ Մեղանիային յարդէ գլխարկը բերաւ, ըսելով որ Զրին վրայ լողալով՝ գնաց գետափին թփերուն կռուեցաւ մնաց, ես ալ գացի առի եւ վրայի գեղեցիկ կապոյտ ժապաւէնէն իմանալով որ օրիորդինն է, հոս բերի:

Տէր Աստուած, կանչեց տիկինն՝ երեսին գոյնը նետելով, զաւակս անշուշտ գետն ինկած է:

Ո՛հ, շատ կը վախճամ որ բարի օրիորդն ընկղմած չըլլայ, պատասխանեց հովուի տղան լալով: Նայեցէք, տիկին, ցնցղոյն կեցած տեղէն մինչեւ գետափը՝ խոտերը կոխկռտուած են: Վա՛հ, բարեսիրտ Մելանիա, դեռ երէկ իրիկուն ինծի ճերմակ հաց մը տուաւ, ամէն անգամ խեղճ հօրս ողորմութիւն կու տար:

Շուտով գնա, մարդ կանչէ, պոռաց դժբախտ մայրը, գուցէ աղջիկս տակաւին կրնայ ազատուիլ:

Տղան վազելով գնաց. ինքն ալ կրցածին չափ շուտով կարուածապահին գնաց եւ յուսահատական ձայնով մը կանչեց. Մելանիա չկայ, աղջիկս գետն է ինկեր: Ծերը ձեռքէն եկածին չափ ղինքը մխիթարեց, ըսելով թէ Ո՛վ գիտէ, կրնայ ըլլալ որ ուրիշ տեղ մ'ըլլայ. եւ տեսնելով որ խեղճ մայրը սաստիկ այլայլութենէն ու ցաւէն չիկրնար ոտքի վըայ կենալ, նստեցուց եւ սկսաւ ղինքն հոգալ:

Իսկ դուրսը բոլոր գեղի բնակիչները ժողված՝ սկսան աղջիկը փնտռել. բայց աշխատութիւննին փուչ եղաւ, ամենեւին եւ ո՛չ նշմարանք մը կրցան դանել:

Ան տեսնէն վեր տիկինն օրերը վերջին աստիճանի տրտմութեան ու անմխիթար ցաւոյ մէջ կ'անցընէր: Բա՛րէ, կ'ըսէր անդադար, իմ սիրելի ամուսինս եւ երեք զաւկրներս մեռան, եղբայրս օտար երկիր վախճանեցաւ. աշխարհքիս վրայ ամենեւին ազգական մը չունիմ: Ունեցած հարստութիւնս ամենեւին աչքիս չ'երեւար. բոլոր աշխարհք ինծի ամացի անապատի մը պէս է: Միայն կրօնի մխիթարութիւններն ու կարօտելոց օգնութիւնը բնորէր իր միակ սփոփանքը:

Բ. Անտառին մէջի պանդոկը :

Արիւնեան տիկնոջ եղբայրը՝ Պր. Պէրկ հազարապետը մեռած չէր, ինչպէս որ կը կարծուէր, այլ զօրաց սոսկալի խառնուրդի մը մէջ սաստիկ վերաւորուած եւ ձիէն ինկած էր, եւ իր զինուորները՝ որ զինքը մեռած կը համարէին, պատերազմի դաշտին վրայ թող տալով՝ թշնամիք վերցուցած Սիպերիայի ներսի կողմերը տարած էին: Հոն չէր կրցեր ամենեւին առիթ մը գտնել որ իր նամակներն իր ընտանեացը հասցընէ, եւ ոչ ինք կրցած էր անոնցմէ լուր մ'առնել:

Արջապէս պատերազմը լմնցաւ, եւ Պր. Պէրկ դերեաց փոփոխութիւն ըլլալու ժամանակ ազատելով՝ իր գնդովը ճամբայ ելաւ հայրենիքը դառնալու: Պզտիկ քաղքէ մը անցած ատեն՝ իմանալով որ անկից քանի մը մղոն հեռու՝ լերան վրայ, առանձին գղեակի մը մէջ իր բարեկամներէն մէկը կը բնակի, ուղեց մէյ մ'անոր այցելութիւն ընել: Ան բարեկամէն մեծ ցաւով իմացաւ որ քեռայրը մեռած է: Իրիկունը Պր. Պէրկ աճապարելով իր ծառային հետ ճամբայ ելաւ, որ գիշերը չկոխած՝ իր գնդին կեցած գեղն հասնի: Բայց ճամբաներն այնպէս դէշ ու ամայի էին, որ շուտով չկրնալով յառաջանալ՝ գիշերը վրայ եկաւ, եւ անտառի մը մէջ մոլորեցան:

Արդէն ձմեռուան ատեն էր: Լուսինը քիչ մը ժամանակ իր տկար լուսովն աս երկու ճամբորդները լուսաւորելէն ետեւ գոցուեցաւ. թանձր ամպեր եկան երկինքը պաշարեցին, սոսկալի հով մը անտառին բոլոր ծառերը կը շարժէր, եւ ձիւնախառն սաստիկ տարափ մը երեսնին կը զարնուէր: Երթալով մթութիւնն այնչափ թանձրացաւ, մինչեւ ձիւղերուն մէջէն հազիւ երկինքը կրնային տեսնել:

Պր. Պէրկ ծառային ըտաւ. Չիերնիս խիստ յոգնած են. պէտք է որ գիշերն աս անմարդի անտառին մէջ անցընենք:

Դալ է, պատասխանեց Հասգա իր ծառան, որն որ հունգարացի ձիաւոր մըն էր. առիկա առաջին անգամը չէ՝ որ գիշերը բաց օդի մէջ կ'անցընենք։ Ես հիմայ աղէկ կրակ մը կը վառեմ եւ թէ որ ուտելու կամ խմելու բան մը չունինք նե՛ գոնէ աղէկ մը կը տաքնանք։

Աս ըսելով՝ վար ինջաւ, եւ ձիերը ծառի մը կապելէն ետեւ՝ սկսաւ հովէ եւ անձրեւէ ապահով տեղ մը փնտռել։ Բայց կրակ վառելու համար ըրած ճիգը փուչ եղաւ. ճիւղերն ու տերեւներն անանկ թրջած էին, որ ամենեւին չէին վառեր։

Նոյն միջոցին փոթորիկն ու անձրեւը կամաց կամաց դադրած էին։ Մէյ մ'ալ հեռուէն յանկարծ շան հաջել մը լսեցին։ Փառք Աստուծոյ, պոռայ Հասգա, կ'երեւայ որ գեղէ մը կամ ագարակէ մը հեռու չենք։

Աս ալ այնպէս կը կարծեմ, պատասխանեց հազարապետը. շուտով ձի հեծնենք եւ դէպ ի նոյն կողմն երթանք։

Քիչ մը յառաջ երթալէն ետեւ՝ հեռուէն լոյս մը տեսն որ ծառերու մէջէն կը փայլէր։ Աս լոյսն երբեմն աներեւոյթ կ'ըլլար եւ քիչ մը ետքը դարձեալ կ'երեւար։ Ալերջապէս անտառի մէջ առանձին տուն մը հասան, որն որ մեծ պարտեզ մ'ալ ունէր, եւ բոլոր չորս կողմը բարձր պատով մը պատած էր։ Կրակարանին մէջ պայծառ վառող կրակի մը լոյսը՝ ծառերուն վրայ կարմրիկեկ ցոլացում մը կ'արձրէր, եւ գիշերուան խոր մթութիւնը քիչ մը կը նուաղցընէր։ Տունը շատ ամուր շինուած կ'երեւար։ Պատահանները երկաթէ վանդակներ կային։

Օխնուորները վար իջան եւ ձիերնուն սանձէն բռնելով՝ պատին չորս կողմը դարձան, որպէս ղի մուտքը գտնեն։ Ծառան պարապ տեղ կրկին եւ կրկին անգամ դուռը զարնելէն վերջը՝ բոլոր զօրու

լ՝ ամբ նորէն կրկնեց: Աերջասպէս մեծ դրան փեղ-
կերէն մէկուն վրայ ծակ մը բացուելով՝ երկաթէ
խիտ վանդակներէն լոյս մը դուրս ցոլացաւ, եւ ներ-
սէն մէկն հարցուց. Ո՞վ էք:

Անտառին մէջ մոլորեալ ճամբորդ ենք, պատաս-
խան տուաւ Հասգա:

Հը՛, հը՛, մրմռաց ներսինը քթին տակէն, ուշ
ատեն եկեր էք: Քանի՞ հոգի էք:

Երկու հոգի եւ մեր երկու ձիերը, պատասխանեց
Հասգա:

Հը՛, հը՛, մրմռաց նորէն ձայնը, ուրեմն ամէնը
մէկտեղ չորս գլուխ: Աս ըսելով՝ խրշմերես պառաւ
մը բաց ծակին մօտեցաւ, եւ սկսաւ օտարականները
լաւ մը զննել:

Աս ի՞նչ գարշելի կերպարանք է, ըսաւ հազարա-
պետը մօքէն, եթէ որ գլխաշուքը չըլլար նէ՛ ան-
շուշտ զինքն արիւնկղակ աւազակի տեղ կը դնէի:
Եւ ծակին մօտիկնալով ըսաւ. Տիկին, կ'աղաչեմ աս
գեշերուն համար մեզի բնակարան մը շնորհեցէք:

Ա՛յլ է, պատասխանեց պառաւը, որովհետեւ ա-
ղէկ երիտասարդ մը կ'երեւաք, անոր համար սիրով
կը հաւանիմ զձեզ ընդունելու:

Աս խօսքս ըսելէն ետեւ՝ մեծ դրան մէկ թեւը
բացաւ: Պր. Պէրկ ներս մտաւ՝ ծառան ալ երկու
ձիերուն սանձէն բռնած՝ անոր ետեւէն գնաց:

Ահաւասիկ ախոռին դուռն, ըսաւ պառաւը Հաս-
գային. ներս մտած ատենդ ձախ կողմը լապտեր մը
կայ. տուր որ վառեմ: Չիերնիդ աղէկ յարդ եւ առաւ
չոր խոտ կը գտնեն, հիմա վարսակ ալ կու տամ:

Հասգա ձիերն ախոռ տարաւ: Հազարապետն ալ
ներս մտաւ, որ տեսնէ թէ ձիերուն համար ամէն
բան ի կարգի է, եւ գոհ եղաւ: Նոյն միջոցին պա-
ռաւը մեծ դուռն զգուշութեամբ գոցեց, եւ բալ-
լէքը գրպանը դրաւ:

Հիմա, Պարոն, հրամայեցէք վեր ելէք, ըսաւ պառաւ պանդոկապետուհին:

Հատ սիրով, պատասխանեց հազարապետը. բայց կ'ազաչեմ, սիրելի մայր, շնորհք բրէք անմիջապէս ընթրիքնիս պատրաստեցէք. աղէկ ապուր մը շինեցէք՝ որ կարող ըլլայ ստամբոս տաքցընել, վասն զի ցրտէն սաստիկ կը դողամ եւ խիստ անօթի եմ:

Ահ, ըսաւ պանդոկապետուհին. բայց շատ կը ցաւիմ որ բողձացածիս պէս պիտի չկրնամ ձեզի ծառայել: Որդիս, տան տէրը, հոս չէ, անոր տեղը ձեռքէս եկածին չափ ես պէտք է որ լեցընեմ: Ինչպէս որ կը տեսնէք, ես կաղ եմ ու կայտառու թիւն չունիմ: Աերակուր եփել, սեղանը պատրաստել եւ սեղանի վրայ ծառայել, ասոնք ամէնը մէկտեղ իմ հասակէս վեր աշխատութիւն են: Հիմա կ'երթամ իմ թոռս Ուռուշան կը խաւրեմ, որ ձեզի սեղանի վրայ ծառայէ: Խեղճ աղջիկն համը է, եւ ոչ մէկ խօսք մը կրնայ ըսել. ստուգիւ շատ խղճալի բան է, որովհետեւ ամէն բան կը լսէ ու բոլոր ըսուածները կը հասկընայ, եւ հասակին նայելով՝ խիստ ճարպիկ է: Ար յուսամ որ կէս ժամէն աղասալ կը դառնայ եւ նոյն ատեն ամէն բան կարգի կը մտնէ:

Գ. Մահիւ աղջիկը:

Հազարապետը կրակարանին առջեւը նստեցաւ՝ որ քիչ մը տաքնայ. մէյ մ'ալ պզտիկ աղջիկ մը ձեռքը փոռցով ու սեղանի սպասներով դռնէն ներս մտաւ: Ասիկա ան աղջիկն էր՝ որուն վրայ պառաւք քիչ մը յառաջ խօսք ըրած էր: Թէպէտ գծագրութիւնն աղնիւ ու սիրուն էր, բայց գոյնը նետած եւ խոր տրամութիւն մը կը տեսնուէր վրան: Այսպիսի գեռաբոյս հասակի մը մէջ ասանկ սաստիկ տրամութիւն տեսնելով՝ հազարապետին սիրտը շարժեցաւ:

Քաղցրութեամբ իրեն ըսաւ . Քու համար ըլլալդ խիստ մեծ ցաւ կը պատճառէ սրտիս , որովհետեւ կարող պիտի չըլլամ քեզի հետ խօսակցիլ : Օրիորդը քաղցր եւ ցաւագին աչօք մը դարձաւ իրեն նայեցաւ , եւ ցուցուցած սիրոյն վրայ շնորհալի յարգութեամբ մը շնորհակալ ըլլալէն ետեւ՝ մատը շրթունքին վրայ տարաւ ի նշան լռութեան , եւ սեղանը պատրաստելով անկից հեռացաւ :

Վիչ մը ետքը Ուռսողան ապուրը բերաւ : Պր . Պէրկ սեղան նստած ատենը՝ խիստ զարմացաւ տեսնելով որ ակնկալութեան դէմ՝ փռօցը շատ մաքուր եւ շատ գեղեցիկ էր , նոյնպէս սեղանի ոպասները , պատառաքաղը , դանակը , աղի ամանն ու եղի շիշն արծաթէ էին : Ապուրն ալ շատ համով եկաւ : Հազարապետն աղջկան ըրած ծառայութեան համար զինքը գովելէն ետեւ ըսաւ . Փառք Աստուծոյ , բախտէս ի՛նչ աղէկ տեղ գտայ , աս գիշեր ի՛նչպէս պիտի քնանամ եւ ճամբորդութեանս յոգնութենէն պիտի հանգչիմ : Աս հաճութեան ձայնին աղջիկը ցաւագին աչօք դարձաւ իրեն նայեցաւ : Հազարապետը տեսաւ որ աչուրներն արցունքով լեցուած էին : Բայց աղջիկն աճապարեց դռնէն դուրս ելաւ :

Չարմանալի բան է , մտածեց Պր . Պէրկ , որ աս աղջիկն այսպէս տրտում ըլլայ : Իրօք ալ դժուար բան է որ մարդ եղած խօսակցութիւնները լսէ եւ կարող չըլլայ պատասխան տալ : Ի վերայ այսր ամենայնի ես կը կարծեմ որ աս աղջկան տրտմութիւնն ուրիշ պատճառ մը պիտ'որ ունենայ . շատ կը ցաւիմ իրեն վրայ , եւ ստուգիւ իր տրտմութեան ստոյգ պատճառն իմանալու եւ իրեն օգնելու համար ամենեւին աշխատութեան եւ ծախքի չէի խնայեր :

Վիչ մը ետքն աղջիկը խորված այծեման միտ եւ աղցան բերաւ : Սկաւառակը սեղանի վրայ դնելու ատեն՝ կամացուկ մը ամանին տակը թղթի կտոր մը

խոթեց, եւ սկսաւ աշուրներով նշան ընել. մէյ մը աշուրները խոհանոցի պատուհանին կը դարձնէր, մէյ մը թղթին վրայ կը նայէր, եւ անմիջապէս դուրս ելաւ:

Պր. Պէրկ աշուրները չորս կողմը պտըտցնելով՝ տեսաւ որ աղջկան ցուցուցած պատուհանը խցին քոյկն եղող խոհանոցը կը նայէր, ու պառաւն անկից ականջ դրած՝ խցին մէջ եղած բաները կը լսէր: Հազարապետն աղջկան բրած նշանէն իմացաւ որ կ'ուզէր հասկըցնել թէ թուղթը պէտք է գաղտուկ կարգալ, ուստի սկաւառակին մօտիկնալով՝ առանց սեղանին վրայէն վերցնելու՝ սկսաւ թղթին մէջինը կարդալ, որուն վրայ կապարեայ գրչով եւ դողդոջուն ձեռօք գրուած աս խօսքը կար:

«Պարոն: Գիտցած ըլլաք որ աւազակներու ձեռք ինկած էք. աղէկ զգուշացէք, աս գիշեր զձեզ կը մեռցնեն: Երանի՛ թէ Աստուած ձեզի օգնականն ըլլար ու աս աւազակներուն ձեռքէն ազատէր . . . եւ զիս ալ հօսկից հանէր,»:

Ետք վրայ Պր. Պէրկ շատ այլայլեցաւ: Մտածեց որ արդեօք փախչի, չէ՞ նէ՞ ինք զինքը թշնամեաց դէմ պաշտպանէ: Բայց մէկ կողմանէ ալ կը մտածէր որ չըլլայ թէ վտանգն երեւակայական բան մ'ըլլայ:

«Եղի՛ն ատեն Հասգա իր հաւատարիմ ծառան տիրոջը վերարկուն ու պարկն առած՝ դռնէն ներս մտաւ: Հազարապետն սկսաւ հետը մաճաւերէն խօսիլ, որպէս զի պառաւը խօսածնին չիմանայ: Թղթին մէջ գրուածն անոր իմացուց, որպէս զի վտանգէն ազատելու միջոցին վրայ երկուքը մէկտեղ խորհին: Ծառան բոլորովին վհատեցաւ: Ո՛հ, աղէկ զգուշանա՛նք որ քաջութիւննիս չկորսնցընենք, ըսաւ Պր. Պէրկ: Թէպէտեւ շատ գէշ վիճակի մէջ ենք, ի վերայ այոր ամենայնի ինք զինքնիս ծիծաղերես ցուցնենք: Վասն զի եթէ գարշելի պառաւն՝ որն որ միշտ կը դիտէ,

դմեղ շփոթած եւ լքեալ տեսնելու ըլլայ, կասկածի կրնայ երթալ:

Հասգան առ լսելով՝ սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղել, իբրեւ թէ տէրն իրեն ծաղրական խօսք մ'ըսած ըլլար:

Այսպէս բարձրաձայն ծիծաղի մը հարկաւորութիւն չունինք, ըսաւ հաղարապետը: Հիմայ դուն գնա ատրճանակներս բեր: Թշնամեաց դէմ գնելու ատեն մեզի աղէկ կրնան ծառայել: Սուրս ալ ինծի աղէկ կրնայ օգնել: Բայց յառաջ տան ամէն կողմը գնա պտըտէ, նայէ որ կասկածելի բան մը կը տեսնես. միտ դիր որ զէնք կամ գողցուած բաներ եւ կամ պահուրտած մարդ կայ, եւ թէ արդեօք շուտով փախչին հարկաւոր է: Ես պանդոկապետահին կը բռնեմ, որ քեզի արգելք չլլայ ու զքեզ չլրտեսէ: Խոհանոցէն ելլել ուղելը տեսնեմ նէ՝ զինքը քովս կը կանչեմ եւ դուն գործքդ չմընցուցած՝ չեմ թողուր որ դուրս ելլէ:

Հասգան գնաց: Քառորդէ մը ետքը տիրոջն ատրճանակներն առած եկաւ սեղանին վրայ դրաւ, եւ այլայլած դէմքով մ'ըսաւ. Տէր Աստուած, ի՞նչ բաներ տեսայ: Ախոռին մէկ կողմը պզտիկ խուց մը գտայ, որուն մէջ անկողին մը կար, կ'երեւայ որ ախոռի ծառային անկողինն է: Նոյն խցին մէջ պտըտելու ատենս՝ գետինն աչքիս դուռ մը հանդիպեցաւ, որն որ բանալով վար իջայ: Հոն տեսածներս ի՞նչպէս պատմեմ: Բարակ չուխայէ, թաւիշէ ու մետաքսէ եւ ուրիշ ազնիւ նիւթերէ շինուած տեսակ տեսակ զգեստներու կոյտ մը կար, որոնցմէ շատն արեամբ թաթաւեալ էր: Ասկէ զատ՝ մետաքսէ բաճկոն մը տեսայ, որուն ան կողմն՝ ուր որ մարդուն սիրտը կ'իյնայ, դաշոյնով մը ծակած եւ բոլոր բաճկոնն արիւնաթաթախ էր. կ'երեւայ որ ասիկայ բարձր աստիճանի մէկու մը եղած ըլլայ: Աս զարհուրելի տեսքէն բոլոր

գլխիս մազերը վեր տնկուեցան : Տարակոյս չկայ որ չարագործներու եւ մարդասպաններու որջ մը ինկած ենք ու ազատելու ճար չկայ : Մեծ դուռը շատ զգուշութեամբ խոշոր փականքներով գոցուած է, որուն բանալին չար պառաւին քովն է : Տան չորս կողմն եղող պատը շատ բարձր ըլլալուն՝ առանց երկայն սանդղի չենք կրնար անցնիլ : Ասկից զատ՝ ձիերնիս հոս թողուլ կ'ըլլայ մի : Այնպէս կ'երեւայ որ գոնէ հիմայ աւագակները տունը չեն :

Տատուերկու հոգի ալ ըլլալու ըլլայ, չեմ վախնար, ըսաւ Պր. Պէրկ : Բայց ինձի կ'երեւայ թէ լաւագոյն է որ առիթը ձեռքէ չփախցընենք . հիմա պառաւը տան մէջ առանձին է, զինքը ստիպենք ու ձեռքէն կերպով մը բալլիքներն առնենք, ետքը ձի հեծնենք ապահովութեամբ ու պատուով մեր տեղը դառնանք : Շատ կը բաղձամ որ առանց արիւն թափելու՝ աս գործքս լմննայ :

Դ. Իբարոս արժանի մայր եւ որդի :

Տիկին, կանչեց հաղարապետը պանդոկապետու հէտն, քիչ մը հոս դայիք, ձեզի խօսք մ'առնիմ : Ան ալ կաղալով եկաւ ու ըսաւ . Ահաւասիկ եմ, Պարոն, ի՞նչ կը հրամայէք :

Նոյն միջոցին մեծ դուռը երեք անգամ զարնուեցաւ : — Հա՛, տանտերն եկաւ, կանչեց պառաւը . հրաման տուէք շուտ մը երթամ դուռը բանամ . անկէ ետքը պատրաստ եմ ձեզի ծառայելու :

Պր. Պէրկ ծրագը ձեռքն առած՝ դէպ ի մեծ դուռ երկընցաւ, իբրեւ թէ քաղաքավարութեան համար կ'ուզէր պանդոկապետու հէտն լոյս ընել . բայց բուն միտքն ան էր որ տեսնէ թէ արդեօք պանդոկապետն առանձին է, չէ նէ հետն ուրիշ աւագակներ ալ կան : Տեսնելով որ առանձին է, շատ ուրախացաւ եւ մինչեւ խուց անոր ընկերանալով՝ ինք եւ

կաւ սեղանի նստաւ, երկու ատրճանակներն ալ քովը: Քիչ մը վերջը պանդոկապետն ալ եկաւ քովը նստաւ եւ սկսան իրարու հետ խօսակցիլ: Հազարապետն իր ըրած պատերազմները պատմեց եւ ուրիշ պատերազմական ու քաղաքական դէպքերու վրայ խօսեցաւ, այնպիսի հանդարտ դէմքով մը՝ իբրեւ թէ ամենեւին վախ մ'ունեցած չըլար:

Իրենք խօսելու ատեն Հասգան՝ որ ձիերը դարձանելու դացած էր, գործքը լմնցուցած ըլլալով՝ խուց մտաւ եւ ուրիշ մէկ սեղանի մը առջեւ նստեցաւ, ուր որ իրեն ալ ընթրիք պատրաստեցին: Հազարապետը մաճառերէն ըսաւ իրեն. Շուտով ընթրիքդ ըրէ լմնցուր, ու դնա պառկելու խուցս հարցու, եւ կարասիքս հոն տար: Աս ընեւէդ վերջը՝ քու պառկելու տեղդ ալ իմացիր ու հոն քաշուէ. բայց պատրաստ կեցիր որ խուցս ելելուս պէս՝ կամացուկ մը սուրդ ու ատրճանակներդ առնես՝ քովս դաս:

Հասգա ճշդիւ աս հրամանները կատարեց, ու կարասիքն իր տիրոջը պառկելու խուցը տանելէն ետքը՝ սրահ եկաւ, ուր սկսաւ յօրանջել՝ իբրեւ թէ քնէն ծանրացած է:

Բնիկեր, բերանդ այնչափ խոշոր կը բանաս որ, ըսաւ պանդոկապետը, կը վախնամ թէ զիս կուլ չտաս:

Հասգան բարձրաձայն ծիծաղելով մը պատասխանեց. Ստոյգ է, շատ կը բաղձայի որ զձեզ կլլեմ. բայց հիմակուհիմայ աւելի քնանալու կը բաղձամ: Աս առտու շատ կանուխ ելայ, բոլոր օրս ձիու վրայ անցուցի. անոր համար աս գիշեր խորունկ մը պիտի քնանամ: Շնորհք ընէիք վաղը չլսընցած զիս արթնցընէիք, որպէս զի ճամբայ չելած՝ ձիերը դարձանեմ: Բայց աս ալ կը յայտնեմ որ քունս շատ խորունկ է. պէտք է որ դուռս սաստիկ զարնէք. թէ որ կամաց զարնելու ըլլաք՝ արթնցընելու յոյս մ'ունենաք:

Պանդոկապետն աս խօսքին վրայ շատ ուրախացաւ, մանաւանդ որ արդէն ինքն ալ հնարք մը կը մտածէր որ ծառան իր տիրոջմէն բաժնէ։ Ուստի ճրագ մ'առաւ ու Հասդային հետ մէկտեղ դաւթէն անցան մինչեւ ակոռին կից պզտիկ խուց մ'եկան, ուր որ անոր անկողինը պատրաստուած էր։

Եւրբ որ պանդոկապետն ետ դարձաւ, Պր. Պէրկ հետը խօսակցութիւնը շարունակեց։ Բայց տեսնելով որ երբեմն աչքին ճոթովն ատրճանակներուն կը նայի, Ի՛նչ, ատրճանակներս այնչափ կը հաւնիս, ըսաւ։

Շատ աղուոր ատրճանակներ են, պատասխանեց պանդոկապետը, բայց պէտք էիք ակոռը՝ թամբին վրայ թողուլ։ Բախտն զձեզ այնպիսի ապահով տեղ մը բերած է, որ ամենեւին զէնքի հարկաւորութիւն չունիք. աս խօսքս այնպէս ստոյգ է ինչպէս որ ստոյգ է թէ ես պատուաւոր մարդ եմ։

Ստուգիւ այնպէս է, պատասխանեց Պր. Պէրկ. բայց ես սովորութիւն ունիմ որ զէնքերս միշտ աչքիս առջեւ կ'ուզեմ ունենալ. որովհետեւ հասարակօրէն լեցուն կը պահեմ, կը վախճամ որ չըլլայ թէ դժբախտութիւն մը պատահի։

Եսանկ դժբախտութենէ մը պրծելու համար՝ ուրիշ հնարք մը կայ, կրկնեց պանդոկապետը, տուէք սա դարանին մէջ կղպեմ ու բալլէքը ձեզի տամ։

Չէ, չէ, սիրելի հիւրընկալ, պատասխանեց հաղարապետը. ձեզի ծանրութիւն չըլլայ, հետս պառկելու խուցս կ'առնեմ։ Ի՛նչ ընեմ ալ, գէշ աղէկ՝ սովորութիւն մըն եմ ըրեր, առանց աս լեցումը զէնքերն անկողնիս քովն ունենալու՝ չեմ կրնար քուն ըլլալ։

Այնպէս մը երեւցաւ որ պանդոկապետն աս խօսքիս վրայ քիչ մը այլայլեցաւ. սկսաւ խորունկ մտածելով խցին մէջ վեր վար պտըտիլ։ Բայց աս Ի՛նչ է, կանչեց մէկէն ի մէկ, հիմայ միտ դրի

որ սեղանին վրայ դինի չկայ: Ի՛նչ խելացի մայր ու-
նիմ. ձեզի դինի բերելու մոռցեր է: Պէտք է որ
գէթ հիմա աս պակսութեան տեղը լեցնեմ: Եր-
թամ գինետանա ամենէն աղնիւ դինիէն բերեմ, որ
մէկտեղ քանի մը դաւաթ խմենք:

Աս ըսելով դուրս ելաւ ու սկսաւ խոհանոցին մէջ
կանչել. Մայր, Պարոնին դինի տալու մոռցեր ես.
շնու, ճրագդ առ հետս եկուր: Երթանք մեծ տո-
ներու եւ երեւելի մարդիկներու համար պահուած
տակաւը բանանք:

Մտքերնին ի՛նչ կրնայ ըլլալ, մտածեց ինք իրեն
հազարապետը, արդեօք թմբադէղ մը պիտի տան
կամ զիս պիտի թիւնաւորեն: Աղէկ զգուշանալու է:

Քիչ մը ետքը պանդոկապետն ետ դառնալով՝
մէկէն դուռը բացաւ ու կանչեց. Պարոն, կ'աղաչեմ,
Աստուած սիրէք նէ, օգնութեան հասէք. խեղճ
մայրս՝ որ առջեւէս ճրագն առած կ'երթար, սան-
դղին վրայ ոտքը սահելով՝ բարձրէն գետնափորին
մէջ ինկաւ. չեմ գիտեր որ դեռ կ'ապրի, չէ նէ մե-
ռած է: Շնորհք ըրէք, եկէք մէկտեղ բռնենք,
վեր բերենք, անկողնոյն վրայ դնենք:

Ղլխուս վրայ, պատասխանեց հազարապետը,
ճրագն առէք առջեւս անցէք:

Երկուքը մէկտեղ գետնափոր դինետան սանդղին
գլուխն հասան: Նայեցէք, Պարոն, ըսաւ պանդոկա-
պետը, վարը ողորմելի մայրս գետնին վրայ փռուած՝
կենաց նշան մ'ալ չիտար:

Պարոն Պերկ չէր գիտեր թէ արդեօք ստուգիւ
պառաւն ինկած էր, չէ նէ աս բանս զինքը գետ-
նափոր տանելու հնարք մըն էր: Բայց ինչ որ է նէ՝
ինք սանդղին գլուխը կեցաւ ու ըսաւ. Յառաջ ան-
ցէք, սիրելի հիւրընկալս եւ ինչպէս որ պէտք է նէ՝
ինծի լոյս տուէք, որ չըլլայ թէ ես ալ աս անպի-
տան սանդղէն վար իյնամ:

Պանդոկապետն առանց ընդդիմանալու առջեւն անցաւ: Պր. Պէրկ ետեւէն դացած ատեն՝ անոր գրպանէն դուրս ելած դաշունի մը կոթի ծայր տեսաւ, եւ նոյն ժամանակը չարագործին միտքն իմանալով՝ ինք իրեն ըսաւ. Ա՛նդգամ, կ'ուզէ որ ես գարշելի պառաւը վերցընելու համար ծռած ժամանակս՝ ինք դաշունովը զիս սպաննէ: Աս մտածեց ու շուտ մը իր ընելիքն որոշելով՝ Անօրէնն իր փորած խորխորափն մէջ կ'իյնայ կանչեց, եւ ուժով մը չարագործն անանկ հրեց, որ սանդղին վրայէն վար գլտորելով՝ գնաց պանդոկապետուհոյն վրան ինկաւ: Պառաւն անմիջապէս ցատքեց ոտք ելաւ եւ իրեն արժանի որդւոյն մագերէն բռնելով՝ Ա՛նմիտ, չա՛րագործ, անպիրատ, կանչեց, մէջքս կոտորեցիր: Իրենք ասանկ իրարու հետ կուուելու ատեն՝ հազարապետն աճապարեց վար իջաւ, դուռը գոցեց, դրսի մեծ նիգերն ալ քշեց, եւ այսպէս երկուքն ալ մէջը փակուած մնացին:

Ե. Մոռնջ աղջկան լեզուն իր բացոսի:

Պր. Պէրկ սրահը վաղեց եւ սկսաւ կանչել. Հասա՛ դո՛ւ Հասագա՛: Հաւատարիմ՝ ծառան շուտ մը հասաւ՝ իրբեւ քաջ հունգարացի ձիաւոր, երկու ձեռքը մէյ մէկ ատրճանակ եւ մերկ սուրն ակռաներով բռնած:

Ա՛լ զէնքերնուս հարկաւորութիւն չկայ, ըսաւ հազարապետը ծիծաղելով, թռչունները բռնուած են, պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին գետնափորին մէջ փակուած իր կենան:

— Ագնի՛ւ, կանչեց Հասագան. ուրեմն տեղւոյն տիրեցինք: Չորս կողմը քննենք նայինք, որպէս զի կարենանք հարկ եղած ատեն ինք զինքնիս պաշտպանել: Ամէն բանէն յառաջ ջանանք դրան բալլիքները ձեռք ձգել:

Եւ ատ փնտռելէն վերջը, Հասագան վերջապէս
ԲԱՐ. ՎԷՊ.

գտաւ՝ հին պտուկի մը տակ։ Ծաղրասէրը բալլիքները պնակի մը վրայ դրած՝ բերաւ իր տիրոջն ընծայեց, նոյն արարողութեամբ, որով հասարակօրէն գղելի մը բալլիքները յաղթողին կը մատուցանեն։

Տան վարի դատիկոնին սենեակներուն ամէն կողմն աղէկ մը քննելէն ետեւ՝ վերի դատիկոնն ելան, եւ ամէն անձուկ անցքերն ու բոլոր սենեակները սկսան պտըտիլ, որ չըլլայ թէ անոնց մէջ մարդ գտնուի։ Նոյն խցերէն մէկուն մօտեցած ատեննին՝ ականջնին ցած ձայն մ'եկաւ, եւ միտ դնելով՝ աս աղօթքը լսեցին։ Տէր Աստուած, իմ երկնաւոր Հայրս, կ'ըսէր քաղցր ու յստակ ձայն մը, սա բարի պարօնին ու իր հաւաքիմ ծառային ողորմէ, զիրենք աս սոսկալի որոգայթէն փրկէ, զիս ալ անոնց հետ մէկտեղ ազատէ։

Պր, Պէրկ դուռը բացաւ ու զարմանքէն անշարժ մնաց. Ի՛նչ, պոռաց վերջապէս, դո՞ւն ես, Ո՛ւռսուլա, որ այնպէս եռանդով աղօթք կ'ընես. ուրեմն մունջ չե՞ս։

Չէ, Պարօն, պատասխանեց աղջիկը, բայց զիս համր կարծեցընելու հարկաւորութիւն կար։ Աստան անդգամ բնակիչները մօտերս օտարական մը սպաննելով եւ վախնալով որ զիրենք չմատնեմ՝ գլուխս կտրելու սպառնալիք ըրին թէ որ դրսէն մէկու մը առջեւ բերան բանալու ըլլամ։

— Մի վախնար, աղջիկս, ասկից ետեւ ո՛չ պանդոկապետն ո՛չ ալ պանդոկապետուհին քեզի ամենափոքր մնաս կրնան հասցընել։ Զիրենք անանկ վիճակի մը մէջ դրինք՝ որ ալ մէկու մը չեն կրնար մնասել։

Ո՛հ, Տէր Աստուած, պոռաց բարեսիրտ աղջիկը. Ի՛նչ, զիրենք մեռցուցի՞ք։

Չէ, պատասխանեց հազարապետը, հիմակու հիմա բաւական սեպեցի զիրենք գետնափորին մէջ փակելու։ Եկուր, աղջիկս, վար իջնանք ուրա-

խանանք, ու վերջէն պատմէ մեզի որ ինչ դժբախտ դիպուածով աս տան մէջ եկած ես :

Պարոն, կրկնեց աղջիկը օրտմութեամբ, մի կարծէք որ ապահովութեան մէջ ենք : Աս անտառն աւազակներով լեցուն է, գոնէ քսան հոգւոյ չափ են, եւ աս իրիկուն ալ տասը տասուերկու հոգի հոս պիտի դան : Աս բանս աղէկ գիտեմ, որովհետեւ տեսայ որ պանդոկապետուհին նոյնչափ հոգւոյ համար կերակուր կը պատրաստէր : Ջանացէք որ նոյն չարագործներն հոս չմտնեն, ապա թէ ոչ՝ կորսուած ենք :

Ուրեմն հետս եկուր, Հասգա, ըսաւ Պր. Պէրկերթանք ամէն կողմանէ զմեզ պաշտպանելու միջոցներ գտնենք : Ինծի այնպէս կ'երեւայ, աւելցուց՝ Ուստոյային դառնալով, որ մեծ դռնէն զատ տեղէ մը ներս չիմոցուիր :

Զէ, պատասխանեց աղջիկը : Բոլոր պատուհանները երկաթի վանդակներով ամրացած են : Տան ծայրը դուրս ցցուած պղտիկ լուսամուտ մը կայ, զորն որ դողերը Լապտեր կը կոչեն : Պանդոկապետն աւմէն անգամ որ գիշերն աւազակներուն կը սպասէ, նոյն պատուհանին մէջ լոյս մը կը դնէ, իրենց առաջնորդելու համար : Երբ որ կու գան նէ՝ զիրենք ճանչցընելու համար՝ դուռն երեք անգամ կը զարնեն. եւ աս է իրենց որոշեալ նշանը : Նոյն ատեն պանդոկապետը կամ պանդոկապետուհին դուռը կը բանայ :

Լա, ըսաւ հազարապետը. բաւական որ տասուերկու քն ալ մէկտեղ չգան, մենք զիրենք ներս կ'առնենք : Հինգ վեց հոգւոյ հետ գլուխ ելլելը դժուարին բան մը չէ : Եկուր, Հասգա, զիրենք ինչպէս որ պէտք է նէ ընդունելու պատրաստուինք : Բայց նախ գնա նայէ որ լուսամտին մէջ եղած կանթեղը կը վառի° :

Հասգան գնաց : Քանի մը բուպէ ետքն եկաւ ու ծիծաղելով մը ըսաւ . Ա'երեւայ որ պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին իրենց գործողութեանց մէջ շատ ճիշդ են , որովհետեւ գետնափորին մէջ փակուելնէն յառաջ կանթեղին մէջ նորէն եղ լեցուցեր են : Նոյն կանթեղը ճամբուն վրայ այնպէս լուսաւորութիւն մը կու տայ , որ եկող աւազակներուն թիւը դիւրաւ կրնանք իմանալ :

Հատ լաւ , ըսաւ Պր . Պէրկ , վար իջնանք զէնքերնիս առնենք :

Քաջ պաշտօնակալը վերարկուն ձգեց ու ծիծաղելով մ'ըսաւ . Մինակ իմ Հունգարացի ձիաւորի նշանադրեատս զիրենք սարսափեցրնելու բաւական է : Հետդ սա չուաններն ալ առ . չարագործները կապելու համար հարկաւոր է :

Նոյն միջոցին երեք անգամ դրան զարնուիլ մը լսուեցաւ : Հասգան շուտ մը լուսամուտ վազեց , եւ եկաւ ցած ձայնով մը՝ Երկու հոգի են , ըսաւ :

Հա՛ , պատասխանեց Պր . Պէրկ , դուն գնա մեծ դուռը բաց , փեղկին ետեւը պահուրտէ . առջի մրտնոդն ես կը հոգամ , երկրորդն ալ քեզի . լապտերդ հոս սա անկիւնը դիր :

Հասգան հնազանդեցաւ , գնաց դուռը բացաւ : Պ . Պէրկ գողերէն առջինը վզէն բռնեց , ու ատրըճանակին ծայրը կուրծքին կրթընցրնելով՝ ահարկու ձայնով մը պոռաց . Յանձնուէ՛ , ապա թէ ոչ՝ բանդ բուսած է : Անդգամն ապշած ու սարսափած՝ հազարապետին ոտքն ինկաւ սկսաւ շնորհք խնդրել : Հասգան ալ նոյն ատենը մէկալ գողը գետինը զարկած էր : Երկու գողերը՝ ձեռուրնին ու ոտուրնին աղէկ մը կապուած՝ քաշկռտելով բակին մէկ ծայրը տարին , եւ Պր . Պէրկ իրենց ըսաւ . Ճիկ մի հանէք ու տեղերնէդ մի շարժիք , ապա թէ ոչ՝ գլուխնիդ կը կոտրեմ :

Վանի մը ըսպէ ետքը դուռը նորէն երեք անգամ զարնուեցաւ, եւ ուրիշ երկու դռներ եկան, որոնք հետերնին մեծ ծրար մը կը բերէին: Չանոնք ալ իրենց ընկերներուն պէս ներս ընդունեցան եւ առջիններուն պէս կապեցին: Քաջ պաշտօնակալն ու ծառան մինչեւ արեւուն ծագելը նոյն տեղը կեցան. բայց ալ եկող գացող չեղաւ:

Չեմ գիտեր, ինչո՞ւ համար մէկալ աւազակները չեն երեւար, ըսաւ Հասգան, արդեօք բան մը դու շահած են: Բայց ինչո՞ւս պէտք է. ձեռք ինկողներն իրենց արժանի եղած պատժէն չեն կրնար պրծիլ:

Զ. Մօրեղբայր:

Արշալոյսն եղեւինի անտառին վրայէն նոր ծագած եւ օրն սկսելու վրայ էր: Հասգան դարձաւ տիրոջն ըսաւ. Ա՛լ սա աւազակաց բնակարանը թողունք երթանք: Բայց հաղարապետը պատասխանեց որ Դեռ վտանգէ աղատ չենք: Արդէն լսեցիր որ, ըսաւ, քսան հոգւով աւազակներու գունդ մը աս անտառս կ'սպառտակէ: Չկարծած ատեննիս գնդակ մը խիտ մացառներուն մէջէն անցնելով՝ կրնայ զմեզ գետինը փռել՝ դեռ մենք թշնամին չտեսած: Անոր համար պէտք է որ ապահովագոյն միջոց մը գտնենք:

Մէյ մ'ալ Հասգան յանկարծ կանչեց. Մտի՛կ ըրէք, հեռուէն ձիերու բազմութեան ձայն մը չէ՞ք լսեր. կը վախճամ որ չլլայ թէ աւազակաց բոլոր գունդը մէկէն վրանիս դայ: Աս ըսաւ ու շուտ մը սանդղէն վեր ելաւ գնաց որ լուսամտէն նայի: Քիչ մը վերջը սաստիկ ուրախութեամբ վար վազեց պոռաւով թէ Եկողները բարեկամ են, մեր ձիաւորներէն ջոկատ մը կու գայ: Անմիջապէս գրան երկու փեղկերը բացաւ. ձիաւորք ներս մտան, եւ ամէնքն ալ Պր. Պէրկն ու իրենց ընկերը Հասգան տեսնելով՝ ուրա-

խութեան ձայներով բարեւեցին: Ետքէն ձիււորաց տասնապետն յառաջ անցաւ ու իր մեծին ղինուորական բարեւը տալէն ետեւ՝ աս խօսքը խօսեցաւ: Հրամանօրը համար շատ անձկութեան մէջ էինք: Գիտնալով որ ղինուորական կանոններն ինչպէս ճշգիւ կը պահպանէք եւ տեսնելով ալ որ որոշեալ ատենէն շատ ետքը դեռ չէիք դարձեր, կասկածի գացինք որ անտառին մէջ մնորած եւ կամ ան աւազակներուն ձեռքն ինկած ըլլաք, որոնք աս կողմերս կ'ապատաւեն: Ուստի գնդապետէն հրաման առնելով՝ ձի հեծանք, եւ հետերնիս ջահեր առած բոլոր գիշեր անտառին չորս կողմը պտրտեցանք: Աերջապէս երկու ձիու քայլերու հետք նշմարեցինք: Տեսէք, ըսի քովիներուս, սուտնք մեր հազարապետին ձիուն ոտքերուն հետքն են. բոլոր մեր գնդին մէջ իրենին պէս աղէկ պայտ զարնուած եւ ոչ մէկ ձի կայ: Նոյն հետքերուն ետեւէն երթալով՝ աս տունս հասանք:

Փառք Աստուծոյ՝ որ զձեզ հոս խրկեց, պատասխանեց Պր. Պերկ: Շնորհակալ եմ ձեր սիրոյն:

Մ, հ, կանչեց Հասդա, հիմա կ'իմանամ որ ինչո՞ւ մէկալ աւազակները չեկան. անտարալոյս ձեր անտառին մէջ պտրտիլը զերենք վախցուցած պիտ'որ ըլլայ:

Հազարապետը գլուխն եկածը համառօտիւ մը պատմեց, եւ վրան աս ալ աւելցուց. Տասնապետ, աս չարագործներուն քովը քանի մը պահապան դիր, եւ պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին ալ որոնք ղինետունն են, կապէ ու ատոնց քովը բեր: Աերջէն տան չորս կողմը պտրտէ, ամէն դարաններն ու արկղները բաց. ամէն կողմ գողցուած նիւթեր պիտի գտնուին: Ետքը ուղածներնուդ չափ կերէք խմեցէք, հանգչեցէք:

Ամէնքն ալ ձիերնէն վար իջան եւ հազարապե-

տին հրամանները ճշդիւ կատարեցին, մանաւանդ ուտելու խմելու հրամանը, եւ նախընթաց օրն աւազակներուն համար պատրաստուած առատ ու ազնիւ կերակուրներով խնջոյք մ'ըրին:

Նոյն միջոցին Պր. Պէրկի գնաց աղջկան քովը՝ որուն միջնորդութեամբն ազատած էր: Գիշերուան պատահածներուն յաջող ելքն իմացընելէն ետեւ՝ բաւ. Եկուր, աղջիկս, քովս նստէ, եւ ըսէ ինծի որ ինչ դիպուածով աս տանս մէջ կը գտնուիս, որովհետեւ չեմ կրնար կարծել որ դուն ստուգիւ ան աւազակին աղջիկն ըլլաս, եւ նոյն չարագործ պառաւը քու մեծ մայրդ ըլլայ: Պատմէ ինծի քու դժբախտութիւններդ. մի վախնար ամենեւին, սիրելի Ուռուողս, ես զքեզ կը պաշտպանեմ:

Իմ բուն անունս Ուռուողս չէ, պատասխանեց աղջիկը, ես Մելանիա կ'անուանուիմ: Աւազակներէն ոմանք զիս մօրս քովէն յափշտակեցին ու հոս բերին: Հայրս՝ Արիւնեանց ասպետն՝ աս զարհուրելի գէպքէն երկու տարի յառաջ մեռած էր:

Ինչ կ'ըսես, աղջիկս. ստուգիւ Արիւնեանց ասպետը քու հայրդ էր, կանչեց հազարապետը զարմանալով: Ուրեմն դուն իմ քրոջս աղջիկն ես, ես ալ քու մօրեղբայրդ: Ո՛հ, իմ սիրելի Մելանիա: Բանակ երթալէս յառաջ զքեզ միայն մէկ անգամ մը տեսայ, ան ատեն դուն դեռ որրոցն էիր: Իսկ հիմա ան բարի հրեշտակն եղար, զորն որ Աստուածային նախասնամութիւնը զիս մարդասպաններուն ձեռքէն ազատելու համար գործածեց:

Պր. Պէրկի ձեռուրներն իրարու միացընելով եւ երախտագէտ հայեցուածն երկինք վերցընելով՝ քանի մը բոպէ լուռ կեցաւ:

Եւրբ որ առջի այլայլութիւննին քիչ մը անցաւ, հազարապետն ուզեց որ Մելանիան իր յափշտակուելուն պատմութիւնը պատմէ:

Ո՛հ, պատասխանեց խեղճ աղջիկը, բոլոր կեանքս նոյն զարհուրելի դէպքը պիտի յիշեմ: Օր մը երբոր իմ սիրելի մայրս եւ ես տան մէջ առանձին էինք, խոփող դէմքով մէկը ներս մտաւ, ու դրուած մը տուաւ մօրս: Գիշ մը վերջը սաստիկ վէճ մըն է փրթաւ. օտարականը կը պոռար կը կանչուըռտէր ու հայհոյութիւններ կը զըռցէր: Մայրս ինծի հրամայեց որ դուրս ելլեմ երթամ պարտէզը պտըտիմ: Հազիւ թէ վար իջած էի, ուրիշ առջինէն աւելի ձառագէժ մէկը՝ որն որ պարտիզին մէջ պահուըտած կը կենար, վրաս յարձակեցաւ, զիս բռնեց, թաշկինակովը բերանս գոցեց, եւ մօտ անտառը տարաւ, ուր կառք մը մեզի կը սպասէր: Մօրս հետ կռուողն ալ քիչ մը ետքն եկաւ նոյն կառքին մէջ նստեցաւ, եւ զիս առին աս տունս բերին:

Հազարապետը Մելանիային հետ բաժն իջաւ, եւ բռնուած աւազակներն իրեն ցուցուց:

Ահա, սիրելի մօրեղբայրս, կանչեց աղջիկն անոնցմէ մէկը ցուցնելով, ասիկա ան մարդն է՝ որն որ եկաւ թուղթը մօրս ներկայացուց. իսկ սա մէկա՛ն ալ զիս յափշտակողն է:

Պր. Պէրկ Մելանիային հետ կտոր մը բան կերաւ, ու ետքը ձիաւորներուն ճամբայ ելլելու հրաման տուաւ: Մելանիան ալ իր ձիոյն գաւակն առաւ: Աւազակները, պանդօկապետն ու պանդօկապետուհին ձեռուընին ետեւնին կապած եւ վզերնին շլթայ անցուած՝ ձիաւորներուն մէջէն կը քալէին: Գնդին մէջէն չորս հօգուոյ յանձնուեցաւ, որ տունն ու բոլոր մէջն եղող գողցուած նիւթերը պահպանեն, մինչեւ որ ոստիկանութեան մարդիկը գան:

Վաղաք հասածնուն պէս՝ հազարապետը գնաց պատշաճ տեղն ամէն բան իմացուց ու բռնուածներն ալ յանձնեց: Անմիջապէս զօրաց դունդ մը հրաման ընդունեցաւ որ անտառին չորս կողմը պաշարէ ու

մէջը պտըտի։ Ասով աւազակներուն գրեթէ ամբողջ գունդը ձեռք ինկաւ։ Հարցափորձ ըլլալով՝ հետեւեալ ծանօթութիւններն առնուեցան։ Պր. Գլաւենպուրկ՝ Արիւնեանց ասպետին մէկհատիկ աղքականը, որն որ արդէն շատ հարուստ՝ բայց միանգամայն շատ ալ ազահ, չար եւ ամպարիշտ մարդ էր, լսելով որ նոյն ասպետն ու անոր երկու որդիքը մեռած եւ Պր. Պէրկ տիկնոջ եղբայրը պատերազմի մէջ ինկած է, ու բոլոր հարստութեան ուրիշ ժառանգ չիմնար՝ բայց եթէ Մելանիան, գողերուն գնդին գլուխը հրապուրեց, շատ ստակ խոստանալով անոր, որ նոյն աղջիկն յափշտակէ։ — Միայն աղջիկը մէջտեղէն վերցուր, ըսաւ աւազակաց գլխաւորին, չեմ ուզեր որ սպաննես. հապա այնպիսի տեղ մը ծածուկ պահէ, ուր ապահով ըլլաս որ մէկը չիկրնար գտնել։ Միանգամայն զինքն աղէկ հոգա ու թող մի տար որ իրեն բան մը պակսի։

Աւազակներու գլուխն աս անօրէն գործքը վրան առաւ։ Արիւնեանց դղեակը մտնողն ինքն էր, եւ առնելիքի մը պատճառանօք երկայն վէճ մը սկսաւ տիկնոջ հետ, որպէս զի իր ընկերը՝ որ տան չորս դին կը պտըտէր, առանց իմացուելու պարտեղ մտնէ ու Մելանիան յափշտակելու առթի մը սպասէ։ Աս առիթը շուտ մը պատահելով՝ աղջիկն յափշտակեց, եւ զանիկա ընկղմած կարծեցրնելու համար՝ անոր պղտիկ ցնցուղը առուակին եզերքը ձգելէն ու յարդէ գլխարկը մացառին վրայէն կախելէն ետեւ՝ մէկտեղ առած փախաւ։

Աւազակներու գլուխն իր բոլոր ընկերներովն ու պանդոկապետն եւ պանդոկապետուհին մահուան դատապարտուեցան։ Իսկ Արիւնեանց յանցաւոր աղքականը՝ խիստ մեծ տուգանքի ու քսան տարւան բանտարկութեան վճիռ ընդունեցաւ։

Է. Տրտման-ժիւնն ուրախութեան էլ փոխուի :

Պր. Պէրկ նախ Մեղանիային հաստ հագուստը փոխել եւ իր ընտանեաց ու առաքիճանին համեմատ զգեստ հագցընել տուաւ : Ետքը զօրապետէն դունդը թող տալու հրաման առնելով՝ իրեն հետ մէկտեղ դէպ ի Արիւնեանց տունը ճամբայ ելաւ : Բայց գիտնալով որ իր քոյրը զինքը մեռած կը կարծէ, աղէկ սեպեց որ թէ՛ զինքն եւ թէ՛ աղջիկը նորէն տեսնելու երջանկութեան կամաց կամաց պատրաստէ : Ասոր համար ուղղակի քրոջը չգնաց, հապա կալուածապահին բնակարանն իջաւ : Աս բարի ծերը՝ հազարապետն ու Մեղանիան ողջ առողջ տեսնելով՝ անպատմելի ուրախութեամբ լեցուեցաւ : Արծես թէ ինքն ալ նոր կեանք մը ստացած էր. սրտին մէջ զգացածն անոնց յայտնելու համար խօսք չէր կրնար գտնել : Անմիջապէս տիկնոջ վազեց :

Արիւնեան տիկինը տխուր, ազոյն եւ տրամուլթենէ հիւծած՝ սենեկին մէկ կողմը նստեր էր եւ ձեռքը գիրք մ'ունէր, որն որ կ'երեւար թէ սրտին ցաւն ամենեւին չէր կրնար փարատել : Երբոր կալուածապահէն նախ իմացաւ որ եղբայրը դեռ ողջ է եւ քիչ մը վերջը լսեց որ արդէն եկած է, մէկէն վեր ցատքեց, կ'ուզէր վազել դիմաւորել : Բայց հազարապետն արդէն սենեակը կը մտնէր : Տիկինը զինքը տեսնելուն պէս՝ դիմացը վազելով՝ Եղբայրս, ամենասիրելի եղբայրս, պոռաց, վերջապէս զքեզ նորէն կը տեսնեմ : Դեռ ողջ ես եղեր. փառք Աստուծոյ. ալ աշխարհքիս մէջ առանձնացեալ պիտ'որ չըլլամ :

Պր. Պէրկ քրոջը քով նստեցաւ եւ աղաչեց որ իր բանակն երթալէն ետեւ ընտանեացը մէջ պատահածները պատմէ : Տիկինն առատ արցունք թափելով իր սիրելի ամուսնոյն երկայն ու ցաւալի հիւանդութեամբ մեռնիլն, երկու որդւոցը ծաղիկ հիւան-

գութեամբ վախճանիլն եւ վերջապէս մնացած միակ զաւակը՝ Մեղանիային մերձաւոր առուակին մէջ խրղ-
գութիւն պատմեց :

Հաղարապետն առ պատմութիւնը մտադրութեամբ եւ ցաւակցութեամբ մտիկ ընելէն եւ քոյրը մխի-
թարելէն ետեւ՝ ինծի բողբոլին հաւանական չե-
րեւար որ, ըսաւ, Մեղանիան խղղուած ըլլայ, որով-
հետեւ զըուցածիդ նայելով՝ մարմինը չգտնուեցաւ :

Ո՛հ, կանչեց մայրը, ո՛հ, զաւակս դեռ կենդանի՝
ըլլար. աչքս չգոցած՝ զինքը նորէն տեսնելու եւ
ընդգրկելու երջանկութիւնն ունենայի՛. ասիկա ստու-
գիւ ինծի ամենամեծ մխիթարութիւն կ'ըլլար :

— Ապահով եղիր, քոյրս, որ Մեղանիա մեռած
չէ: Առանց կարծեաց մեր Գլաւենպուրի ազգականին
մատը կայ առ բանիս մէջ: Չէ, չէ, Մեղանիան խրղ-
գուած չէ: Արնայ ըլլալ որ զինքը չարագործներու
յափշտակել տուած ըլլայ, որոնք խեղճ աղջիկը քո-
վերնին պահեն :

Տէր Աստուած, ի՛նչ մեծ դժբախտութիւն, կան-
չեց մայրը՝ երեսին գոյնն աւելի նետելով եւ ար-
ցունքն առատութեամբ տգոյն այտերէն վար էջեցը-
նելով. աւելի կ'ուզէի որ մեռած ըլլար՝ քան թէ
չար ու ամպարիշտ մարդիկներու մէջ գտնուէր: Լաւա-
գոյն է որ մարդ մեռնի՝ քան թէ կեանքը չարագործ-
ներու մէջ անցընէ, որոնց խօսակցութիւնն ու չար
օրինակը մանկութեան այնչափ վնասակար են :

Սիրելի քոյրս, պատասխանեց հաղարապետը, շատ
կ'ուրախանամ զքեզ այսպիսի ազնուական մտած-
մունքներով զգածեալ տեսնելով: Բայց հաւատա
ինծի, Մեղանիան միշտ այնպիսի համեստութեան,
այնպիսի հրեշտակային անմեղութեան մէջ է, որ ան-
կից աւելի բանի մը չես կրնար բաղձալ: Ար յուսամ
որ քիչ մը ետքը դուն անձամբ ալ աս բանս կը
տեսնես :

Աս խօսքիս՝ մայրը ցատքեց ոտք ելաւ եւ լի ուրախութեամբ կանչեց. Տէր Աստուած. ի՞նչ կ'ըսես, սիրելի եղբայր. արդեօք ստոյգ է. կ'աղաչեմ, ալ ծածուկ մի պահեր, ամէն բան յայտնէ: Ի՞նչ. արդեօք զինքը տեսա՞ր, հետը խօսեցա՞ր: ... Գուցէ հիմակ ասկէց հեռու չէ: ... Ո՛հ, եկուր եկուր, զիս իրեն տար:

Հազարապետը գնաց դուռը բացաւ: Մէյ մ'ալ Մեղանիան ներս մտաւ, վազեց մօրը դիրիը նետուեցաւ: Ուրիշ բան չէր կրնար ըսել, բայց եթէ. Մայրս, մայրս, սիրելի մայրս:

Ի՞նչ, դ՛նն ես, աղջիկս, ամենասիրելի աղջիկս, կանչեց մայրը՝ դրեթէ ինք իրմէ ելած. այո, դուն ես: Աստուած իմ, ամենաբարի Աստուած. բիւր անգամ օրհնեալ ըլլաս: Ասանկ ուրախութեան արցունք թափելով եւ սիրելի զաւակը սրտին վրայ ճնշելով անդադար կը կրկնէր. Աստուած իմ, շնորհակալ եմ:

Առջի այլայլութիւնն եւ ուրախութեան սաստկութիւնը քիչ մը չափաւորելէն ետեւ՝ ըսաւ. Եկուր, աղջիկս. իմ ու եղբօրս մէջտեղը նստէ եւ գողցուելէդ ետքը քեզի պատահածները մանրամասն պատմէ:

Ի՛նչէ, ըսաւ Մեղանիան, քիչ մնաց սարսափէս կը մեռնէի, երբոր աւազակն եկաւ զիս յափշտակեց մօտաւոր անտառը տարաւ: Հոնտեղը զիս իր ընկերին հետ մէկտեղ կառք դնելով՝ հեռու տեղ մը անտառի մէջ առանձին պանդոկ մը տարին: Պառաւ պանդոկապետուհին զիս սաստիկ ուրախութեամբ ընդունեցաւ եւ ըսաւ որ շատոնցուրնէ իմ գալուս կը բաղձար: Զիս մխիթարեց ու յորդորեց որ չլամ եւ առջեւս խել մը ուտելու բաներ դնելով՝ կը ստիպէր որ ճաշակեմ: Ետքէն բաւական մաքուր ու կոկիկ խուց մը տանելով՝ Ասիկա քու պառկելու խուցդ է, ըսաւ. նայէ մէյ մը անկողինդ ի՞նչպէս փափուկ է,

Ճերմակեղէններն ինչպէս բարակ ու ճերմակ են : Հոստեղս իշխանուհւոյ մը պէս հանգստութեամբ կրնաս բնակիլ : Աերջէն սկսաւ կերակրոյ վրայ խօսիլ, եւ մէկիկ մէկիկ ամէն օր ուտելու համադամ կերակուրներս համրելով՝ ասանկ բաներով կ'ուզէր հոնտեղաց բնակութիւնն ինծի սիրելի եւ ակորժելի ցուցնել : Քիչ մը վերջը հագած զգեստս ալ հանել տալով ու զեղացւոյ աղջկան հագուստ հագցնելով՝ ըսաւ .
Ասանկ աղէկ է . հիմայ ալ մեզմէ ես , եւ այսօրուքնէ սկսեալ՝ պանդոկապետը հայրդ պիտ'որ ըլլայ , զիս ալ մեծ մայրդ պիտի կանչես :

Աս երկուքն ամէն ճիգերնին ի դործ կը դնէին , որ զիս զուարթացնեն : Բայց անկարելի էր որ ասանկ բիրտ մարդիկներու հետ ապրելու վարժէի : Ուրիշ բանի չէի բաղձար՝ բայց եթէ նորէն ձեր քովը դառնալ , սիրելի մայր : Ո՛հ , ինչ տարբերութիւն ձեր եւ ան մարդիկներուն մէջ : Երբեք իրենց բերնէն բարի խօսք մը չէի լսեր , երբեք աղօթք ընենին շտեպ , ոչ առտու եւ ոչ իրիկուն , ոչ կերակրէն յառաջ եւ ոչ վերջը : Բոլոր տան մէջ գիրք մ'ալ չկար : Ուրիշ բանի վրայ չէին խօսեր՝ բայց միայն ստրկի եւ հարստութեան . շարունակ իրենք զիրենք կը գովէին եւ ուրիշները կ'անարգէին ու կ'արհամարհէին : Ամենեւին չէի կրնար հետերնին խօսիլ , այնչափ կը զգուէի իրենցմէ : Միշտ կ'ուզէի մինակ խցիս մէջ կենալ՝ որուն պատուհանը պարտեղ կը նայէր : Հոն , առանձին կեցած ատենս՝ կրնայի ձեզմէ լսած աստուածաշնորհներն ու առաքինական խօսքերս յիշել եւ պատմած զեղեցիկ պատմութիւններնիդ միտքս բերել : Ո՛հ , քանի անգամ՝ երբոր լուսինն իմ տրտում խուցս կը լուսաւորէր , բոլոր գիշերը լացով եւ աղօթքով անցուցած եմ :

Օ՛հս յափշտակող երկու սրիկաներն յաճախ պանդոկը պառկելու կու գային եւ ստէպ հետերնին ի
ԲԱՐ . ՎԷՊ .

րենց նման չարագործներ կը բերէին: Աս մարդիկ՝ որ նոյնատեղն իբրեւ իրենց տանը մէջ կը վարուէին, պանդոկապետէն եւ պառաւ պանդոկապետուհիէն շատ աւելի գէշ էին: Միշտ կը զինովնային. թուղթ խաղալու ատեն՝ սոսկալի հայհոյութիւններ կ'ընէին. անանկ երգեր կ'երգէին եւ խօսքեր կ'ըսէին, որոնց միտքը չէի հասկընար, բայց իրենք սաստիկ կը զուարճանային, ուսկից կը հետեւցընէի թէ նոյն խօսքերն ու երգերը շատ գարշելի պիտ'որ ըլլան, որովհետեւ այնպիսի ապականեալ մարդիկ անոնցմէ հաճութիւն կը գտնէին: Երբեմն ալ մէջերնին կռիւ կը բացուէր. իրարու գլուխ շիշ ու գաւաթ կը նետէին, եւ քիչ կը մնար որ մէկզմէկ մեռցընեն: Ասանկ առիթներու մէջ ես սարսափելով եւ դողդողալով՝ կը փախչէի խուցս կ'ապաւինէի: Շատ անգամ աս գարշելի ու զարհուրելի տեղէն ազատելու միջոցներ կը մտածէի, բայց բոլոր պատուհաններն երկաթէ վանդակներով պատած էր, դուռն ալ միշտ զգուշութեամբ գոց կը պահուէր:

Քանի մը օր կայ վաճառական մը պանդոկն եկաւ ու կ'ուզէր գիշերն հոն անցընել: Ինծի բարի եւ պատուաւոր մարդ մ'երեւցաւ: Հետն ազնիւ վաճառքներ եւ շատ ալ ստակ ունէր: Պանդոկապետն ու իր ընկերները գիշերը զինքն սպաննեցին: Իր հեծելու ձայնը լսելով՝ շուտ մը խցէս ելայ վարի սրահը վազեցի: Տէր Աստուած, ի՜նչ սոսկում եւ սարսափ պաշարեց զիս՝ երբ որ խեղճը գետինը փռուած արեան մէջ թաթխուած տեսայ: Ինք զինքս չկրնալով բռնել՝ աս անհնարին ոճիրը մարդասպաններուն երեսը զարկի եւ ըսի որ Աստուած զձեզ պիտի պատժէ: Անոնք վրաս ծիծաղեցան, բայց միանգամայն խստիւ արգելեցին որ տեսածս ամենեւին մարդու մը չըսեմ: Իսկ պանդոկապետը պոռաց. Ասկէ ետեւ օտարականի առջեւ ամենեւին խօսք մը պիտի չզրուցես, եւ աս

վայրկենէս սկսեալ՝ ուրիշներուն առջեւ համր պիտի ձեւանաս: Աս ըսաւ ու ձեռքէս բռնելով՝ արինլուայ դիոյն առջեւը տարաւ եւ կատաղի ձայնով մը՝ Նայէ, ըսաւ, եթէ որ ինծմէ ու մօրմէս ուրիշ մարդու հետ խօսելու ըլլաս, գիտցիր որ զքեզ ալ աս վիճակին մէջ կը գտնես:

Տեսած սարսափելի տեսիլէս եւ աս սպառնալիքէն գրեթէ խելքս գլխէս ելած՝ խուցս դառնալով ծնկան վրայ եկայ, ձեռուքներս երկինք վերցուցի եւ արտասուալից աչուքներով Աստուծոյ աղաչեցի որ զիս ան աւազակներուն ձեռքէն ազատէ: Բարերար Տէրն աղօթքս լսեց, եւ իրօք ալ հրեշտակ մը խրկելով զիս փրկեց, այս ինքն իմ սիրելի մօրեղբայրս:

Ան ատեն Պր. Պէրկ ալ իր գլուխն եկածներն, ինչ կերպով Մեւանիային եղած տեղն երթալն, հոն ինչ մեծ վտանգի մէջ գտնուիլը, Մեւանիային ձեռքովն ինչպէս ազատիլը պատմեց:

Արինեան տիկինն ասոնք լսելով՝ մեծ ուրասխութեամբ եւ երախտագէտ սրտիւ կանչեց. Ողորմածն Աստուած իր բարութիւնը մեզի ցուցուց: Թող տուաւ որ դուն, սիրելի՛ զաւակս, յափշտակուիս, որպէս զի առիթ ունենաս մօրեղբօրդ կեանքն ազատելու. իսկ զքեզ, սիրելի՛ եղբայր, Աստուած հոն գողերուն որջը տարաւ, որպէս զի աղջկանս ազատիչն ըլլաս: Բոլոր իր բրածներն՝ իր իմաստութեան եւ հայրական բարութեան կը վկայեն: Իր սուրբ անունն օրհնեալ ըլլայ:

Ը. ԳՆԱԳՁԱՆԻԿ

Կ Ա Մ

ՅՈՑՄՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՎԲԱՅ ԴՆՈՂԸ Զ'ԱՄԸԶՆԱՐ

Ա. Իրաւ-եանց ընդանիւր :

ԳՆԱԳՁԱՆԻ մեծ յեղափոխութեան ժամանակը , որ ատեն որ հին թագաւորական դահլը կործանեցաւ եւ ազնուական ընտանեաց մեծ մասն ողորմելութեան մէջ ինկաւ , Հռենոսի քովերը կը բնակէր Էրլաւեանց ընտանիքը : Պր . Էրլաւեանց շատ ազնուական եւ մեծարոյ մարդ մըն էր , որն որ իր բարերարութեան ու մեծանձնութեան գործքերովն ամենուն սիրելի էր , իր ամուսինն ալ բարի եւ քաղցրաբարոյ տիկին մըն էր . իսկ Վարդուս ու Հեղինէ՝ իրենց զաւիւնները ծնողք-ներնուն ճշգրիտ պատկերն էին :

Աս սոսկալի խռովութիւնը փրթելուն պէս՝ Էրլաւեանց Պարոնն աղէկ սեպեց բոլոր գործքերէն մէկ-դի կենալ ու Հռենոս գետին եւ Վոսգեան լեռանց մէջ ունեցած երկիրը քաշուեցաւ : Հոն իր ընտանեաց հետ խորին առանձնութեան մէջ կ'ապրէր իր մէկ գլեակը՝ որուն չորս կողմը ժայռերով , այգեստաններով , ցորենի արտերով ու պտղատու ծառերու անտառով մը պատած էր : Գլեկին քովի գեղն ալ իր ստացուածն էր , որուն բնակիչներն՝ որոնք իր հպատակներն էին , զինքն իբրեւ իրենց մեծ բարերարը կը պատուէին ու կը սիրէին : Յառաջագոյն իր գործքերուն պատճառաւ հազիւ տարին մէկ քանի շաբաթ քովերնին կրնար մնալ . ուստի երբ որ իմացան որ անկէ ետեւ իր ընտանեօքը միշտ հոն պիտի կենայ , շատ ուրախացան : Գլեկին ու գեղին բոլորտիքը բնութեամբ այնպէս գեղեցիկ էր , որ պարտիղի մը կը նմանէր . բայց ազնուական Պարոնը կը ջանար բնակիչներն ալ երջանկացընելով՝ դրախտի դարձընել :

Պր. Էրլաւեանց զինքն երջանիկ կը սեպէր որ հոն առանձնութեան մէջ իր զաւկըներն ուղածին պէս կրթելու ժամանակի՛ր գտնէր: Օրուան ամենէն սքանչելի եւ աղէկ ժամանակը՝ զաւկըներուն կրօնական ու բարոյական կրթութեանը պարապելով անցուցած ժամերն էին: Ինք հաստատուն համոզուած ըլլալով որ միայն կրօնը կրնայ մարդս աղէկ կրթել, զինքն իրեն պատշաճ կարգին ու աստիճանին մէջ դնել, ճշմարտապէս երջանիկ ընել, եւ չքաւորութեան ու թշուառութեան ատենն ալ սփռփել ու մխիթարել, ամէն կերպով կը ջանար աս անգին գանձն իր զաւակաց փափուկ սրտին մէջ հաստատել: Մայրերնին ալ մի եւ նոյն զղածմունքներն ունենալով՝ միշտ նոյն կրթութեան ժամանակ քովերնին կը գտնուէր, եւ երբեմն երբեմն իր գորովալից ու մայրական սրտէն բխած ազդու խօսքերն ալ հօրերնուն ըսածին վրայ կ'աւելցընէր: Պր. Էրլաւեանց շատ անգամ խօսքը՝ դժուորաւ մտանգաւոր ժամանակներնուն վրայ դարձընելով՝ զիրենք Աստուծոյ նախախնամութեան ապաւինելու կը յորդորէր: Տիկինն երբ որ զաւկըներուն աս խռովալից ու ապականեալ աշխարհքիս մէջ ինչ մտանգներու տակ ինկած ըլլալը կը մտածէր, կը սկսէր ահու գողու մէջ իյնալ. բայց երբ որ Աստուծոյ բարութեան եւ ամենակարողութեան վրայ կը խորհէր, մխիթարուելով կը զօրանար: Սրտէ բխած խօսքերը՝ դիւրաւ ուրիշներուն սիրտն ալ կը շարժեն եւ աղէկ ազդեցութիւն կ'ընեն: Բարի զաւկըներն իրենց ծնողացը խօսքերը մտադրութեամբ ու եռանդեամբ կը լսէին, եւ շատ անգամ սրտերնին ելլելով աշուրնին արցունքով կը լեցուէր: Ասանկով ամէնքը մէկտեղ՝ իրենց չորս կողմը պատող խռովութեանց ու վշտերուն մէջ՝ միշտ զուարթ էին եւ մխիթարութեամբ լի կեանք մը կ'անցընէին:

Բայց Պր. Էրլաւեանց իր զաւկները կրօնա-

կան նիւթերու մէջ կրթելէն զատ՝ ուրիշ ամէն հարկաւոր եւ օգտակար ուսմունքներն ու նաեւ կենաց վայելելութեան եւ զբօսանաց վերաբերեալ բաներն ալ սորվեցընելու փոյթ կը տանէր: Ինք երաժշտութեան տեղեակ էր, շատ աղէկ տաւիղ կը զարնէր, եւ անուշ ձայն ալ ունենալով՝ անանկ աղուոր կ'երգէր, որ շատ քիչերը դիմացը կրնային ելլել, եւ աս քիչերուն մէկն էր իր տիկինն ալ: Արդ Կարոլոսը տաւիղ զարնելու եւ Հեղինէն երգելու կը վարժեցընէր:

Չմերուան վերջերը պղտոր եւ դառնաշունչ իրիկուն մը բոլոր ընտանիքը մէկտեղ խցի մը մէջ տաւղին քով ժողվուած կը զուարճանային. ինչու որ երգն ու երաժշտութիւնն իրենց իրիկուան սովորական զբօսանքն էր: Հայրերինն իր զաւկըներուն համար մասնաւոր պղտիկ երգ մը շինած ու դիւրին եւ սիրուն եղանակ մ'ալ յարմարցուցած էր, որ Կարոլոս կարող ըլլայ իր փոքր մատուըներովը նոյնը զարնել: Մայրերինն աս երգին վրայ բան մը չէր խմայեր, որովհետեւ սղաք կ'ուղէին անով իրեն յանկարծական ուրախութիւն մը պատճառել: Ծնողք քիչ մը ժամանակ երգելէն ետեւ՝ Պր. Էրլաւեանց զաւկըներուն դարձաւ՝ Հիմայ, ըսաւ, դուք ալ ձեր ճարտարութիւնը ցուցըցէք: Կարոլոս տաւղին քով նստաւ, սկսաւ զարնել. Հեղինէն ալ իր փափուկ ու քիչ մը դողդոջուն, բայց քաղցր ձայնովն հետեւեալ երգն երգեց:

Անվեհեր ի վիշտ
Կայ մահացուն միշտ
Թէ յԱյն է վըստահ,
Որ փարատէն զահ:

Ոյր բազուկ հըզօր՝
Հիքոյն դժ եւ զօր,

Լըքերդն խրախոյս
Եւ ի մահուն յոյս :

Փայլալըն շողայ,
Բնութիւնըն դողայ,
Շանթք ահեղ մընչեն,
Վիհք սարսեալ հընչեն :

Այլ Տէր ապ նըշան,
Ամպրոպաց խռժան
Հալածի վաղվաղ.
Օդ դառնայ խաղաղ.

Չէ ինձ ահագին,
Թէ յալըս ներքին
Շինաւան թաղէր,
Մինչ ընդ մեղ է Տէր :

Որ ընդ Նայն հայի
Եւ ոչ երկբայի,
Ի վիմի զիւր տուն
Կանգնէ հաստատուն :

Բախտըն յեղճեղուկ
Չառնէ զնա եղուկ.
Յալիսն յուզակոյտ
Կայ զուարթ եւ անքղթ :

Ոյր ամբաւ է կար,
Գութն է անըսպառ.
Լեր յողըս աշխարհի
Քրիստոնեայ արի :

Մայրերնին իր սիրելի զաւկըներուն առ առջի երգին վրայ բոլորովին յափշտակուեցաւ մնաց : Թաւաւորական պալատին մէջ լսած երաժշտութիւններէն եւ ոչ մէկն իրեն առ երգին չափ զուարճութիւն պատճառած էր : Աչուըներէն ուրախութեան արցունք թափելով՝ զաւկըները դրկեց եւ բտաւ . Այո՛, սիրելի՛

զաւերներս, Աստուած՝ որ մինչեւ հիմայ զձեզ պահեց, ասկէց ետքն ալ իր ամենակարող բազկաւը կը պահպանէ: . . .

Վեռ խօսքը բերանն էր, մէյ մ'ալ յանկարծ դրսէն աղաղակ մըն է կը լսուի. դուռը բռնութեամբ կը բացուի, եւ ազգային պահապանի զգեստով զինաւորեալ մարդիկ արտորնօք սրահը կը մտնեն: Եկողներուն մեծն Էրլաւեանց Պարոնին իր բանտարկուելուն հրամանը կը ցուցնէ, որուն պատճառ ան դրուած էր որ ինք ազատութեան թշնամի ու թաղաւորական է: Հրամանն այնպէս էր որ շուտ մը պիտի բռնուէր մերձակայ քաղքին բանտը տարուէր:

Եւզէ տիկինն անգութ ու դաժան մարդկան ստուըներն ինկաւ, եւ ձեռուրներն իրարու անցուցած՝ վախէն ճերմկցած երեսներուն վրայ ջերմ արտասուք թափելով կ'աղաչէր որ իրենց գթան: Նոյնպէս երկու զաւերներն ալ իրենց փափուկ ձեռուրները վեր վերցուցած՝ կ'աղաչէին որ հայրերնին չտանին: Արջունքն հեղեղի պէս աչուրներնէն կը հոսէր, եւ հառաչանքէն ու հեծեծանքէն՝ գրեթէ չէին կրնար խօսք մը զրուցել:

Բայց ամէն բան անօգուտ եղաւ: Ան վայրենացեալ մարդիկն եւ ոչ այնչափ զիջան որ հրամանին կատարումն երկրորդ օրուան թողուն, մանաւանդ թէ եւ ոչ այնչափ ուշացընել ուղեցին՝ որ կարող ըլլան բանտի մէջ անցընելու ատեն հարկաւոր եղածը պատրաստել. հապա զինքն իր ընտանեացը բազուկներէն բռնութեամբ յափշտակեցին առին տարին:

Սօրն ու զաւերներուն ողբն ու հառաչանքը դրով յայտնելն անկարելի է: Եկողներէն ոմանք հոն մնալով՝ ամէնքը մէկտեղ խցի մը մէջ փակեցին եւ զիրենք զգուշութեամբ կը պահէին, որ չըլլայ թէ գեղի ժողովուրդն իմանալով՝ ոտք ելլէ ու խռովութիւն մը հանէ: Այլայլութենէն ու ցաւէն՝ տի-

կնոջ ծնկուղներուն վրայ զօրութիւն չէր մնացեր. լալով եւ արտասուալից աչուքները դէպ ի երկինք վերցրնելով՝ կողմ մը քաշուած կը նստէր. աղաքն ալ իր քովը կեցած կուլային կ'ողջային: Քիչ մը աւտեն այսպէս անցընելէն ետեւ՝ բարեպաշտ տիկինն ինք զինքը ժողովեց եւ զաւրներուն դառնալով՝ Սիրելիքս, ըսաւ, առ Աստուած ունենալու վստահութիւննիս այնպէս շուտով չմոռնանք: Աս թշուառութիւնը վրանիս խրկողն ինքն է. ուստի եւ ինք անոր համաձայն շնորհք ու զօրութիւն ալ կու տայ, որ կարող ըլլանք դիմանալ: Անշուշտ աս բանս մեր բարեացը համար թող տուաւ, եւ ստուգիւ օր մը աս մեր տրամուտիւնն ուրախութեան պիտի դարձընէ: Անոր համար կենդանի յուսով ըսենք. Տէր, քու սուրբ կամքդ ըլլայ:

Բ. Փակոսար:

Խեղճ տիկինը ձեռքէն եկած ամէն միջոցներն ի գործ դրաւ իր սիրելի ամուսինն աղատելու համար: Երկրորդ առտու պահպանութիւն ընողները հեռանալուն պէս՝ երաւ մերձաւոր քաղաքը դնաց, եւ դատաւորաց առջեւ ելելով՝ Երլաւեանց Պարունին անմեղութիւնը ցուցուց. բոլոր ան տեղերուն բնակիչները վկայ կոչելով՝ հաստատեց թէ ինչպէս անիկա բոլորովին քաշուած կեանք կ'անցընէր, եւ ամենեւին քաղաքական գործքերու մէջ չմտնելէն զատ՝ եւ ոչ իսկ ընտանեկան խօսակցութեանց մէջ նոյն նիւթերուն վրայ կը ճառէր: Ան խստասիրտ մարդիկները գթութեան շարժելու յուսով՝ ոտուրնին ինկաւ, աղաչեց պաղատեց. բայց կարծես թէ ամէնքն ալ քար դարձած էին, ամենեւին վրան գութ մը ցուցնող չէղաւ: Եւ ոչ իսկ հրաման կրեցաւ ընդունիլ որ բանտին մէջ իրեն մէյ մ'այցելուութիւն ընէ, մանաւանդ թէ ըսին որ մէկ քանի օրէն կառախնարանի վրայ գլուխը պիտի կտրուի:

Այսպէս երեք օր պարապ տեղ առդին անդին իյնալէն ետեւ՝ յուսահատելով դղեակը դարձաւ։ Բայց հոն ցաւալի տեսարան մ'իրեն կը սպասէր. բոլոր ինչքերը գրաւած, դղեակն աւար առնուած եւ զօրանոց դարձած գտաւ։ Ներս մտնել անգամ թող չտուին, եւ այսպէս կիսամեռ ու զաւկներուն ինչ եղածին վրայ մտատանջ խորհուրդներու մէջ թաղուած՝ ստիպուեցաւ իր սեպհական բնակարանէն ետ քաշուիլ՝ առանց դիտնալու թէ ո՛ր պիտ'որ երթայ։ Արդէն իրիկունը կոխած էր. իր մարդիկները բոլորովին ցրուած ըլլալով՝ մէկը չկար որ իրեն զրուցէր թէ զաւկներն ո՛ր են։

Քիչ մը ատեն անորոշ կերպով քալելէն ետեւ՝ բարեբախտութեամբ իր ծեր հաւատարիմ ծառան դիմացն ելլելով՝ Աստուած սիրէք նէ, տիկին, ըսաւ, փախէք, հոս մի կենաք։ Պարոնին բռնուած օրը՝ տրտմութեան սաստիկութենէն եւ այլայլութենէն՝ բերնեմնեղ մէկ երկու խօսք փախաւ, որոնք հիմա կուան ժամանակս բաւական կը սեպուին մինչեւ մահուան պատժով պատժուելու։ Քանի մը չարամիտ մարդիկ նոյն խօսքերը լսելով՝ զձեզ մատնեցին, եւ անշուշտ քիչ մը վերջը ետեւներնեղ պիտ'որ իյնան։ Այսպիսի վիճակի մէջ փախչելէն ուրիշ հնարք չկայ։ Պարոնը չէք կրնար ազատել, անկարելի է, եւ աւելի երկայն ատեն աս կողմերը կենայնիդ՝ զձեզ ալ անոր դաժնուած վիճակին մէջ ձգելէն ուրիշ բանի մը չիժառայեր։ Զաւկներնիդ իմ տունս են. դուք ալ եկէք։ Իմ ձկնորս եղբայրս արդէն պատրաստուած կը սպասէ։ Աս դիշեր պէտք է որ Հռենոսին մէկալ եղբն անցնիք։ Ասով գոնէ ձեր եւ զաւկներնուդ կեանքը կ'ազատէք։

Տիկինը շնորհակալ ըլլալով՝ ծառային հետ մէկ տեղ անոր տունը գնաց, որն որ գեղին մէկալ ծայրն էր։ Սակայն դարձեալ հոն ալ նոր վիշտ եւ նոր

ցաւ մը պիտի գտնէ եղեր: Հեղինէն՝ մօրը քաղաք դացած օրը՝ տրտմութենէն ու այլայլութենէն հիւանդացած անկողին ինկած էր: Նոյն իրիկունը հիւանդութիւնն աւելի սաստկացած էր, անանկ որ երբ որ տիկինն եկաւ՝ աղջիկը սաստիկ տենդէ բռնուած՝ խելքը կորսնցուցած էր. եւ ոչ իսկ մայրը կըցաւ ճանչնալ: Խեղճ խաթունն աս որ տեսաւ, Բացարձակապէս չեմ երթար, ըսաւ. պէտք է որ կենամ՝ զաւակս խնամեմ: Զինքը դարմանող բժիշկը բոլոր զօրութեամբ սկսաւ աշխատիլ որ միտքը փոխէ: Հիւանդ աղջիկն, ըսաւ, ա՛լ հազիւ քանի մը ժամու կեանք ունի. ասկէ վերջը խելքը դուրսը չիգար եւ հիմակուրնէ դրեթէ զինքը մեռածի տեղ զնելու է: Անոր համար հրամանոցը հոս մնալն իրեն օգուտ մը չունի. ուստի պարտք է որ ձեր եւ Պարոնիկին կենացը պահպանութեան համար փախչիք:

Աշուրներն արցունքով լեցուած եւ երեսներուն գոյնը նետած՝ խեղճ մայրն աղջկան անկողնոյն վերելքը կենալով՝ չէր կրնար յանձն առնուլ որ զինքն անանկ վիճակի մէջ ձգէ երթայ: Հաւատարիմ ծառան իր կնոջը հետ մէկտեղ բժշկին միանալով՝ երկայն ատեն ազաչեցին ստիպեցին որ ինք զինքն ու որդին վտանգի մէջ չդնէ, ու թեւէն բռնած սկսան կամայ կամաց հեռացընել: Բայց հազիւ թէ քանի մը քայլ առած էր, մէյ մ'ալ խոր քնէ մը արթնցածի պէս՝ սաստիկ այլայլելով ետ դարձաւ, ու տարածուած բազուկներով զաւկին անկողնոյն վրայ իյնալով՝ վերջին աստիճանի տրտմական ձայնով մը՝ Չէ, սիրելի դուստրս, չեմ կրնար քեզմէ բաժնուիլ, կանչեց. լաւագոյն է որ հոս քեզի հետ մեռնիմ, քան թէ ասանկ վիճակի մէջ թողում երթամ:

Աս տեսնելով ամէնքը մէկտեղ գրեթէ ոտքն ինկած նորէն սկսան ազաչել պաղատիլ որ երթայ. եւ խոստացան որ իրենք ամենայն կերպով աղջկանը

Հոգիք տանին: Գիշերն արդէն յառաջացած է, և սառ ծառան. միայն սա խոր մթութեան օդնականութեամբ փախչելը կարելի է: Ամէն մէկ կորսընցուցած բոպէնիս աննորոգելի կորուստ է, եւ չէ թէ միայն ձեր, հապա նաեւ իմ եւ կնոջ մահուան պատճառ կրնայ ըլլալ. որովհետեւ առանց մեծերուն իմացընելու՝ մէկը գիշեր մը տանը մէջ պահելը՝ մահուան պատժով արգելուած է:

Ուրեմն, ըսաւ Թիկինը ցաւով, թէ որ իմ հոս մնալս աղջկանս օգուտ մը չիկրնար բնել, եւ միայն ձեր կեանքը վտանգի մէջ ձգելու կը ծառայէ, զինքն Աստուծոյ ձեռքը յանձնելով՝ կ'ուզեմ երթալ: Մնաս բարով, իմ սիրուն զաւակս. դուն քիչ մը վերջը պիտ'որ երթաս երկինք՝ խաղաղութեան եւ հանգիստեան բնակարանը, ուր որ անմեղութիւնն ալ վիշտ չիկրեր, ուր որ արցունք չիթափուիր, ուր որ մէկզմէկ սիրող սրտերն իրարմէ բաժնուելու վախ չեն ունենար: Աս ըսաւ ու աղջկանն անկողնոյն քով ծունկ իջնալով՝ համառօտ բայց սրտանց աղօթքով մը զանիկա Աստուծոյ յանձնեց, աճապարելով ոտք ելաւ, անգամ մ'ալ, ո՛հ, գուցէ վերջին անգամ, համբոյր մը տուաւ, եւ լալով ու առանց ետեւը նայիլ համարձակելու դռնէն դուրս ելաւ Կարողասին հետ, որն որ աչուրներէն հեղեղի պէս արցունք կը թափէր եւ չէր ուզեր քրոջմէն բաժնուիլ:

Յովհաննէս՝ հաւատարիմ ծառան փախստեան հարկաւոր եղած ամէն բան յաջողութեամբ պատրաստած էր: Ինք կռնակը ծանր բեռնաւորած լուսթեամբ առջեւէն կ'երթար, իսկ Թիկինը թեւին տակ ծրար մ'առած Կարողասին ձեռքէն բռնելով՝ սկսան հեռանալ: Օգը վերջին աստիճանի գէշ էր. սաստիկ անձրեւ կու գար եւ հովը զարհուրելի կերպով մը կը շնչէր: Քիչ մը ատեն ասանկ լուսթեամբ քալելէն ետեւ՝ ծառան դարձաւ, Աս մըրիկն, աս

տեղատարափն, աս սաստիկ խոր խաւարն, բուաւ,
Աստուծոյ մեծ շնորհքն է. ասոնք զմեզ մեր թշնա-
միներէն կը պահպանեն: Թէ որ օդը բաց, թէ որ
աղուոր լուսնկայ գիշեր մ'ըլլար, անշուշտ փա-
խուստնիս կ'իմացուէր: Այսպէս բնութեան ամէն զար-
հուրելի երեւոյթներն օգտակար են. այսպէս նաեւ
մարդկային կենաց ամէն վշտերն օգուտ մ'ունին:
Աստուած երբեք իրեն վստահողները թող չիտար:

Դամու մը տաժանելի ընթացքէ ետեւ՝ փախըս-
տականք Յովհաննիսին եղբօրը տնակն հասան: Պա-
տուական ձկնորսը զտիկինն ու որդին սիրով ընդու-
նեցաւ. երբ որ ինք եղբօրը հետ մէկտեղ նաւակը
կը պատրաստէր, իր կինը հիւրերուն առջեւը թե-
թեւ կերակուր մը դրաւ, որն որ ուտելով եւ կրակին
առջեւը տաքնալով՝ քիչ մը զօրութիւն ստացան:

Երկու եղբարք գործքերնին լմնցընելէն, ամէն
բան կարգի գնելէն ետեւ՝ եկան, տիկինն ու Վարո-
լոսն առին նաւակը տարին: Նոյն տտեն լուսինը կը
սկսէր ելլելու, եւ երկինքը պատող ամպերուն մէջէն
երբեմն երբեմն երեւնալով՝ ան սարսափելի գիշերոյն
տխուր մթութիւնը քիչ մը կը մեղմէր:

Երբ որ տիկինը մէկ կողմանէ աս լայնատարած
ու սրընթաց դետը տեսաւ, որն որ մրրկէն եւ հովին
բռնութենէն աւելի եւս վրդոված ու անձրեւի հե-
ղեղներով սաստիկ բարձրացած էր, եւ մէկալ կող-
մանէ նայեցաւ ան թեթեւ ու պզտիկ նաւակին, ո-
րուն մէջ հազիւ երկու հոգի կրնար մտնել, սկսաւ
ահու գողի մէջ իյնալ՝ մտածելով որ մինակ հովի
հարուած մը, մինակ ալիք մը բաւական է իր եւ սի-
րելի որդւոյն կեանքն յափշտակելու: Երկու եղբարք
աս բանս իմանալով՝ զինքը քաջալերեցին. ձկնորսը
նաւակը ցատքեց, թիակները ձեռքն առաւ եւ վրս-
տահութեամբ մ'ըսաւ. Աստուած հետերնիս է, ողջ
առողջ գետին մէկալ եղերքը կրնանք անցնիլ:

Յովհաննէս՝ տիկինն ու Աարուսը նաւն իջեցուց,
 եւ իրենց հրաժարական ողջոյն տուաւ: Գղեկին
 աւարուելու ատենը՝ քանի մը թանկագին բաներ
 ձեռք ձգած ըլլալով՝ նոյները տիկնոջ տուաւ, վրան
 քանի մը ոսկի ալ աւելցընելով՝ որոնք իր ծերու-
 թեան օրերուն համար մէկդի դրած էր, բայց առանց
 խնայընելու որ իր ստակն են: Ո՛վ իմ սիրելի տի-
 կինս, ըսաւ լալով, ես ծերունիս՝ դուցէ՛ աս վերջին
 անգամն է որ զձեզ եւ զՊարոնիկը կը տեսնեմ:
 Ո՛րչափ կը բաղձայի որ հետերնիդ դամ. բայց դու-
 ցէ՛ հոս մնալով կրնամ հնարք մը գտնել իմ պա-
 տուական տէրս ազատելու: Ձեռքէս եկած ամէն
 միջոցն ի գործ կը դնեմ: Աս խօսքերուն ամէնքն
 ալ սկսան լալ ու ողբալ: Տիկինը վերջին անգամ
 մ'ալ իր աղջիկն ու ամուսինն անոր յանձնեց: Ծե-
 րունին ալ խոստացաւ, եւ իրարմէ բաժնուեցան:

Գ. Թերուցիէն Գնակը:

Լըլաւեան տիկինն իր որդւոյն հետ յաջողութեամբ
 ու անվնաս՝ Հռենոսն անցաւ: Հոն թէպէտ առ ժամս
 կրնար կենալ, բայց երկայն ատեն չէր կրնար բնա-
 կիլ, ինչու որ տեղացիք Գաղղիացի փախստականնե-
 րուն իրենց քովը մնալը սիրով չէին տեսներ, մա-
 նաւանդ որ օրէ օր Գաղղիական բանակը դէպ ի նոյն
 կողմերը կը մօտենար: Աս պատճառիս համար տի-
 կինն՝ Յովհաննիսին յառաջագոյն իրեն տուած տե-
 ղեկութիւններուն հետեւելով՝ սկսաւ Հռենոսին քո-
 վէն դէպ ի Հելուեաիս յառաջանալ. բայց ստակն
 ալ երթալով կը նուազէր, եւ քանի մը հոգի՝ որոնց
 խորհուրդ հարցուցած էր, կ'ըսէին թէ օտարականի
 մը համար նոյն երկիրն ապրիլը սուղ կ'իյնայ: Երկայն
 ատեն անորոշ կերպով ու ի՛նչ ընելիքը չգիտնալով
 ասդին անդին պտըտելէն ետեւ՝ Թիրուի սահմանն
 հասաւ. հոն բարեսէր մէկն իրեն խօսք ու ապահո-

վութիւն տուաւ որ Թիրուցի ծերունի մը իրեն տուն տեղ կու տայ:

Աս ապահովութիւնն ունենալով՝ հետն ուղեցոյց մ'առած անմիջապէս որդւոյն հետ մէկտեղ ճամբայ ինկաւ: Մեծ դժուարութեամբ եւ անհնարին նեղութիւններ կրելով՝ շատ լեռներ ու բնդարձակ ձորեր անցնելէն ետեւ՝ վերջապէս լեռան մը գագաթն հասան, ուսկից խորունկ եւ ահաւելի անդունդի մը մէջ՝ երկայն ու կանաչազարդ ձոր մը կը տեսնուէր: Նոյն հովտին աջ կողմը՝ զարհուրելի քարաժայռերու ստորոտը՝ քանի մը հաս փայտաշէն ու խիստ ցած անակներ տեսաւ, որոնց յարկը դրեթէ շիպ շիտակ էր: Աս աղքատին անակներուն մէջէն մատրան մը զանգակատան ծայրը կ'երեւար, որուն վրայ արեւուն ճառագայթները զարնելով՝ գեղեցիկ ու պայծառ տեսք մը կու տար: Չախ կողմն եղեւնի թանձր ու ախուր անտառ մը կը տարածուէր, որուն վրայէն երկու լերինք կը տեսնուէին, որոնց ձիւնապատ գագաթն ամպերուն մէջ կը կորսուէր: Առաջնորդը ձեռքի գաւազանաւն առջեւի ձորերնին ցուցնելով՝ Ահա հաւասիկ, բոաւ, հոս է երթալու տեղերնիս, նոյն անակներէն մէկուն մէջ կը բնակի ան ծերունին՝ որն որ զձեզ պիտ'որ բնգունի: Տիկինը սրտանց հառաչելով՝ նեղ շաւղէն վար սկսաւ իջնալ:

Թիրուցի ծերունին՝ որն որ արդէն տիկնոջ նոյն օրը հասնելէն իմացած էր, զինքն հեռուէն տեսնելով՝ դիմացն ելաւ ու սիրով եւ ուրախութեամբ բնգունեցաւ: Թեպէտ եւ քաղաքներու մէջ մեծցած մարդիկներու բարակ քաղաքավարութիւնը չունէր առ ծերը, եւ արուեստով չինուած ճարտար խօսքեր չէր գիտեր, բայց բարի ու դիւրազգած սիրտ մ'ունէր եւ պատշաճն ու վայելուչն աղէկ կը հասկընար: Օտարական տիկնոջ իր յարգութիւնը ցուցնելու համար կիրակի օրուան հագուստները հագած էր, մոխրազոյն

վերարկուն, կարմիր բաճկոնը, գլուխն ալ կանաչ գլխարկը դրած էր՝ որուն վրայ աքաղաղի փետուր մը խոթուած էր:

Տիկնոջ մօտենալով եւ մեծարանօք մը բարեւ տալով՝ Բարով եկաք, ազնիւ տիկին, ըսաւ, շատ կ'ուրախանամ որ զձեզ աս Պարոնիկին հետ մէկտեղ իմ յարկիս տակը կ'ընդունիմ: Նոյնպէս իր կիներն ալ զիրենք մեծ սիրով ընդունեցաւ:

Աերակրէն ետեւ Թիրուցին Էրլաւեանց տիկինն իրեն համար պատրաստած բնակարանը տարաւ, որն որ մեծկակ խուց մըն էր, որուն պատուհանը եղեւնի անտառն ու անոր վրայի ձիւնապատ լեռները կը նայէր: Սենեկին բոլոր կահ կարասիքը թէպէտ պարզ մանաւանդ թէ աղքատին էր, բայց ամէն բան մաքուր ու կոկիկ: Քոյն ալ պառկելու խցիկ մը եւ խոհակերոց մը կար, որուն անօթներն ու կարասիքը նոյնպէս շատ մաքուր էին:

Տիկինն իր խեղճութեան ատեն ասանկ բնակարան մը գտնելուն համար՝ սրտանց Աստուծոյ գոհութիւն մատուցանելէն ետեւ՝ իր բարերար հիւրընկալին ալ երախտագէտ սրտէ շնորհակալ եղաւ: Աամաց կամաց՝ պարագաներուն եւ իր դրամական միջոցներուն ներածին չափ՝ բնակարանը կարգի դրաւ շրտկեց: Աերակուրն ինք անձամբ կը պատրաստէր. եւ տան գործքերէն աւելցած ժամանակը կար կարելու կամ բանելու կը զբաղէր, որով քիչ մը բան կրնար վաստակիլ: Աս վիճակին մէջ ամենէն մեծ հոգը Աարօլոսն էր, որուն կրթութիւնն եւ ուսումն ինչպէս որ պէտք է նէ՝ չէր կրնար յառաջ տանիլ: Թէպէտ եւ ինք բաւական կրթուած եւ ուսում սորված ըլլալով՝ կարողութիւն ունէր որդւոյն վարպետութիւն ընելու, բայց հարկաւոր գրքերը կը պակսէին, եւ գնելու՝ դրամական միջոցները հրաման չէին տար. մանաւանդ որ անոր դաս տալու համար՝ պէտք

էր կարելու եւ բանելու գործածած ժամանակին գոնէ մէկ մասը նուազընել:

(Օր մը դարձեալ աս հոգերով նեղուած ատեն՝ գեղի մատրան զանգակին ձայնը մէկէն զինքն իր տխրեցուցիչ խորհուրդներէն հանեց. քիչ մը վերջը Թիրուլցի կինն ալ ուրախութեամբ մը ներս մտնելով՝ իմացուց որ լերան անդիի կողմն եղող գեղին ժողովը դարգապետն եկած իրենց մատրան մէջ պատարագ պիտի մատուցանէ: Տիկինն անմիջապէս ելաւ ու Կարողոսին հետ մատուռը գնաց: Աւետարանէն ետեւ ժողովը դարգետը համառօտ բայց սրտաշարժ խօսք մը խօսեցաւ, որմէ տիկինը մեծ մխիթարութիւն զգաց:

Աստուածային պաշտամունքը լմննալէն ետեւ՝ ուղեց պատուական քահանային այցելութիւն մ'ընել, եւ քիչ մը ատեն հետը խօսելով՝ տեսաւ որ եռանդնոտ ու ընկերասէր ըլլալէն զատ՝ շատ ալ գիտուն ու խոհեմ մարդ է: Աս պարագաներէն յորդորուելով՝ սիրտն անոր բացաւ եւ գտնուած վիճակն յայտնեց: Քահանան անմիջապէս խոստացաւ որ Կարողոսին ուսման համար հարկաւոր եղած գրքերն ինք կը հոգայ. միանգամայն ըսաւ, որ եթէ տղան յանձն առնելու ըլլայ իրեն զալ՝ ինք պատրաստ է ամէն օր կէսօրէն ետեւ մէկ երկու ժամ անոր դաս տալու:

Կարողոս եւ իր մայրն աս բանս ուրախութեամբ եւ շնորհակալութեամբ յանձն առին, եւ խեղճ տղան՝ որ քանի որ զբաղմունք չունէր՝ միշտ տխուր էր, սկսաւ զուարթութեամբ իր ուսմանցն ետեւէն իյնալ: Ուսում տրվելու բաղձանքն անանկ մեծ էր որ ամէն օր հաղիւ թէ կէսօրուան կերակրոյն կրնար սպասել, որ գրքերն առած՝ լեռն անցնի ուսուցչին երթայ: Ասոր համար ալ երբ որ երկու երեք օր ետեւէ ետեւ անձրեւ գալով կամ օդը շատ գէշ ըլլալով՝ չէր կրնար երթալ նէ, խիստ կը տրտմէր, մանաւանդ որ ժամանակն անցընելու համար ամենեւին զբաղմունք

մը կամ զուարճութիւն մը չունէր : Ասիկա իմաստուն
ու խնամատ մայրն ալ միշտ կը մտածէր, եւ կ'ուզէր
որ զաւկին պատշաճ դաստիարակ մը գտնէ :

Թիրուլի մէջ շատ դեղձանիկ կը մեծցընէն, եւ
շատ մարդիկ կան՝ որ խիստ մեծ բազմութեամբ նոյն
թռչուններն ուրիշ երկիրներ կը տանին կը ծախեն :
Գրեթէ ամէն տնակ, ամէն խրճիթ մէկ քանի մեծ
վանդակ լեցուն առ թռչունէն կ'ունենայ : Իրենց հիւր-
ընկալ Թիրուլցի ծերունին ալ շատ գեղեցիկ նոյն
տեսակ թռչուններ ունէր : Արողոս մօրն աղաչեց որ
հասնէ մը նոյն թռչունէն իրեն գնէ : Տունը Հեղինէ
քոյրս աղուոր դեղձանիկ մ'ունէր, ըսաւ. թէ որ հոս
մենք ալ ունենանք նէ՝ գոնէ անով առ ժայռերուն
եւ անտառներուն մէջ մեր հայրենեաց յիշատակը
մտքերնիս կու գայ : Մայրը շուտ մը առ բանիս հա-
ճեցաւ եւ Արողոս գնաց իրենց հիւրընկալին թռչնոց
մէջէն՝ քրոջը թռչնոյն նմանող թռչուն մ'առաւ :

Աս թռչունը քիչ ատենէն Արողոսին անանկ ըն-
տանեցաւ, որ կու գար մատին վրայ կը նստէր, բեր-
նէն հացի փշրանքները կ'առնէր, գիր գրած կամ
կարդացած ատեն՝ կու գար գրիչը կը քաշէր կամ
ձեռքը կը կտցէր : Քիչ մը վերջը Թիրուլցի ծերունին
Արողոսին գեղեցիկ պղտիկ սրինգ մը պարգեւեց եւ
սկսաւ զարնելը սորվեցընել, որն որ խելացի տղան՝
արդէն իր հայրենիքը քիչ մը երաժշտութեան սիրդ-
բունքները սորված ըլլալով՝ շատ շուտով ու դիւրու-
թեամբ կը սորվէր : Իր հիւրընկալէն լսելով որ դեղ-
ձանիկն ալ աղէկ երգել կը սորվի, սկսաւ ամէն օր
մի եւ նոյն եղանակն առջեւը զարնել. եւ քիչ ժա-
մանակէ ետեւ թռչունն իրօք ալ բոլոր եղանակն
ըստ ամենայնի կ'երգէր : Արողոս ասոր վրայ շատ
մեծ ուրախութիւն ունեցաւ. թռչունն ու սրինգն
իր միակ զուարճութիւնն էին. ուսմունքը լմնցը-
նելէն ետեւ՝ մնացած ժամանակներն անոնցմով կը

ղբօսնուր եւ շատ անգամ մօրն ալ տրտմութիւնն անոնցմով քիչ մը կը փարատէր:

Բայց ասանկ փոքր զբօսանք մը բաւական չէր խեղճ տիկնոջ սրտին վերքը բոլորովին բժշկելու. միշտ իր ամուսնոյն ու աղջկան վիճակն աչքին առջեւն ու մտաց մէջ ներկայ էր. ցորեկն անոնց վրայ մտածելով օրերը տրտմութեամբ կ'անցընէր, գիշերները շատ անգամ մինչեւ առտու նոյն խորհրդներէն տանջուելով՝ ամենեւին քունը չէր տանէր, քնացած աւտենն ալ ան տեսակ երազներ տեսնելով՝ կը նեղուէր: Շատ անգամ ետեւէ ելաւ որ վրանին լուր մ'առնէ, բայց բոլոր ջանքն ու ճիգը պարապ ելաւ: Պաղղիպէն առած լրերը՝ միայն լրագիրներու ձեռօքն էր, զորոնք ժողովրդապետն ամէն շաբաթ Վարդուսին հետ իրեն կը խրկէր:

Իրիկուն մը տղան վազելով եւ ուրախութեամբ եկաւ եւ քանի մը լրագիր բերելով՝ Թէպէտ եւ տէր ժողովրդապետն ամէնն ալ կարգալու առեն չունեցաւ, ըսաւ, բայց կարգացածէն տեսաւ որ իրաց վիճակը շատ աղէկ եւ ուրախալի է: Տիկինն ան լրագրաց մէջ եղածը շուտ մ'իմանալ ուզելով՝ սկսաւ կարդալ: Եւ ստուգիւ գտաւ որ պատերազմի լրերը շատ յաջող էին, որմէ յոյս ունեցաւ որ գուցէ քիչ ժամանակէ կրնայ իր սիրելի հայրենիքը դառնալ: Բայց ասանկ ուրախական զգածմունքներով կարդալն յառաջ տարած առեն՝ մէյ մ'ալ վերջին ժամանակները գլխատուած անձանց ցուցակ մը տեսաւ, որուն մէջ նաեւ իր սիրելի ամուսնոյն անունն ալ կար: Ո՞վ կրնայ երեւակայել իր ցաւն ու կսկիծը. շանթ մը զարնուածի պէս՝ սարսափած մնաց. լրագիրը ձեռքէն վար ինկաւ եւ ինք մարեցաւ գետինը փռեցաւ: Վարդուս սկսաւ բարձրաձայն լալ եւ օգնութեան կանչել, որն որ տան բնակիչները լսելով՝ վազեցին եւ կան. եւ շատ աշխատելէն ետեւ՝ հաղիւ կրցան խել-

քը գլուխը բերել: Բայց աս պլայլութենէն ու ցաւէն վրան սաստիկ ու վտանգաւոր հիւանդութիւն մ'եկաւ, այնպէս որ ամէն մարդ յոյսը կտրեց: Կարողոս ալ մօրն անկողնոյն քովէն չէր բաժնուեր, եւ տըրտմութենէն ու հոգէն կը հիւժէր կը մաշէր: Թիւրղլի ծերունին զիրենք տեսնելէն ետեւ շատ անգամ գլուխը շարժելով կը դառնար կնոջը կ'ըսէր. Առջեւի աշունն իր տերեւները տիկնոջ գերեզմանին վրայ պիտի սփռէ, եւ գուցէ խեղճ տղան ալ դալու գարունը չհաւաներ:

Դ. Ազատութիւն:

Երլաւանց տիկնոջ իր զաւկովը փախած գիշերը՝ ծերունի ու հաւատարիմ ծառան Հռենոսին ասդիկ եղբրքը սպասած էր, մինչեւ որ ձկնորս եղբայրը նաւակաւն ետ դառնալով՝ անոնց յաջողութեամբ գետն անցնելուն լուրը բերաւ: Նոյն րոպէէն իր միակ մտածմունքն ան էր որ ինչպէս կրնայ տէրը մահուրնէ ազատել:

Ներկորդ օրը առտուանց կանուխ արտորալով քաղաք գնաց, ուր Միքայէլ անուամբ որդի մ'ուներ, որն որ բռնի աղքային պահապան զօրաց կարգը մտած էր: Կը յուսար որ աս ճարպիկ ու քաջասիրտ երիտասարդին օգնութեամբ, որն որ երբեմն երբեմն բանտարկեալներուն պահպանութիւն կ'ընէր, կրնայ իր տէրն ազատել: Արդւոյն հետ մէկտեղ երկայն ատեն խորհուրդ ընելով՝ ամէն տեսակ հնարքները մտածեց. բայց ամէնն ալ գլուխ հանելը մեծ դժուարութիւն ունէր: Աերջապէս մէջերին որոշեցին որ եթէ յարմար առիթ մը պատահելու ըլլայ նէ՝ Միքայէլ ամէն ճիգն ի դուրս դնէ, տէրը փախցընէ: Ասոր վրայ երկայն ժամանակ սպասեցին, բայց առիթ չպատահեցաւ, որով յոյսերնին գրեթէ բոլորովին կտրեցին:

Վերջապէս Պր. Իրլաւեանց մահուան դատաւարանեցաւ, եւ վճիռն երկրորդ օրն ի դործ պիտի դրուէր: Խեղճը տրտում տխուր, գլուխը ձեռքը կռթնցնուցած՝ բոլոր գիշերն անքուն անցուց, խոր մթութեան մէջ, վասն զի արժանի չէին սեպած լոյս բերելու: Միօրինակ ամուսինն ու զաւկները կը մտածէր. մեռնի՞ն ըստ ինքեան այնչափ հոգ չէր ըներ, աւելի իր սիրելիներն էին՝ որ սրտին ցաւ կը պատճառէին. չէր գիտեր թէ անոնք ինչ եղած են, ինչ վիճակի մէջ կը գտնուին: Բայց միշտ ալ նոյն խօսքը կը կրկնէր, զորն որ մահուան վճիռն ընդունած ատեն ըսած էր. Տէր, քու սուրբ կամքդ ըլլայ, կ'ըսէր, եւ ասով մխիթարուելով հանդարտութեամբ իր վերջին բոպէին կը սպասէր:

Ազնուական Պարոնն այսպիսի մտածմանց մէջ եղած ատեն՝ մէյ մ'ալ դուրսը աղաղակ ու վայնասուն մըն է փրթաւ, որն որ երթալով կը սաստկանար: Քիչ մը վերջը բանտին դուռը յանկարծ խորտակելով բացին. ծխոյ մութ ամպ մը մէկէն սկսաւ դէպ ի ներս լեցուիլ, եւ մօտաւոր հոյ մը սոսկալի պայծառութիւնը խաւար բանտը զարհուրելի կերպով մը լուսաւորեց: Նոյն միջոցին զինուորական զգեստով պատանի մը վազելով ներս մտաւ, եւ Շուտով, աճապարեցէք, դուրս ելէք, փախէք, պոռաց:

Աս պատանին Յովհաննիսին որդին Միքայէլն էր: — Քանի մը գինով զինուորներուն անզգուշութեամբ բանտատուներ կրակ ինկած էր: Բանտապահները զէնքերնին եւ վրայի զգեստնին հոն թող տալով՝ վազած կրակը մարելու դացած էին: Միքայէլ աս շփոթութեան մէջ յարմար ատեն գտնելով՝ արտորալով զինուորի մը զգեստն ու զէնքերն առաւ Իրլաւեանց Պարոնին բերաւ: Շուտ մը սա նշանազգեստն հագէք, ըսաւ, եւ ինքն ալ օգնելով՝ զգեստները փոխեց, փետրազարդ ցցունքով գլխարկը գլու-

խը դրաւ, սուրը մէջքը կապեց, հրացանն ալ ձեռքը տուաւ: Ազնուական Պարոնը բոլոր բանտարկութեան ժամանակ մօրուքն ածիլած չըլլալով՝ երբ որ զինուորական զգեստն ալ հագաւ, նոյն ժամանակուան զինուորներուն դէմքն ստացած էր:

Հիմայ, ըսաւ Միքայէլ, առանց վախնալու՝ սանդղէն վար իջէք եւ մեծ դռնէն դուրս ելէք: Աս զգեստով կը յուսամ որ առանց արգելքի կրնաք ամէն կողմէն անցնիլ երթալ: Մէյ մ'որ քաղքէն դուրս կ'ելէք, շիտակ հօրս գացէք, որն որ անշուշտ հիմայ Հռենոսի քովն իր ձկնորս եղբօրը տունն է:

Աս երիտասարդին ներս մտնելն ու խօսած խօսքերը՝ հրեշտակի մ'երեւութի ու Աստուծոյ պատգամի մը պէս կ'երեւար Էրլաւեանց Պարոնին: Քիչ խօսքով իր ազատչին շնորհակալ ըլլալէն ետեւ՝ ինչպէս որ պէտք էր նէ իր ձեւացուցած անձն աղէկ կերպարանելով՝ ծանրութեամբ մը իբրեւ թէ հարկաւոր հրաման մ'ունի տանելու, սանդղէն վար իջաւ, կրակը մարելու համար ջուր կրող մարդիկնէրուն՝ ահագին ձայնով մը ճամբայ տուէք, ճամբայ տուէք, պողալով՝ պատուեց մէջերնէն անցաւ, եւ առանց արգելքի մը շէնքէն դուրս ելլելով՝ շիտակ դէպ ի քաղքին դուռը դնաց. եւ արդէն Միքայէլէն օրուան նշանաբանն իմացած ըլլալով՝ հոնկից ալ յաջողութեամբ անցաւ դնաց:

Այս գիշերուան մօտ ծեր ձկնորսին տունը հասաւ, եւ հանդարտութեամբ մը պատուհանին փեղկին զարկաւ: Քիչ մը վերջը ձկնորսը դուրս ելաւ, եւ վախէն յանկարծակիի եկաւ. դրան առջեւ զինուոր մը տեսնելով՝ կարծեց թէ զինքը կամ զեղբայրը բռնելու եկած է, ինչու որ ինքն ու Յովհաննէս եղբայրը՝ Էրլաւեանց տան հաւատարմութեամբ ծառայելուն համար՝ շատ թշնամի ստացեր էին: Բայց շուտ մը զՊր. Էրլաւեանց ճանչնալով՝ ձե-

ուռնները երկինք վերցուց . փառք Աստուծոյ, կանչեց, եւ ուրախութեամբ առաւ խուցը տարաւ : Յովհաննէս՝ որ արդէն տասն օր էր՝ միշտ իրեն կը սպասէր, ձայնն առածին պէս՝ մէկէն վեր ցատքեց եւ Ո՛հ տէրս, կանչելով, աչուռներն ուրախութեան արցունքով լեցուած՝ վրան վազեց եւ իրարու փաթտուեցան :

Իշրաւեանց Պարոնին առջի հարցումն իր ամուսնոյն ու զաւկրներուն վրայ եղաւ : Հաւատարիմ ծառան պատմեց թէ ինչպէս տիկինն ու Վարդուս արդէն ազատած են, իսկ Հեղինէն՝ որ անոնց փախչելու ատենը ծանր հիւանդ ըլլալով՝ չէր կրցած մէկ տեղ երթալ, հիմայ ողջ առողջ է եւ քովի խուցը կը քնանայ :

Աղջիկն՝ որ ուրախութեան գոչիւնները լսելով՝ արթննցած էր, հօրը ձայնը ճանչնալով՝ ինք իրմէ ելած՝ եկաւ անոր բազուկները նետուեցաւ :

Պր. Իշրաւեանց երկու ծերունիներուն հետ քիչ մը խօսելով՝ որոշեց որ անմիջապէս գետն անցնին : Ուստի աղջկանը հետ մէկտեղ շուտ մը ճամբայ ելան . ծեր ձկնորսն առջեւէն կ'երթար, իսկ Յովհաննէս ճամբորդութեան պարկը շալկած՝ ետեւէն : Երկինքն աստղազարդ էր եւ գիշերը պայծառ :

Իռութեամբ կամաց կամաց Հռենոսին կը մօտենային, ուր նաւակն անտառին քով պատրաստուած էր : Բայց մէկէն ի մէկ ետեւներնէն հրացան պարպուելու ձայներ առին, եւ քիչ մը վերջը քանի մը զինուոր նշմարեցին, որոնք սկսան Աեցէք, յառաջ մ'երթաք, պոռալ :

Բանտապահները կրակը շուտ մը մարելով՝ սկսած էին զգուշութեամբ ասդին անդին փնտռել, որ չըլլայ թէ նոյն շիթութեան մէջ բանտարկեալներէն մէկը փախած ըլլայ : Շատ այլայլեցան երբ որ Իշրաւեանց Պարոնին բանտը պարսպ գտան : Ան զինուորն՝ որուն նշանազգեստն ու զէնքերը կորսուած

էին, բարկութեամբ սկսաւ պոռալ. Թշուառականն իմ զգեստներովս ու զէնքերովս փախեր է: Ի՛նչ կեցեր էք, ելէք ետեւէն իյնանք: Եւ անմիջապէս ամէն դիէն զինքն հալածելու ելան:

Ասոնցմէ ոմանք էին՝ որ զիրենք հեռուէն նշմարելով՝ վրանին կը վազէին: Խեղճ փախստականներն ահուդողէն ի՛նչ ընելիքնին չէին գիտեր. ընթացքնին շուտցընելով նաւակն հասան: Պր. Էրլաւեանց Հեղինէն գրկելով՝ շուտ մը մէջը նետուեցաւ, Յովհաննէս ալ ետեւէն մէջը ցատքեց: Երկուքն ալ բոլոր զօրութեամբ սկսան թիավարել. իսկ ծեր ձկնորսը պզտիկ նաւակին մէջ չկրնալով մտնել, գնաց մէջը պարապ ծառի մը մէջ պահուրտեցաւ:

Նաւակը ցամաքէն հազիւ քսան քայլի չափ հեռացած էր, զինուորները գետեզերք հասան եւ փախչողներուն վրայ կրակ ընելու սկսան: Գնտակները խեղճերուն քովէն ու վրայէն զարհուրելի կերպով սլելով կ'անցնէին: Պարոնն Հեղինէին ըսաւ որ նաւակին մէջտեղը գետինը պառկի: Իսկ ինք Յովհաննիսին հետ վերջին ճգամբ կը թիավարէին, որ մէյ մը գնտակի հեռաւորութենէն դուրս ելլեն: Նոյն միջոցին գնդակ մ'եկաւ Էրլաւեանց Պարոնին գլխարկը ծակեց, մէկ երկու գնդակ ալ Յովհաննիսին թիակին եկաւ: Իսկ թեթեւ նաւակն՝ որ համեմատութեամբ շատ բեռնաւորած էր, անանկ շուտով թիավարելէն՝ ամէն ըրպէ ընկղմելու վրայ կ'երեւար:

Իայց վերջապէս յաջողութեամբ գետին գիմացի ափունքը հասան: Ցամաք ելլելուն պէս՝ ամէնքը մէկէն ծնկան վրայ իյնալով՝ իրենց ազատութեան համար Աստուծոյ շնորհակալ եղան: Ետքը ծառի կոճղի մը վրայ նստան յողնութիւն առին, ու քիչ մը վերջը սկսան ճամբանին յառաջ տանիլ գէպ Ե Սուաբիայի անտառային լեռանց կողմը:

Ե. Ծանրեան պարբերակը:

Իշխաւեանց Պարոնին հիմնիւան գլխաւոր դորձքն ու մտածմունքն՝ իր ամուսինը գտնելն էր: Յովհաննէս Սաւարիայի մէջ դեղացի բարեկամ մ'ունենալով, աւելի յառաջ չգացած՝ իր տէրն անոր տունը տարաւ, որ քանի մը օր հանդէն: Բայց հաղիւ թէ հոն մէկ քանի ժամ կեցած էին, Պր. Իշխաւեանց դարձաւ Յովհաննիսին այսպէս ըսաւ. Մինչեւ որ ամուսինս ու զաւակս չեմ գտներ նէ, տեղ մը հանդիստ ունենալիք չունիմ: Թէպէտ դուն ինծի կ'ըսես որ անոնք Հելլաւտիա պիտ'որ ըլլան, բայց մինչեւ հոն ինչպէս կրնանք երթալ: Հեղինէս այնչափ հեռու տեղ ոտքով չիկրնար քալել, կառքով ալ երթալու՝ կարողութիւն չունիմ:

Յովհաննէս աս որ լսեց՝ ծոցէն լեցուն քսակ մը հանեց, եւ մէջի ոսկին սեղանին վրայ թափելով՝ ըսաւ. Իմ պատուական տէրս, հրամանքնիդ այնչափ աղքատ չէք, որչափ կը կարծէք: Աս ստակն հրամանոցն է: Պր. Իշխաւեանց սեւեռեալ աչօք մէյ մը ոսկւոյն մէյ մ'ալ հաւատարիմ ծառային կը նայէր, եւ չէր կրնար աչուրներուն հաւատալ:

Այսչափ ստակ ունենալուս վրայ կը զարմանաք, ըսաւ Յովհաննէս, եւ ուսկից գտնելս կ'ուզէք իմանալ: Ունեւոր եղած ատեննիդ՝ շատերուն բարիք եւ օգնութիւն կ'ընէիք, շատ նեղութեան մէջ գտնուողներու փոխ կու տայիք. արդ նոյն ստակներուն մէկ մասը՝ ձեր բանտին մէջ հեծած եւ տիկնոջն օտար երկրի մէջ թափառական պտըտած ատենը ժողվեցի: Թէպէտ եւ ստոյգն ըսելով՝ շատ անիրաւ ու ապերախտ մարդիկներու հանդիպեցայ, բայց շատ ալ մեծանձն ու արդար մարդիկներ գտայ, որոնք իրենց տիրոջը վրայ ունեցած սէրէն եւ երախտագիտութենէն շարժեալ՝ պարտքերնէն աւելի տուին:

Պր. Իրլաւեանց շարժած սրտով ստակն համարելէն ետեւ՝ աշուրները շնորհակալութեամբ երկինք վերցուց եւ ըսաւ. Սաուգիւ շատ ստակ է, եւ չափէն աւելի շատ: Բայց որչափ ատեն կրնայ բաւել:

Արնանք խնայութեամբ ապրիլ, պատասխանեց ծառան: Բայց ինչպէս որ ըլլայ նե՛ պէտք է որ Հելլուեաիա կառքով երթանք:

Իբր որ տէրն առ բանիս հաւանութիւն տուաւ, Յովհաննէս զնայ ձի մը եւ գեղացւոյ թեթեւ կառք մը գնեց, որուն վրայ շրջանակներ հաստատելով՝ լաթէ ծածկ մ'անցուց, որպէս զի զիրենք հովէ ու անձրեւէ պատսպարէ: Քանի մը օրէն սկսան ճամբորդութիւննին յառաջ տանիլ: Յովհաննէս ըստ մեծի մասին կառքին քովէն ոտօք կ'երթար. Պր. Իրլաւեանց եւ Հեղինէն ուղեցին որ երբեմն երբեմն իրենցմէ մէկը քալէ ու ինք նստի. բայց բարեսիրտ ծերունին յանձն չառաւ, որով իրենք գրեթէ միշտ կառքով կ'երթային:

Եւ յապէսով Հելլուեաիա հասան: Բայց հոն տիկնոջ ու Կարողոսին վրայ ամենեւին լուր կամ տեղեկութիւն մը չկրցան առնուլ. իրենց բոլոր Զանքն ու ծիգը պարապ ելաւ: Աերջապէս համոզուելով որ անոնք ուրիշ ճամբայ բռնած ըլլան, նորէն Սուաբիա դարձան:

Պարօնք՝ որ բանտը կրածներէն, մահուան դատապարտելուն վրայ ունեցած պրայլութենէն, փախըտեան առեն քաշած վախէն եւ երկայն ճամբորդութեան աշխատութենէն՝ սաստիկ տկարացած էր, նոյն միջոցին՝ անանկ վիճակի մը հասաւ, որ պարտաւորեցաւ Սուաբիայի մէկ պղտիկ քաղքի մէջ մնալ: Յովհաննէս բնակարան մը վարձեց, հարկաւոր եղած կահ կարասիքը գնեց եւ սկսաւ տան պիտոյքը հոգալ: Հեղինէն ալ ձեռքէն եկածին չափ անտր կ'օգնէր, եւ առտուրնէ մինչեւ իրիկուն իր

կարողութենէն վեր չեղած դործքերն ուրախութեամբ
կը կատարէր :

Պր. Էրլաւեանց իսկզբան գրեթէ միշտ օրերն
անկողնոյ մէջ կ'անցընէր : Հեղինէն ամէն կերպով կը
ջանար որ հայրն աղէկ հոգայ ու զբօսցընէ . ամէն օրնոր
բան մը կը գտնէր զինքը զուարճացընելու , ուրա-
խութիւն մը պատճառելու համար . երբեմն ինք ա-
ռանձինն նոր կերակուր մը կ'եփէր , երբեմն նոր երգ
մը կ'երգէր , երբեմն ալ ուրախական լուր մը կու-
տար : Ասով հօրն իր վրայ ունեցած սէրն ամէն օր
կ'աւելնար :

Նոյն առեւնները Հեղինէին ծննդեան տարեդար-
ձը դալով՝ առտուանց կանուխ եկեղեցի գնաց՝ Աս-
տուծոյ շնորհակալ ըլլալու եւ միանգամայն հօրը ,
մօրը եւ եղբօրը համար աղօթելու : Տուն դարձած
ատեն տեսաւ որ պատուհանին մէջ քանի մը տունկ
իրեն սիրած ծաղիկներէն գրուած էր : Ասոր վրայ
ուրախանալու ատեն՝ մէյ մ'ալ աչուքները վեր վեր-
ցընելով՝ ատեն մը տներնին ունեցած գեղձանիկին
նման գեղձանիկ մը տեսաւ , զարդարուն վանդակով
կախուած : Առաւօտեան արեւը պատուհանին մէջ
արտաքոյ կարգի պայծառութեամբ զարնելով՝ ծա-
ղիկներուն գեղեցիկ գոյներն աւելի եւս կենդանի
կ'երեւցընէր : Հեղինէն ուրախութեամբ նկատեց աս
հայրենի սիրոյն ցոյցքերն , որոնք միանգամայն մըտ-
քին մէջ հայրենեացը քաղցր յիշատակները կը զար-
թուցանէին : Երբ որ հօրն աս իրեն ցուցուցած սի-
րոյն համար շնորհակալ կ'ըլլար , Պր. Էրլաւեանց
հառաչելով մ'ըսաւ . Սիրելի աղջիկս , պէտք է որ
աս անգամ այսչափով դո՛հ ըլլաս , որովհետեւ հի-
մակուան վիճակներնուս մէջ ասկէց աւելի բան չեմ
կրնար ընել : Մեր դղեկին մէջ եղած ատեննիս՝ այս-
օրուան օրս ուրիշ տեսակ պարգեւներ կ'ընդունէիր ,
եւ բոլոր գեղը քու ծննդեանդ տարեդարձը մեծ ու-

բախտութեամբ ու հրապարակական ցնծութեամբ կը կատարէր, իսկ հիմայ պէտք է որ ուրախութիւնն իս ալ մեր վիճակին համեմատ ըլլայ:

Նոյն օրը կերակրոյ վրայ Պր. Էրլաւեանց շատ ուրախ զուարթ էր, հաւատարիմ ծառան ալ ստիպեց որ դայ մէկտեղ նստի: Սեղանին վերջերը ծերունին ծաղիկներով զարդարուած շաքարեղէն եւ շիշ մը իրենց հայրենեաց (Էլսաս դաւառին) կարմիր գինիէն բերաւ: Պր. Էրլաւեանց նախ Հեղինէին կենդանութեան, եւ ետքէն իր ամուսնոյն ու որդւոյն առողջութեան խմեց: Բայց տրտմութիւնն ու ցաւն ուրախութեան հետ խառնուելով՝ արտասուաց կաթիլները խմած գինւոյն մէջ կաթեցան:

Ա՛հ Հեղինէ, ըսաւ, արդեօք մայրդ ու եղբայրդ, այսօր քու ծննդեանդ օրն ո՞ւր կը կատարեն: Արդեօք ի՞նչ եղած են, արդեօք ինչպիսի՞ նեղութեան մէջ են: Ո՛հ, կին ու տղայ մը՝ առանց ընչից, առանց բարեկամի եւ պաշտպանի, աշխարհքիս մէկ կողմը ձգուած հազար թշուառութեան ու վտանգներու տակ կ'իյնան: . . . Ո՛վ դիտէ, արդեօք այսօրուան օրս անդամ մ'ալ մէկտեղ պիտի կատարենք: Մինչեւ հիմայ Աստուծոյ նախախնամութեան վրայ հաստատուն վստահութեամբ ապաւինելով՝ արութեամբ կը կենայի . . . Բայց քիչ մը ժամանակ է՝ որ բոլորովին տկարացած եմ. . . : Ար վախճամ, կը վախճամ:

Հեղինէն լալով հօրը վիզը պլլուեցաւ, ու կը ջանար ղինքը մխիթարելու եւ քաջալերելու: Մի վախճար, ամենասիրելի հայր, կ'ըսէր. Աստուած ու զորմած է, զմեզ ձեռքէ թող չհտար: Ստուգիւ օր մը կու գայ որ ամէնքս կը միանանք: Անշուշտ օր մը մայրս ու եղբայրս կը գտնենք:

Աս ալ առանց տարակուսելու այնպէս կը հաւատամ, ըսաւ Յովհաննէս, աշուրները սրբելով:

Ամենն ալ լուեցին : . . . Բայց աս ըուզեական լուութեան յաջորդեց զարմանալու արժանի հնչիւն մը : Դեղձանիկը մէկէն սկսաւ իրենց ծանօթ երգին եղանակն երգել :

Անվեհեր ի վիշտ

Կայ մահացուն միշտ . . . :

Հեղինէն զարմացած ու ապշած՝ ձեռուրներն իւրարու զարնելով՝ վեր ցատքեց . Տէր Աստուած, կանչեց, աս ի՞նչ է : Ստուգիւ ասիկայ ան առջի երգն է, զորն որ Կարողս տաւ ինչ վրայ զարկաւ, ես ալ երգեցի : Ալ յիշնս, սիրելի հայր, նոյն երգն երգած ատեննիս՝ եկան զքեզ բռնեցին :

Պր. Էրլաւեանց, Հեղինէ եւ Յովհաննէս զարմացեր մնացեր էին . իսկ թուչունը նոյն եղանակը միօրինակ կը կրկնէր :

Շատ զարմանալի բան, ըսաւ Պարոնը՝ գլխարկը վար առնելով, Աստուած իմ ամենաբարի, հիմակ հաստատուն կը հաւատամ որ դուն իմ ամուսինս ու Կարողսս կ'ուզես նորէն ինծի պարգեւել : Աս թուչունը միայն իրենցմէ կրնայ աս եղանակը սորված ըլլալ, որովհետեւ իրենցմէ ուրիշ դիտող չկայ, բայց թէ ի՞նչպէս՝ խելքս չի հասնիր : Յովհաննէս, աս թուչունն ուսկի՞ց գնեցիր :

Թիրոյցի տղէ մը, պատասխանեց Յովհաննէս :

Շուտով վազէ, բարեկամ, կանչեց Պր. Էրլաւեանց, դնա, նոյն տղան փնտռէ, կարելի է ծանօթութիւն մը կրնայ տալ մեզի :

Յովհաննէս անմիջապէս գնաց եւ երկայն ատեն դուրս մնաց : Պարոնն ու Հեղինէն անհամբերութեամբ կը սպասէին : Ի՞նչ աստիճանի կարօտութեան մէջ ինկած պիտ'որ ըլլան, կ'ըսէր հայրը, որ աս սիրուն թուչունն իսկ ստիպուեր են ծախել : Կարելի է նաեւ որ մեռած ալ ըլլան, եւ աս թուչունը միակ յիշատակն ըլլայ՝ որ իրենցմէ մեզի կը մնայ :

Ա Երջապէս ծառան Թիրուցիին հետ եկաւ : Սակայն տղան թռչնոյն վրայ ուրիշ բան չկրցաւ ըսել՝ բայց եթէ որ իրենց երկիրը հովուի տղէ մը գնած էր . Էրլաւեանց տիկնոջ անունն իրեն բոլորովին անծանօթ էր : Բայց աս զրուցեց որ քիչ մը ատենէ վեր այնպէս տիկին ու տղայ մը մեր կողմերը կը բնակի, եւ կարելի է որ ժամանակ մը աս թռչունն իրենց եղած ըլլայ : Ես, ըսաւ, տիկինն ամէն կիրակին օրերը եկեղեցին կը տեսնէի . իսկ Պարոնիկն՝ որ մեր ժողովրդապետին աշկերտութեան կու գայ, շատ անգամ դիմացս կ'ելէր :

Թիրուցի տղան նոյն տիկնոջ ու տղուն ստորագրութիւնն ըրաւ, որն որ լսելով՝ ամէնքը միաբերան ուրախութեամբ կանչեցին թէ Անոնք են, ստուգիւ անոնք են : Արցունք թափելով գետինն ինկան, եւ սրտանց Աստուծոյ շնորհակալ եղան, որ իրենց սիրելիներուն գտնուած տեղն ասանկ դարմանալի եղանակաւ յայտնեց : Պր . Էրլաւեանց տիկնոջ եղած տեղն ու հոն երթըցուելու ճամբան ճիշդ եւ կատարեալ իմանալէն ետեւ՝ Թիրուցի տղուն առատ պարգեւ մը տալով՝ խաւրեց :

Շ ուտ մը սկսան ճամբորդութեան պատրաստութիւն տեսնել : Պարոնն անկից ետեւ ալ ամենեւին տկարութիւն չէր զգար, ընդունած ուրախական լուրը զինքն ամէն բժշկական դարմաններէ աւելի աղէկ եւ շուտ առողջացուցած էր : Հեղինէն ամէն բան կարգի դնելու կ'օգնէր . իսկ Յովհաննէս գնաց կառքը կարգաւորելու, եւ ձին՝ զորն որ պանդոկապետի մը յանձնած էր՝ ան թէութեամբ որ ուտելէքը տալով գործածէ, առաւ բերաւ : Երկրորդ օրը դէպ ի Թիրու ճամբայ ելան : Նաեւ ան սիրուն դեղձանիկն ալ հետերնին առին, կառքին մէջ վանդակովը կախեցին :

Զ. Բոլոր ընդանիւնք իւր ժամանակը:

Պր. Էրլաւեանց իր ուղեկիցներուն հետ մէկտեղ յաջող ճամբորդութենէ մը ետեւ՝ Թիրուլցի աղուն ըսած դեղը հասնելով՝ շուտ մը ժողովըրդապետին դնաց, որն որ նոյն աղուն բոլոր պատմածները հաստատեց: Էրլաւեանց տիկինն եւ իր զաւակը դեռ կենդանի են ըսաւ քահանան, բայց խեղճ տիկինը խոր տրտմութեան մէջ է: Իր սիրելի ամուսինը մեռած կը կարծէ, եւ աս դժբախտ լուրն առնելէն ետեւ՝ ամենեւին ուրախութիւն մը չունի: Նոյն պատճառաւ ծանր հիւանդութիւն մ'ալ քաշեց, այնպէս որ կեանքն երկայն ատեն վտանդի մէջ էր, եւ հաղիւ շատ աշխատութեամբ ու կամաց կամաց վրայ եկաւ:

Ազնուական Պարոնը հարցուց որ աս լուրն ուսկից հոս հասաւ: Ժողովրդապետն ելաւ կապոց մը լրագիր բերաւ, եւ քիչ մը փնտռելէն ետեւ՝ մէջէն թերթ մը հանեց առջեւը դրաւ: Պարոնը թերթը ձեռքն առաւ եւ իրօք տեսաւ որ զինքը որոշ օր մը զխատուածներուն կարգը դրած էին: Թէպէտ եւ ասիկայ իրեն արտաքոյ կարգի բան մ'երեւցաւ, բայց շուտ մը մեկնութիւնը գտաւ: Նոյն խռովութեանց ու անկարգութեանց ատենները՝ այսպիսի մեծ սխալ մը յայտնուելու ալ ըլլար, թեթեւ անճշդութիւն մը կը համարուէր, եւ խիստ շատ անգամ՝ չէր իմացուեր: Արդ՝ շուտ մը մակաբերեց որ իր փախչելէն ետեւ՝ անունը աս մահուան դատապարտուածներուն կարգէն հասնելու կամ մոռցած էին, եւ կամ մահաւոր չէին աւրած, որպէս զի սպաննուած կարծուելով՝ փախչելուն համար յանդիմանութիւն մը չընդունին:

Պր. Էրլաւեանց շատ ցաւեցաւ որ այսպիսի լուր մը ամուսնոյն ականջը հասնելով՝ անոր սիրան անանկ վիրաւորեր եւ մահուան դուռը հաղուցեր է: Ար

բաղձար որ ըսպէ մը յառաջ երթայ զինքն առ ցաւ-
երէն ազատէ ու տրտմութիւնը փարատէ: Բայց խո-
հեմ ժողովրդապետը դէմ կեցաւ, ըսելով որ Պէտք
է կամաց կամաց զինքը պատրաստել առ ուրախալի
լուրն ընդունելու: Պարոնն իր խորհրդեան հաւանե-
ցաւ. բայց չուզելով բանը շատ ուշացընել՝ որոշեցին որ
նոյն օրը երթան, բանի տեղ չդնելով իրիկուան մօտ
ըլլալը եւ եղանակին գէշութիւնը: Ուստի ամէնքը
մէկտեղ ճամբայ ելլելով՝ քիչ մը վերջը անտառային
լերան գագաթը հասան, ուսկից որ ծառերուն մէ-
ջէն ցած հիւղերուն ձիւնով ծածկուած յարկերը
կ'երեւային: Հոս ճամբորդները խիտ ծառի մը տակ,
որուն ճիւղերը մինչեւ գետին կախուելով՝ հովէն ու
անձրեւէն կը պահպանէր, մամուլ ծածկուած քա-
րի մը վրայ նստան, եւ մինակ Յովհաննէս ճամբան
յառաջ տարաւ, ժողովրդապետին՝ ճիւղերուն մէջէն
ցուցըցած հիւղին կողմը:

Ելլաւեանց տիկինը սգոյ զգեստով՝ վառարանին
առջեւը նստած՝ կար մը կը կարէր. Վարդու ալ
առջեւը գիւրք կը կարդար: Երբ որ ալեւոր ծառան
խցէն ներս մտաւ, տիկինը զինքն անմիջապէս ճանչ-
նալով՝ մէկէն վեր ցատքեց, աճապարեց առջեւը
գնաց, եւ ուրախութեան ու տրտմութեան արցուն-
քով՝ զինքն անանկ ընդունեցաւ՝ իբրեւ թէ իր
հայրն եղած ըլլար: Տիկինը ծերունւոյն ձեռքէն
բռնեց, առաւ զինքը կրակին քովը տարաւ եւ ա-
թուի մը վրայ նստեցուց:

Քիչ մը ատեն ատանկ այլայլութեամբ անցընե-
լէն ետեւ՝ Ա՛հ, սիրելի Յովհաննէս, իրար այսպէս
պիտի տեսնենք եղեր, ըսաւ տիկինը հառաչելով:
Ո՛հ. բերանս յառաջ չ'երթար իմ սիրելի երկանս
մահուան պարագաները հարցընելու: . . . Բայց գո-
նէ աղջկանս վրայ լուր մը տուր. Հեղինէս ի՞նչ ե-
ղաւ, բժշկին վախն ստուգուեցա՞ւ. արդեօք . . . :

Չէ, մխիթարուեցէք մխիթարուեցէք, պատուական տիկինս, պատասխանեց Յովհաննէս. բժիշկն անտունն Օրիորդին հիւանդութիւնը մասնաւոր այնչափ ծանր ցուցուց, որպէս զի հրամանոցը վախուստն ետ չմնայ: Չեր ճամբայ ելլելէն քանի մը ժամ վերջը՝ Օրիորդին խելքը դուրսն եկաւ, եւ մէկ քանի օրէն առողջացաւ:

Ինչպէս որ ամէն մարդ կրնայ դուշակել՝ մայրն առ լոյն վրայ արտաքոյ կարգի ուրախացաւ, եւ աչուրներէն ցնծութեան արցունք սկսաւ թափել: Բայց քիչ մը լուռ կենալէն ետեւ՝ կէս մը տրտմութեամբ կէս մը յանդիմանութեամբ՝ Եթէ աղջիկս աղէկ է նէ՝ հետզ հնչո՞ւ չբերիր, կանչեց. ինչո՞ւ իր դժբախտ հայրենիքէն դուրս չհանցիր, ուր որ խեղճին կեանքը վայրկեան մ'ապահովութիւն չունի. ի՞նչպէս կրցար զինքը թողուլ. ի՞նչ բանի համար . . . :

Խօսքը չմընցած՝ յանկարծ դուռը բացուեցաւ Հեղինէն՝ մօրը բազկացը մէջ թռաւ: Արրոյս ալ եկաւ հոն նետուեցաւ: Երջանիկ մայրն իր զաւկները բազկացը մէջ եւ սրտին վրայ տեսնելով՝ ուրախութենէն գրեթէ ինք իրմէ ելաւ:

Բայց մէկէն տխուր մտածմունք մ'եկաւ աս ուրախութեան մէջ խառնուեցաւ: Էրկանը մահը միտքը դալով՝ հեծեծանօք աչուրները երկինք դարձուց, եւ ըսաւ. Ա՛հ, թէ որ սիրելի ամուսինս ալ կենդանի ըլլար նէ, ան ատեն ստուգիւ ուրախութիւնս կատարեալ կ'ըլլար: Բայց հիմա, զաւկներս, դուք խեղճ ողորմելի, առանց հօր մնացած էք, եւ ձեր տեսիլը՝ թշուառ մօրերնուդ սիրտը տրտմութեամբ կը լեցընէ: Աս վիճակիս մէջ ես տառապեալ պրիս՝ ձեզի ի՞նչ կրնամ ընել:

Յովհաննէս սկսաւ հեռուէն եւ կամայ կամայ զինքը պատրաստել՝ Պարոնին աղատութեան ուրախական լուրն ընդունելու: Տիկինը լուրթեամբ ծա-

ապին խօսքերը մտիկ կ'ընէր: Բայց շուտ մը նոյնե-
րուն ինչ վերջ ունենալէքը դուշակելով՝ մէկէն վեր
ցատքեց, կանչելով՝ Տէր Աստուած, կարելի՛ բան
է: . . . Դուն, Աստուած իմ, դուն զինքն իր դա-
հիճներուն ձեռքէն ազատեցիր: . . . Անշուշտ հե-
ռու պիտի չըլլայ: . . . Եկէք եկէք, զակըններս, դի-
մացն երթանք:

Հազիւ թէ աս խօսքերն ըսած էր, մէյ մ'ալ
դուռը բացուելով՝ Էրլաւեանց Պարօնը ներս նե-
տուեցաւ: Տիկինը՝ որ զանիկայ ստուգիւ մեռած կար-
ծելով՝ մինչեւ ան ատեն վրան կը սգար ու կու-
լար, երբ որ աչքին առջեւը կենդանի տեսաւ՝ ինք
զինքը դրեթէ կորսընցուց: Ուրախութեան եւ տա-
րակուսի մէջ՝ չէր կրնար աչուրներուն հաւատալ.
չէր դիտեր թէ տեսածն իրօք իր ամուսինն է,
չէ՛ նէ՛ իր երեւակայութիւնը զինքը կը խաբէ:

Ամէնքն ալ ուրախութենէ վերջին աստիճանի
այլայլած ըլլալով՝ մէջերնէն մէկը չէր կրնար սրտին
մէջ զգացածն յայտնելու խօսք մը դտնել: Բայց
ետեւէ ետեւ այլայլութիւնն ան առջի սաստկու-
թիւնը կորսընցընելով՝ բոլոր ընտանիքը պատուա-
կան ժողովրդապետին ու հաւատարիմ ծառային
հետ կրակին քով նստած՝ սկսան ուրախութեամբ
խօսակցիլ:

Արկրորդ առտու ուրիշ հիւր մ'ալ եկաւ, որն
որ Աստուծմէ ետքը ամենէն աւելի աս ցրուեալ
ազնուական ընտանիքը միացընելու նպաստած էր:
Յովհաննէս դեղձանիկը ներս բերաւ, զորն որ առջի
իրիկուն ուրիշ կահքերուն հետ ժողովրդապետին
տունը թող տուած էին: Աարդոս իր սիրուն թըռ-
չնեակը նորէն տեսնելուն շատ ուրախացաւ: Թռչու-
նը մօրը հիւանդութեան ատեն՝ բաց պատուհանէ
մը փախած էր եւ Աարդոս ան ժամանակուրնէ վեր
վրան տեղեկութիւն մ'առած չէր: Հովուի զուտ մը

ապսպրած էր որ թռչունը բռնէ իրեն բերէ, բայց անիկայ տիրոջը բերելու տեղ՝ տարած ծախած էր:

Պր. Իրլաւեանց սկսաւ պատմել թէ ինչպէս նոյն թռչնոյն ձեռքովն իր ամուսնոյն եւ որդւոյն ուր բլլալն իմացած էր: Իրլաւեանց տիկինն Աստուծոյ աս զարմանալի տեսութեան վրայ խնդութեան ու շնորհակալութեան արտասուք թափելով՝ Ո՛վ Աստուած իմ, ըսաւ, ստուգիւ աս բանս քու տրամադրութեամբդ եղած է: Գուն աս թեւաւոր հրեշտակին ձեռքովն իմ էրկանս իմաց տուիր թէ երկրիս ո՛ր անիկներ կը գտնուիմ: Եթէ ասանկ շուտով չհասնէր, աս ձմեռ սրտմաշուկէն կը մեռնէի:

Նոյնպէս Կարողոս ալ սկսաւ Աստուծոյ շնորհակալ բլլալ. Աղէկ որ, ըսաւ, թռչնոյն մեր երգը սորվեցուցեր եմ: Թռչունը փախաւ նէ՝ շատ տրտմեցայ եւ ամենեւին չէի մտածեր որ Աստուած անո՛ր համար ձեռքէս կ'առնէ՝ որպէս զի սիրելի հայրս ու քոյրս եւ նոյն թռչնեակն իսկ ինծի նորէն ետ դարձրնէ: Ասկից կը տեսնուի որ ինչպէս կրնայ Աստուած պզտիկ դժբախտութենէ մը մեծ երջանկութիւն մեզի պատրաստել:

Իրաւունք ունիս, սիրելի Կարողոս, ըսաւ հայրը: Պէտք է ըսենք որ Աստուած մեր երկրաւոր բարիքներն ալ անոր համար ձեռքերնէս առաւ, որպէս զի մեզի անդիի աշխարհք անոնց փոխարէն՝ հաղարապատիլը տայ: Ար յուսամ որ աս ժամանակաւոր բարեաց կորուստովն ամէնքս ալ աւելի կը յառաջանանք աստուածպաշտութեան եւ առաքինութեանց մէջ՝ որոնք բոլոր աշխարհքիս հարստութիւններէն եւ անոնց վայելմունքէն վեր են: Կարելի է նաեւ որ ինչպէս դեղձանիկն ետ դարձուց, նոյնպէս օր մը մեր երկրաւոր բարիքն ալ ետ կը դարձրնէ:

Պր. Իրլաւեանց որոշեց որ նոյն ձմեռը Թիրոլ-

ցիին տնակն անցընէ: Հեղինէ, ու Աարօլոս դեղձա-
 նիկը շատ սիրով կը հոգային, եւ նաեւ ձմեռուան
 ցուրտ ատենն ալ օր չէր անցներ որ միշտ կանանչ
 տերեւ մը կամ պաղոյ կտոր մը չտան: Շատ ան-
 դամ՝ երբ որ աղնուական ընտանիքը ձմեռուան օրե-
 րը չորս կողմի ձիւնապատ լեռներն ու տխուր ան-
 տառները դիտելով՝ իրենց զաւկըներուն ապագայ
 վեճակին վրայ հոգով կը մտածէին, մէկէն թռչու-
 նը կը սկսէր ան ծանօթ եղանակը հնչել: Ասով
 շուտ մը հոգերնին կը փարատէր, կը սկսէին ամէն-
 քը մէկտեղ նոյն երգն երգել. եւ Աստուծոյ յան-
 ձնուելով կը մխիթարուէին ու կը քաջալերուէին:

Անոր պէտք ենք վատահիլ, կ'ըսէր Պր. Էրլա-
 ւեանց, որն որ առ թռչնիկին միջնորդութեամբ ան-
 դամ մը զարմանալի կերպով մեղի օգնութիւն հա-
 սաւ: Աստուած անթիւ միջոցներ ունի զմեզ առ մեր
 նեղութենէն ազատելու եւ ստուգիւ ալ կ'ազատէ:

Թէպէտ եւ աղնուական ընտանիքը ժամանակ
 մ'ալ կարօտութեան եւ նեղութեան մէջ մնացին,
 բայց վերջապէս կրցան հայրենիքնին դառնալ, ստա-
 ցուածներնուն մեծ մասն ալ ձեռք անցուցին: Պա-
 րոնն ու տիկինը դարձեալ հարուստ եւ ստացուածոց
 տէր ըլլալնուն վրայ գլխաւորաբար անոր համար
 կ'ուրախանային, վասն զի կրնային աղքատներուն
 ու կարօտներուն օգնութեան հասնիլ, նեղութիւն-
 ներնուն ատենը իրենց բարիք ընողներուն՝ երախ-
 տագիտութիւննին ցուցընել, մասնաւորաբար զՅով-
 հաննէս, իր կնիկն ու որդին, եւ ծեր ձկնորսն ըստ
 պատշաճի վարձատրել:

21

0009129

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0004129

Ց Ա Ն Կ

Ե . ՊԻԱՆԳԱ ԿԱՄ ՈՐԲԵՐՈՒՆ ՊԱՇՏՊԱՆՆ ԱՍՏՈՒԱԾ Է :	85
Ջ . ԳՈՒԼԻԷԼՄՈՍ ՌՈՏՆԷ ԿԱՄ ԱՐԴԱՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՉԱՏՐԵԱԼ .	100
Է . ԱՒԱԶԱԿԱՅ ԱՅՐԸ ԿԱՄ ԱՆՕՐԷՆՆ ԻՐ ՓՈՐԱԾ ԽՈՐԽՈՐԱՏԻՆ ՄԷՋ Կ'ԻՅՆԱՅ	
Ա . Անմիսիթար մայր :	106
Բ . Անտառին մէջի պանդոկը :	110
Գ . Մուշ շղիկը :	113
Դ . Իրարու արժանի մայր եւ սրդի .	117
Ե . Մուշ շղիկան լեզուն կը բացուի :	121
Ջ . Մօրեղբայր :	125
Է . Տրամուլթիւնն ուրախութեան կը փոխուի :	130
Ը . ԴԵՂՉԱՆԻԿ ԿԱՄ ՅՈՅՄՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՎՐԱՅ ԴՆՈՂԸ Չ'ԱՄԸՉՆԱՐ	
Ա . Էրլաւեանց ընտանիքը :	136
Բ . Փախուստ :	141
Գ . Թիրոլցիին տնակը :	146
Դ . Աղաառութիւն :	152
Ե . Ծննդեան տարեդարձը :	157
Ջ . Բոլոր ընտանիքը կը միանան :	163

